

Tótkomlói gyermekjátékok sárral, földdel

KOPPÁNY JÁNOS

A görög mitológia szerint Antaiosz legyőzhetetlen volt, amíg közvetlen kapcsolata volt a földdel. Héraklész úgy tudott erőt venni rajta, hogy fölemelte őt a földről, és a levegőben ölte meg. Az antaioszi földdel való kapcsolat fontosságának idézése gyakori napjainkban. Nagy igazság van benne. Hiszen tapasztalhatjuk, milyen nagy szükség van a ma embere számára is, hogy kapcsolata legyen — most már átvitt értelemben — azzal a földdel, ahonnan származott.

Ennek a kapcsolatnak az ösztönös keresését vagy ápolását láttam meg azokban a gyermekjátékokban, amelyek valamilyen formában a földhöz-sárhoz kötődnek. A gyermekeknek ez a földhöz, mint anyaghoz való nyúlása ösztönös. Minden gyermekben megvan ez az ösztön, de nem tudják a gyermekek mindenütt egyformán kiélni. Nálunk, itt az Alföldön, ahol a por és a sár nagy bőségben van, magától értetődően gazdagon áll rendelkezésre a feléje nyúló gyermeknek.

Szívesen játszottak, és még elvétve bár, de ma is játszanak a gyermekek sárral-földdel. Az egyre ritkuló játékok és a régi játékosok kiöregedése késztetett arra, hogy visszaidézzem gyermekkori élményeimet, játékaimat, kihallgassam e játékok felől kortársaimat és a ma játszó gyermekeket. Lerögzítsem emlékeimet, mások emlékeit; adataimat és mások közléseit. Egyszerű beszélgetések vagy magának a játéknak a megfigyelése alapján jutottam a szükséges adatokhoz. Nem hasonlítottam össze a játékokat más vidéken játszott formákkal, nem vontam párhuzamot a már leirt játékokkal. Egyszerűen leírtam a pitvarosi gyermekkori élményeimet és a tótkomlói gyűjtésem eredményeit.

Apróságok a föld és sár körül

Még nem tudott járni a gyermek, de mert az anyjának ezernyi volt a dolga, előkerítette a lukas széket (*děraví stolec*) és beleállította a meztlábás kicsinyét. A szék, amelyet vastagabb keményfa deszkából faragtak és ülőkéjének közepére olyan kerek lyukat fűrészelték ki, hogy a gyermek beleférjen; mint anyjának ölelő karja tartotta vissza derekánál fogva a kicsit. Alacsonyak voltak a lábai, mivel a kicsi dereka is közel volt a földhöz. Télen a szoba földes padlóján, nyáron az udvar valamelyik árnyas helyén állt a szék a gyermekkel.

A gyermek a szék ölelésében eleinte élvezte az egyhelyben tapiskálást, de csakhamar belefáradt és unatkozott. Lába alatt hamar lett vizes a föld a vizeletétől. Kínjában vagy örömeiben taposta a nedvessé lett földet. Kínos volt a mozdulatlanság, de öröm volt a sár-taposás. A földdel való kapcsolat új öröm forrásává lett. Gyúrta, taposta, kente s formálta, simított a lábával a képlékeny anyagot. A lyukas székben csak a láb érte el az óhajtott sarat, de nem a kéz.

Ahol nem volt lyukas szék, ott az anya hátrakötötte kicsinyének az ingecskéjét és leültette a földre (*posadila na zem*). Az új helyzet a járni nem tudó gyerekek jólesett, de

csak egy ideig. Körülnézett. Meglátta a földet, a földön a göröngyöt. Megfogta a rögöt. Morzsolgatta, szájába vette. Nyálazta, sarazta. Vízhez jutott, vagy éppen vizelt, s kész lett a sár. Most már kézzel is gyakorolhatta a kedves mozdulatokat a jó puha anyagban.

Általános volt régen a kicsinyeknek ilyen nevelése. A jómódú parasztnál éppen úgy voltak lyukas székek, mint a zselléréknél. A lyukas szék tetején volt egy magába a székbe vajt kistányérnyi mélyedés, ahová a kicsi ételét kapta. Ezekbe a tányérszerű mélyedésekbe szilárd ételt tettek, mint szárazkrumplit, metélt tésztát vagy bármi mást. A XX. században épültek deszkapadlós szobák a jobb módúaknál, s ekkor a gyermekek már nem földön, hanem deszkán álltak.

Régi nyarakon, egészen a felszabadulásig vagy inkább a nagyüzemi gazdálkodás kibontakozásáig, a szekerek sokasága vastag port vert az utakon. Ezt a port nagy gyönyörűséggel markolták össze és dobták magasba az utakon, utcákon játszó kicsinyek. Felhőket csináltak (*oblake robili*). A nagy, vastag port sokszor a szekéryomokon összekotorták. Az összekotort porba beledugták mezítelen lábukat. Kezüikkel a lábfejen levő port megnyomkodták, hogy jól összeálljon. Azután óvatosan kihúzták a porkupacból lábfejükét. Készen állt a kemence (*pec*). Sütöttek benne, mint a felnőttek a kemencében. Fiúk, lányok forgolódtak a játéknál. Utánozták a felnőtteket.

E játékok színhelye az utca és a dűlút. Ez utóbbin játszottak a tanyán lakó gyerekek, legeltetés mellett. Nyáron, amikor felbúgtak a cséplőgépek az asztagok körül, a gyermekek is a csépléshez igazodtak játéukban. A cséplőgépeket a gőzkazánok egyik tanyáról a másikra vontatták. A porban ott maradt a vontató kazánok hátsó kerekeinek a sajátos nyoma. Ezeknek a nyomoknak a látványa a gyermekeket új játékre serkentette. Lábuk két sarkát összetéve a lábfejeket széttartották, és apró *csusszanásokkal* lépkedtek előre a puha porban úgy, hogy a kazán nyomához hasonló nyomot hagyjanak maguk mögött. Minél egyenletesebbek voltak a lépésközök, annál szebb volt a nyom, és nagyobb az öröm.

A nyomok készítésekor karjukkal a kazán lendítőkerekét utánozták forgás közben, szájukkal a kiáramló gőz sistergését. Időnként nagyokat füttyültek, vagy szájukba tett ujjukkal sípoltak, mint ahogyan a cséplőkazánok sípoltak, amikor vontatáskor valamire fel akarták hívni a távollevők figyelmét.

Ha a játszótárs összetaposta a nyomokat, mert talán az övé nem sikerült olyan szépnek, kész volt a harag, és a sértett elégtételt vett. Felmarkolt egy csomó port, és a másikra dobta. Az sem maradt adós. Az még többet akart markolni, és még jobban beporolni társát. Gyorsan jött a harag, de gyorsan is szállt el. Megunták az ellenségeskedést, és kezdődhetett előlről a játék.

A nyomkészítést nemcsak porban csinálták, hanem sárban is. A traktorok beállításával a mezőgazdasági munkába, módosult a gyermekek játéka is. A traktorok mélyebb nyomokat hagytak a sárban, mint a gőzkazánok, s ezeket a nyomokat csak úgy tudták hűen utánózni, hogy cipőjük talpára kukoricacsutkát (*sűl'ok*) kötöttek, és úgy rakták egymás mellé lábukat. Nem csusszanásokkal haladtak előre, hanem lépegettek. A lábuk sarkát a lábhossz közepére tették, mert csak így lett lépéseiknek a nyoma a traktoréhoz hasonló. Ezeket a traktornyomokat a hóban is csinálják ma is a gyerekek. A játéknak ez a változata világosan mutatja, hogyan módosult a gyermekek helyzete. A szociális helyzetük javulásával nem mezítláb, hanem cipőtalpra kötözött kukoricacsutkával játsszák azt a régit, amely őket a földhöz köti.

Ugyanígy módosult az út porának az alkalmazása. Régen dobták, szórták fel az ég felé vagy egymásra a port. 1953 nyarán még lehetett látni a tanyák között húzódó dűlúton legeltető gyerekeket, amint kupacba kotorták össze az út porát. Ezeknek a kupacoknak messziről nekiszaladtak, és mezítláb jó nagyot rúgtak egy-egy ilyen kupacon. A cél az volt, minél messzebb szálljon az elrúgott por. Az volt az első, akinek a pora a legmesszebb szállt.

A pordobálás, kemencekészítés, nyomcsinálás játékeit inkább fiúk játszották, de szórványosan a lányok is. Ami a kort illeti, ezek a játékok az iskolás kort még el nem ért gyermekek játécai voltak. Határozott határvonalakat húzni természetesen nem lehet. Csak nagy általánosságban mondhatjuk: inkább a kisebb gyermekek játécai voltak ezek.

Nyáron, amikor erősebb zápor verte el a vastag port, és tócsákba gyűlt össze a víz, új játékot kezdtek a gyerekek. Alig állt meg az eső, beletapostak a meleg, pocsetás vízbe. Csúszkáltak (*klzali sa*). Az árokpárt széléről egymás mellé zárt lábbal ereszkedtek a vízbe. A felázott föld a gyermekek súlyától összetömörödött, és síkossá lett. Lecsúszó lábuk nyomán két vályúszerű mélyedés maradt. A vízbe érve megfordultak, és kezükkel lespriccellték a csúzdát (*klzačku*), hogy csúszósabb legyen. Addig csúszkáltak, míg meg nem unták, vagy el nem romlott a csúszda. Volt még egy másik változata a csúszkálásnak. Az árokpárt szélén, az utcák hosszában általában fák sorakoztak. Ezekbe az árokpárt közelében levő fába kapaszkodtak, és háttal a víznek, váltott lábbal csúszkáltak. Ezek rövid csúszdák voltak, de nyomuk az előbbiekhöz hasonló. A csúszdák nedvesítését a vízbe csusszanás után lábukkal végezték el. Csúszkálás alatt fogták mindig az árokpárton levő fát.

A felázott árokban nagyszerűen lehetett sarat taposni (*blato dlávit'*). Körbe-körbe egy helyben járkálva taposták a víz alatti sarat úgy, hogy a lábfejükkel összefogott sár egyre magasodott. Ezt a sártaposást a kicsinyek nagyon szerették csinálni. A sár ilyen taposását szívesen csinálták a vásárhelyi gyerekek is, amikor „csök”-öt tapostak.

A nyári záporok vize, amilyen gyorsan összegyűlt az árkok mélyedéseiben, olyan hamar fel is száradt a kánikulai melegben. A víz eltűnése után az agyagos fekete föld — mielőtt még megrepedezett volna — nagyon jól formálható gyurmává szikkadt. A gyerekek emberfej nagyságú darabokat kaptak. Ezt jól kidolgozták (*virobili*), meggyúrták, hogy egyenletes töménységű legyen. Kidolgozáskor a járdák pallóihoz, köveihez, betonjához ütögették. A jól kikészített sárral árnyékos helyre ültek le. Széttérpesztett lábuk között, sima felületen mintázták játékaikat: a ház körül látható állatokat. Ezeknek nagyon egyszerű formát adtak. Nem dolgozták ki az állat minden testrészét egyforma részletességgel. Ösztönösen alkalmazkodtak az anyagszerűséghez. Az állatokra jellemző testrészekre fektették a súlyt. Így a lovaknál a sörényt és a farkat, teheneknél a szarvat, disznóknál a hengeres testet, galamboknál a pávagalambok jellegzetes farkát mintázták meg. Ha ezekre a nagyon egyszerűsített figurákra nézünk, mégis felismerjük bennük a megmintázott állatot.

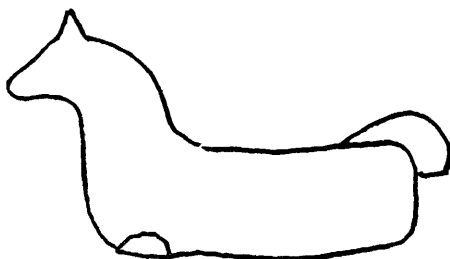
Ugyanilyen módon egyszerűsítették a tárgyakat is. Ezek tömegükben hatottak annak, aminek gyermeki tervezésük szánta. A tárgyak egy-egy részét csak éppen jelezték, és mégis olyannak hatott, mint a valóságos. Az alkotás ihletében beszéltek. Mindegyik mondta, hogy mit csinál. „Most én csinálók egy lovat. Ez lesz a mi Mirzánk.” Alakította közben a törzsét. Csinálta a Mirzát. Készen lett. Ami Mirzává tette ezt a kis agyagfigurát, az nem volt más, mint behajlított nyakának az íve. Ráismertek. Dicsérték vagy ócsárolták megjegyzéseikkel, mint a felnőttek. Ha nem akart kialakulni a kívánt forma, nem sokat bajlódtak, összedobták a sarat és átgúrták. Kezdték előlről.

Az elkészített állatokat, tárgyakat megfelelő helyre tették. Az állatokat az istállóba, ólba, kúthoz, a tárgyakat az udvarra, színbe. Rendszerint addig játszottak ezekkel a figurákkal, amíg sárosak, nedvesek voltak. Száradás után rendszerint a ragasztott részek elváltak, leestek. Nem lehetett tartósan ragasztani őket. Amíg nedvesek voltak, és maguk a gyerekek is sárosak, addig ha el is romlott valami, kéznél volt a sár, könnyen ki lehetett javítani.

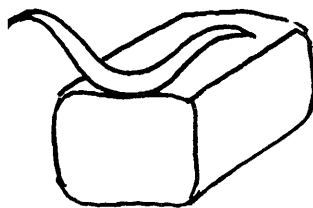
Játékukban minden sárból volt. Rendszerint ha a játék menetében valami hiányzott, akkor menten elkészítették. A fiúk a férfiak dolgát, a lányok az asszonyokét végezték. Így a fiúk az állatokat etették, itatták, gondozták, legeltették, befogták. A lányok sütöttek, főztek, gyermeket gondoztak.

Az iskolás korú gyermekek kedves játéka volt a nyári esőzések után a sárdobálás (*blato lúcat'*). Hajlékony, ujnyi vastag, 60—80 cm hosszú vesszőt vágta a kezük ügyébe eső fűz-

fárról vagy akácfárról. Ennek vékonyabbik végére dió nagyságú, keményebb sarat nyomkodtak. Suhintó mozdulattal eldobták. Nem célba, hanem minél távolabb igyekeztek eldobni. Fiúk játéka volt ez. Csoportba verődve az érparton gyűjtögették a sarat, és dobták jó meszsziire. Mindegyik fiú a maga készítette vesszőjével. A Szárazér partján bőven volt erre hely. A vásárhelyi gyerekek suhintónak nevezték ezt a vesszőt.

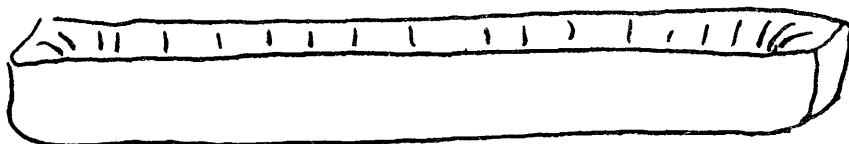
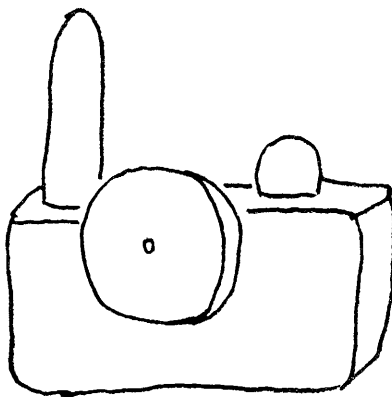

Agyagból formált játékló
Koník z hlíny
Pferdchen aus Lehm

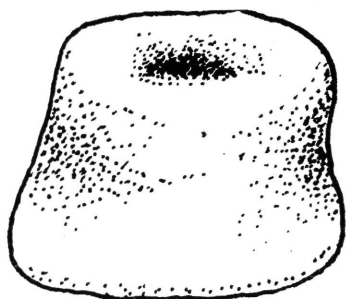

Tehén
Kravička
Kuh

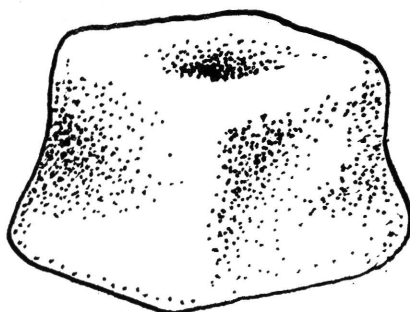
Cséplő kazán
Parná mláfačka
Dschrumaschine

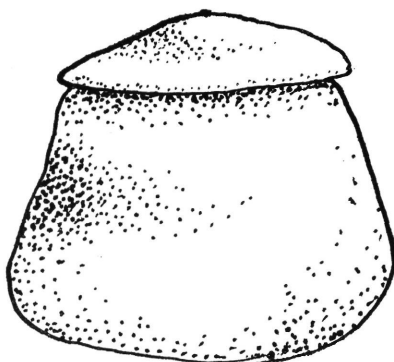
Itató vályú
Válovec
Tränke

Kerek kukucska
Okrúhla kukučka
Rundes kukucka

Kockás
Kockovitá kukučka
Würfel

Dobos
Kukučka bubnového tvaru
Länglich

Hosszúkás
Podlhovastá kukučka
Trommler

Napjainkban is játszanak a gyerekek hasonló módon. A vékony vessző helyett a száraz napraforgószárat féloldalasan metszik. A belet eltávolítják a kihegyezett végén. A bél helyére teszik a sarat vagy göröngyöt, s ugyancsak suhintó mozdulattal messzire dobják. A nagyobb fiúk ezzel a módszerrel célba is szoktak dobni.

Fiúk, lányok egyaránt nagy kedvvel játszották, és még napjainkban is játsszák azt az Alföldön eléggé ismert sárjátékot, amelyet Tótkomlóson kukucskának (*kukučka*), Hódmezővásárhelyen hukk-nak, Orosházán pikkantó-nak neveznek.

Kukucskát formázó gyerekek
Detí pri formovaní kukučky
Kinder kukucka formen

A simává gyúrt sarat különféle alakú kukucskává formálják. A jó öklömnyi sárdarabot hengeresre vagy kockásra alakítják. Leteszik a sima járdára. Tetejének közepén jobb hüvelykujjakkal lyukat nyomnak. Az így benyomott lyukban hüvelykujjukhoz nyomogatják a többi ujjal a sarat. Körbe-körbe nyomkodják mindaddig, amíg el nem készül a kukucska. Úgyel-nek nagyon arra, hogy ki ne nyomják a fenekét. Amikor kellő nagyságú lett a lyuk, kész a hengeres testű, *kerek* kukucska. Menet közben, ha repedezik a sár a sok nyomkodástól, akkor köpéssel puhítják és lágyítják.

Ha a kerek kukucskára vékony sárlapot, fedelet készítenek, és azt a lyukra ragasztják, akkor *dobos* a neve. Ezekbe olykor egy-két babszemnyi sárgolyócskát is tesznek.

Ha a sarat kocka alakúra formálják, *kockás* kukucska lesz belőle. Téglá formájú kukucska a *hosszúkás*. Ha ennek a tetejébe nem egy, hanem több lyukat nyomnak, akkor a lyukak száma szerint nevezik négy vagy hat lyukú hosszúkásnak.

A kész kukucsát jobb tenyerükre úgy csúsztatják, hogy a nyílása felül legyen. Felállnak. A lyukba belekötnek (*zapľuju*), és az alábbi mondókák valamelyikét mondják:

Kukučka kuká.	(Kakuk kakukkol.
Vrba sa puká.	Fűzfa pattan.
Jaňik sa žeňí,	Jankó nőszül,
Na bjelom koňi, puk!	Fehér lovon, puk!)

Kukučka Dorka,	(Kukucska Dorka,
Kňazova djovka,	Papnak a lánya,
Ak ñe pukňes hodim ta	Ha nem pukkansz, bedoblak
do stuňi, do blata.	a kútba, a sárba.)

Ku kuk málé, száz pipálé,
Hu baba ku ku kuk.

A mondóka utolsó szótagjára a tenyerükön levő kukucsát felemelik, és a nyitott lyukkal lefelé fordítva a sima pallóhoz, járdához csapják. A kukucska nagyot pukkan, mivel a lyukba beszorult levegő a csapódásnál kinyomja a fenekét. Ha a dobás rosszul sikerül, akkor csak a sár csapódó hangja hallatszik. Ez kudarcot jelent. Annál nagyobb a siker, minél nagyobbat pukkan a földhöz csapott kukucska.

Különféle alakú kukucsák
Kukučky rôznych tvarov
Verschieden geformte kukucka

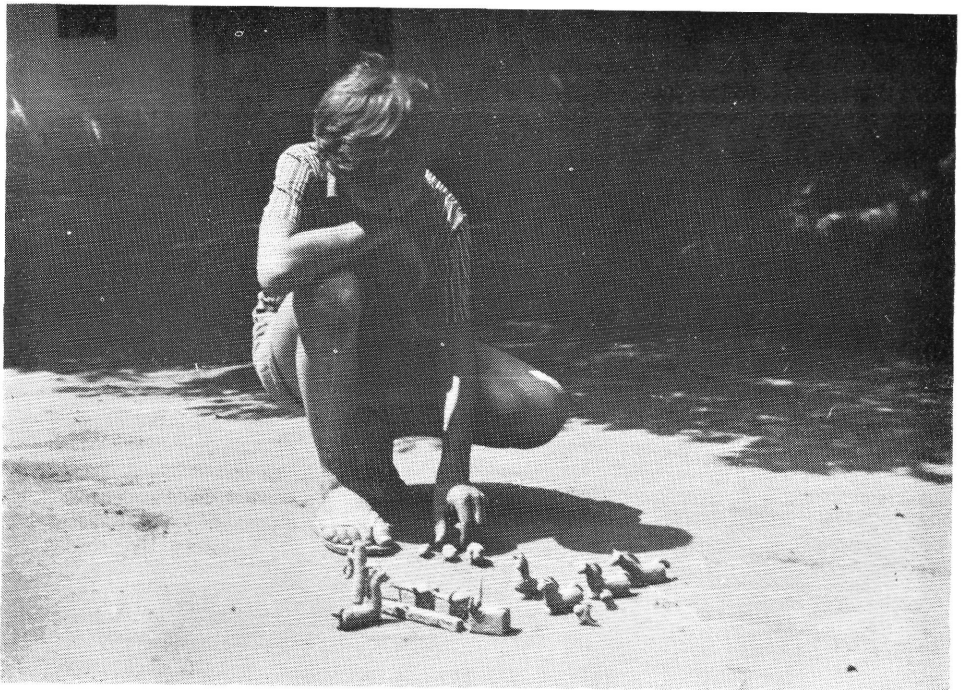
A sárdarabbá mállott kukucsát ismét összegyűrik. Köpésekkel lágyítják a száradó sarat. Miután használhatóvá tették a sarat, kezdődik előlről az új, esetleg más formájú kukucska készítése. Itt, ennek a játéknak a készítésénél éppen úgy beszélgetnek, mint az állatok formázásánál. A téma maga a készülő tárgy. Ha nem sikerül a dobás, megszidják a sarat. „Majd adok én neked! Úgy meggyűrlak...” Közben erőteljesen gyűrik, csapják a földhöz, illetve pallóhoz, kőhöz.

A dobás előtti köpésre és a mondóka elmondására is nagyon kell ügyelni. Különös, hogy a varázslásnak ez a formája csak ennél a játéknál maradt fenn.

A többször újra készített kukucsát végül, mikor már nagyon kiszáradt a sár, és már semmilyen köpés sem használ, az árokba dobják. Új sarat hoznak az árokból. Ha az árokban is már nagyon megszikkadt a sár felülete, akkor először jól megtapossák. Ezáltal a mélyebben levő nedvesség a felső réteget is átjárja, és jól gyúrhatóvá lesz az egész. Miután így megtaposták, akkor szednek belőle.

Régen, az első világháború előtt az utcákon mindenfelé még pallók voltak. Ezeken nyáron fiúk és lányok, iskolások nagy serénységgel csinálták a kukucskákat. Napjainkban a faluban, elszórtan, inkább a csendesebb utcákban lehet olykor látni kukucskázó gyerekeket. A sarat most a Szárazérből, a Cigányérből és a különféle „székák”-ból, így nevezik a gyerekek a szikes gödröket, nyerik. Ilyenek vannak a Nagyatádi, Zrínyi, Bocskai, Kisfaludy utcákban.

A kukucskázás játéka megszegényedett. Nem tudnak már mondókat. Nem is készülnek úgy neki a játéknak. Nem ülnek le, hanem csak állva csinálják. Nem dolgozzák meg a sa-

Állatfigurákkal játszó gyerek
Dieťa pri hre s figúrkami
Kinder mit Tierfiguren spielend (Rekonstruktion)

rat. A földhöz, illetve a járdához való lecsapása előtt nem feledkeznek meg a mai gyerekek sem a lyukba való köpésről. A formák is leegyszerűsödtek. Van, hogy csak a markukban tartva a sárdarabot, valamilyen nagyon egyszerű módon lyukat csinálnak bele hüvelykujjukkal, és máris kész a kukucska. Annak sem tulajdonítanak fontosságot, hogy nagyot pukkanjan. Inkább csak a sárnak a gyúrása, formálása, alakítása miatt csinálják az egészet.

A por, föld és sár ilyen alkalmazása a gyermekek játékában még semmi mást nem jelent, mint annak az öröme a szerzése, ami abban van, hogy az anyag engedelmes. A sikerélményhez könnyen jutnak. Nem állítja őket játéuk egymás ellen. Társadalmi helyzetüktől függetlenül kerülnek birtokába a játék anyagának. Feloldottá teszi kapcsolatukat az anyaghoz, mivel nem kell vigyázni arra, amivel játszanak, „dolgoznak”, hiszen van belőle korlátlanul. Ezekben a sárjátékokban az egyetlen és kizárólagos cél a gyerekek részére az az öröm, a mit a mozgás és alkotás az embernek jelent.

Területszerzés és bicskázás

Az itt következő játékokban — bár még van szerepe a földnek, de már másodrendűvé lesz. A gyermekek, mint játékosok figyelme többé nem szegeződik centrikusan az anyagra, hanem annak bírására. Ezeket a játékokat nagyobb fiúk játsszák. Itt nem az anyag formája és a munka, ami örömmel tölti el a játszókat, hanem a vetélkedés, a szerzés. Ügyesnek lenni, hogy nekem minél több legyen.

A *területszerzés* játékára, akkor került sor, ha lehült a levegő a nyári esők nyomán, és emiatt nem kíváncsok a kukucska a gyerekek. Ilyenkor a fiúk elővették a „halas” vagy „budli” bicskájukat, és az udvar vagy utca valamelyik csendesebb zugában a nedves földet simára taposták. A simára taposott, mintegy négyzetméternyi területet bicskájukkal kör alakúan határolták. Kétfelé osztották a területet. Kettesével játszották ezt a játékot. A kezdést kisorsolták.

A kezdő játékos beleállt a neki jutott fél területbe. Szembefordult a másik játékos területével. A nyitott bicskát állá magasságából úgy ejtette le, hogy az hegyével a puha földbe szúródott. A játékos a bicska élének irányába egyenes vonalat húzott. Ha ez a vonal a másik játékos területén ment át, akkor annyi terület lett az övé, amennyit a húzott egyenes lemetezett. Ez lett az új határ a két birtok között. A régi vonalat taposással megszüntette a játékos. Mindig csak a kisebbik részt lehetett a játszóknak választania. A régi vonal eltaposása után folytatta a kés leejtését ugyanúgy, mint előbb. Természetesen úgy igyekezett, hogy a leeső bicska éle minél nagyobb területet hasítson a másikéba.

A területszerző játékos a kés, illetve bicska ejtését addig ismételte, amíg a leszúródott bicska éle a másik területének irányában volt, és a húzott egyenes amabból lemetezett valamennyit. Mihelyt a játszó leejtett bicskájának éle nem metszett le a másik területből vagy a bicska nem szúródott be a földbe, hanem eldőlt, akkor elvesztette a kés-, illetve bicska-ejtés jogát. Következett a másik.

Játék közben a birtokolt terület nagysága módosult. A húzott vonalakat minduntalan eltaposták. Az újakat bicskájuk hegyével kihúzták. A játékosnak jogában volt saját területének bármelyik részéből ejteni a bicskával. Lényeg mindig az volt, hogy úgy szúródjék a bicska, hogy annak éle a másik területe felé legyen. Bár egy ügyes dobónak nagyon kicsire sikerülhetett összeszűgítenie a másik területét, de megszüntetni sohasem. T. i. minél kisebb lett az ellenfél területe, annál nehezebb volt úgy leejteni a bicskát, hogy annak éle lehasítson a kicsiből. Ha csak olyan kicsiny terület maradt, amelyben egy bicskahegy megállhatott, akkor már megfordulhatott a rend. Az ellenfél egy ejtéssel vissza tudta szerezni birtoka nagy részét. Az összterület nem változott. Az annyi maradt, amennyit a kezdetben körülhatároltak.

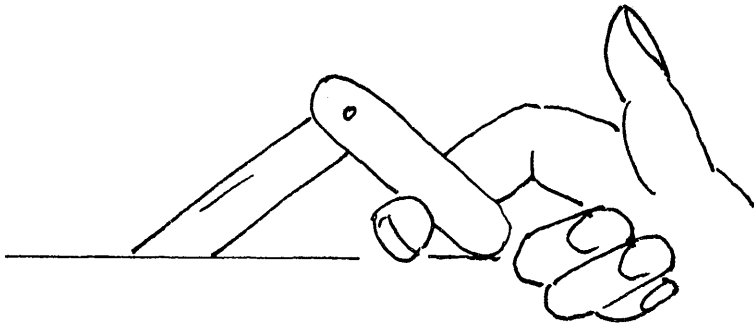
Nyilvánvaló, ennek a játéknak a vetélkedés mellett, mondandója is volt: szerezni, minél többet. Világosan tükröződik benne az a mentalitás, amely jellemzője volt az akkori társadalomnak. A mai gyermekek már nem ismerik, és nem is játsszák.

Egy másik játék, amelyet földön bicskával játszottak még a húszas években a gyerekek, a *bicskázás*. A bicskát derékszögbe hajlították. Minden játékos kitaposott magának fél négyzetméternyi nedves, puha területet. Kirajzolt egy 30×40 cm-es téglalapot. Három-négy fiú játszotta ezt a játékot. Egymás után dobták a bicskát. Ülve vagy guggolva folyt a játék. Először a bicskát két ujjukkal nyelénél fogva úgy dobták a puha földbe, hogy a hegye beleszűrődjék a földbe, és a nyele érje a földet. Ez volt az első része a dobásnak. Ezután a sekélyen beleszűrődött bicskát a nyélrész alatt, jobb középső ujjukkal úgy dobták fel, hogy az a levegőben megperdülve lehetőleg úgy essen vissza, hogy a hegye beleszűrődjék és megálljon. Ha egyenesen esett vissza, és eredeti helyzete szerint szűrődött be, akkor az lovat jelentett, ha megdőlt és ferdén állt, akkor az szamarat jelentett. Ha csak a bicska hegye szűrődött be, de a nyele a levegőben volt, akkor az annyi hold földet jelentett, ahány ujját tudta a játékos a bicska nyele és a föld közé erőltetés nélkül tenni.

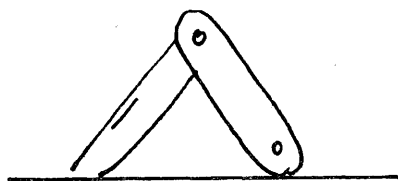
Így a bicska helyzetétől függött, hogy a játékos lovat, szamarat, földet, házat vagy kút szerzett. Minden dobás után a játékos a megcsinált figurát berajzolta a maga körülhatárolt táblájába. Ott a gyakoriság szerinti sorban számár, ló föld, ház és kút rendben kerültek egymás mellé. Egymás után dobtak a játékosok. Ha beszűrődés nélkül esett vissza a bicska, akkor az nem írható semmit, hanem következett a másik játékos.

Nagyon sokáig lehetett játszani ezt a játékot. Játsozták is, amíg meg nem unták. A végén számbavették a figurákat. Az lett a leggazdagabb, akinek legértékesebbek voltak a figurái. A számár volt a legolcsóbb, a ház volt a legértékesebb. Amazt volt a legegyszerűbb, emezt a legnehezebb megcsinálni. A bicskának minden dobásnál derékszögben meghajlítottnak kellett lennie, ha a játékban valamelyest kinyílt, meg kellett igazítani. A kút ugyanis úgy lett, hogy a felpörgetett bicska — amint a földbe szűrődött, kinyílt. A ház akkor lett, amikor a visszaeső bicska nem szűrődött be, hanem a nyelére állt, úgy, hogy az éle felfelé nézett. Ezek nagyon ritka figurák voltak.

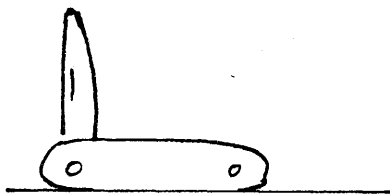
A szerzésnek és a gazdagodásnak a vágya jut kifejezésre ebben a játékos formában. Színesebb az előbbinél, de tartalmát illetően ugyanaz.

Bicska dobása
Hoď nožíkom pri „bičakovani“
Messerwerfer

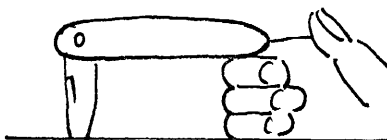
Ló
Poloha nožíka zvaná „kôn”
Pferd

Szamár
Poloha nožíka zvaná „somár”
Esel

Szántőföld (3 hold)
Poloha nožíka zvaná „oráčina” (3 jutrá)
Acker (3 Joch)

Ház
Poloha nožíka zvaná „dom”
Haus

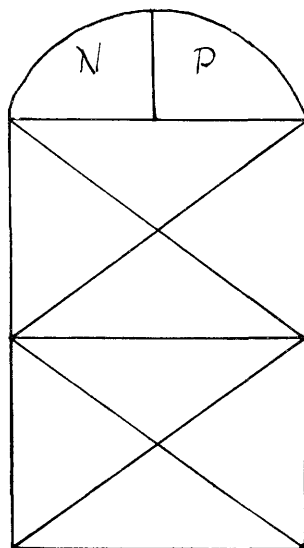
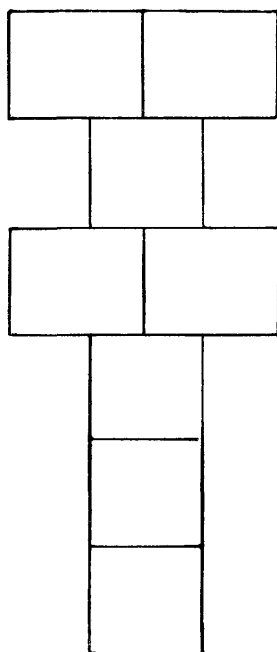
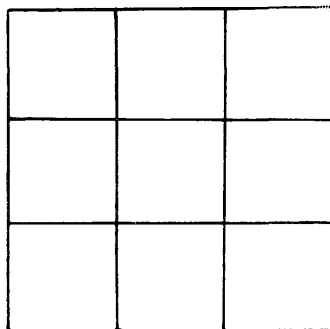
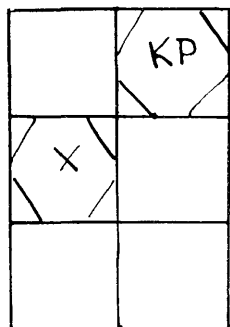
Ugrálós játékok

Tavasszal, amikor annyira felszáradt a föld, hogy már nem ragadt, az iskolás korú gyerekek, udvaron, utcán vagy más alkalmas helyen a sima földre cserépdarabbal, bicskával vagy más kemény tárggyal játék részére különféle beosztású mezőket karcoltak. A földre rejtolt formákat iskolának (*škola*) nevezték.

A legegyszerűbb rajzú volt a téglalap alakú, hat mezőre osztott, ablak formájú iskola. A játék során ezt kellett a játékosoknak kijárni (*vychodit'*). Két-három gyerek állt össze iskolázni. Mindegyik szerzett magának fém tízforintos nagyságú cserepet (*črep*). A kezdő játékos megállt a megrajzolt téglalap rövidebb oldalánál, és az ablakosan felosztott téglalap baloldali első kockájába dobta a cserepet. Ha az a vonalat nem érintette, és a kocka területét el nem hagyta, jó volt a dobás. Fállábon beugrott a kockába, ahol a cserep volt. Kézzel nem volt szabad hozzányúlni. Meztláb, ujjai segítségével úgy kellett megigazítani, hogy fállábon ugrálva ki tudja lábával lökni a cserepet abba az irányba, ahonnan beugrott. Ha nem lépett ezen művelet alatt vonalra, és a cserep is jó irányban hagyta el a kockát, akkor dobhatott a játékos a következő kockába. Ugrálás, pöckölés, most már két kockán át. Ha közben a cserep a már megjárt kockák valamelyikében megakadt, szabad volt azt onnan a szabályos irányba pöckölni.

Ha a játékos így végigugrálta a téglalap minden négyzetét, kijárt egy osztályt. Ennek bizonyosságául megjelölhetett magának egy négyzetet, amely neki a játék végéig háza (*chiža*) lett. Ez a kijelölés úgy történt, hogy a cserépdobás helyéről, háttal állva a négyzetnek hátra dobta cserepét, s amelyik négyzetbe az esett, ott lett a háza. Házát a négyzet sarkaiba rajzolt egyenesekkel és nevének középre írt kezdőbetűjével megjelölte.

A játék során a házában két lábra állhatott. Ott megpihenhetett. A cserepet megigazíthatta még a kezével is. Ezt a négyzetet a továbbiak során nem kellett megjátszania. Más

Ugrálós játékok figurái
Nárysy skackavých hier
Figuren des Springspiels

játékos házába nem léphetett, cserepét nem dobhatta be, a játék menetében e házakat jövet-menet át kellett ugrania. Ha valaki játékot rontott, mert vétett a szabályok ellen, kiállt, és a következő játékos játszott. A megszerzett pozícióját nem veszítette el. Legközelebb, ha rá került a sor, ott folytatta, ahol előzőleg rontott.

A játék menetében az éppen pihenő játékosok különböző módon igyekeztek azon, hogy a dobó játékos cserepe kiugorjon vagy kicsússzon a szabálytalan területre. Mesterkedéseik során kiabáltak, integettek, a földre cserepeikkel kereszteket rajzoltak, a rontó emberek jeleit írták a levegőbe vagy a földre. Varázsoltak (*vražili*) a maguk módján.

Rajzolatában nehezebb, de játékában könnyebb volt az az ugrálós játék, iskola, amely két egymással érintkező négyzetből és tetején félkör alakú megfeleezett részből állt. A két négyzetet átlókkal négy-négy háromszögre osztották. Dobónak ehhez is cserepet használtak, de ezt nem lökték lábbal, hanem kézzel szedték föl. A bedobott cserepért fellábbal ugrott a játékos az első háromszögbe, majd egyszerre terpesztetten ugrott a következő két háromszögbe, majd ismét kétszer egymás után fellábbal, azután párosan és ismét fellábbal. Ezzel a két négyzetet bejárta. Előtte volt még a megfeleezett félkör. Ez volt a „Menny” és a „Pokol” (*Nebe a Peklo*). Ezek kezdőbetűit írták a két részbe. Ebbe a két részbe egyszerre ugrott be páros lábbal a játékos, majd ugrással megfordult, és ahogy jött, úgy ment, illetve ugrált vissza. Amikor arra a helyre, ahol a cserepe volt, visszaért, megállt, és kézzel lehajolva felvette a cserepet és kiugrált. Az így végigugrált játéktér után kijárta az iskolát.

Ezt a változatot a legkisebbek játszották. Ennél valamivel nehezebb volt a beosztását illetően az ehhez hasonló, újabban sokat játszott iskola. Ez négyzetekből és téglalapokból tevődött össze. Rajzolatát ugyancsak csereppel vagy bicskával karcolták a földre (lásd a rajzokat!). Ennek kijárása után lehetett már házat készíteni. Abban megpihenhettek. Itt sem löktek, hanem kézzel vették fel és vitték a cserepet. A kicsinyek az iskola udvarán és az utcákon napjainkban is játszóak.

Ma a gyerekek az első változatot nemigen tudják játszani, mivel nem járnak mezítláb, cipőben nagyon körülményes lenne a cserepek pöckölése, a vonalról vagy annak közeléből való visszahúzása. Pedig annak a játéknak az izgalma éppen abban volt, hogy a vonal közelébe esett cserepet sikerül-e úgy visszahúzni, hogy ne érje a vonalat sem a játékos lábujja, sem a cserep.

E gyermekjátékok csak igen kis felületen találkoznak a földdel, de találkoznak. Szükség van ezeknél a játékoknál a földnek arra a puhaságára, amely a nedves tavaszi talajnak velejárója. Jólesett még a mezítláb járó gyerekeknek is a nedves föld ruganyossága. Nem válhatott kedvelté az ugrálós játéknak olyan változata, ahol a figurát a földnél ugyan simább betonra vagy aszfaltra rajzolták krétával, mivel az sokkal keményebb. A rajta való ugrálás fárasztóbb. Itt-ott lehet látni rajzokat a betonon is, de gyereket ezen játszani csak nagyon rövid ideig és ritkán. Nyilván a tapasztalatlanok teszik azt, hogy a figurákat felrajzolják, és amikor már játszanak, gyakorlatból ismerik meg, hogy a beton kemény, és ezért megfájdul a lábuk, és a kidobott cserep, bosszantásukra hamar elgurul, vagy messzire pattan. Legjobb csak a föld.

Lyukak és vonalak

Tél végén, tavasz jöttén igen korán húzódtak ki szobáikból a gyerekek a naposabb részekre, ahol már felszikkadt a téli sár. Előkerültek a fiúk zsebéből a bicskák. Pillanatok alatt ásták ki a 10–12 cm átmérőjű és 5–6 cm mély lyukat (*jamka*). A kiásott lyuk körül simára taposták a földet, és a lyukból kikerült morzsalékot jó messzire szórták. A lyuktól mintegy 4–5–6 lépésnyire, aszerint, milyen korúak voltak a játékosok, vonalat (*gráž*) karcoltak. Ettől a vonaltól kellett a gombokat lyukra dobni.

Otthon a félredobott, elkopott, régi, öreg kabátról, viseltes gombos ruhákról, talán egy régi katonaköpenyről levágták a gombokat. Nagyokat és kicsinyeket. A katonaköpenyek fényes gombjait, az első háború után a gyerekek „pakfont“-nak, a fehérfémből készült négy lyukú nadrággombot „ciacha“-nak nevezték. Általában a nehéz fémes gombok voltak az értékesek, ezekkel jobban lehetett lyukra dobni.

Négy-öt gyerek játszott egy csapatban. *Gomboztak* (*na gombike sa hrali*). A vonallal megjelölt helyről dobtak. A lyuk volt a cél. Egymás után dobott minden játékos. Akinek a gombja a lyukhoz legközelebb esett, vagy beesett a lyukba, az pöckölt (*střělav*). A pöckölő a földre tette mind az öt ujját. Négy ujjával megtámasztotta a kezét, és a hüvelykujjával, annak is a körmével, olyan erővel pöckölte meg a gombot, hogy az lehetőleg a lyukba kerüljön. Ha ez sikerült, akkor azt a következő gombot pöckölte, amelyik a legtávolabb volt a lyuktól. Ha a gomb első pöckölésre nem jutott a lyukba, akkor a másik játékos következett és próbálkozott. Mindaddig pöcköltek így sorban, amíg minden gomb nem került a lyukba. Minden játékos annyi gombot nyert, ahány gombot sikerült a lyukba pöckölnie. A dobógombokat szabad volt kiváltaniok.

Ugyanilyen technikával játszottak a nagyobb fiúk, de gombok helyett érméket, pénzeket dobtak a lyukra. A forgalomban levő váltópénz kisebb értékű érmével, mint 2—10—20 filléresekkel játszottak. Ezt a játékot *pénzezésnek* (*hrat z peňazma*) nevezték a gyerekek.

A gombozáshoz hasonlóan készítettek lyukat, amikor *golyóztak* (*gol'ovgat'*). E játéknál más fajta lyukat csináltak, mint a gombozásnál. A golyózásnál lejtő oldalúnak kellett lenni a lyuknak. Amott meredek volt, itt lejtős volt a szélén. Ezt legkönnyebben úgy érték el, ha a bicskával kissé kimélyített lyukat mezítelen lábuk sarkával simává döngölték.

A játéknál a golyókat (*gulke*) nem dobták, hanem guggoló helyzetből a lyuk felé gurították (*gol'ovgali*). A cél itt is az volt, hogy az elgurított golyó a lyukba érjen. Nem volt ez olyan egyszerű művelet. Jó érzék kellett hozzá. Ha nagyon erősen gurította a játékos, akkor előfordult, hogy a lejtős oldalú lyukból kigurult a golyó. Ha pedig gyengén gurította, akkor meg messzire állt meg a lyuktól. A golyókat kigurításuk után nem pöckölték, mint a gombokat vagy pénzeket, hanem meghajlított középső ujjuk középső perecével lökték.

Mindenféle típusú golyókat használtak a gyerekek ennél a játéknál. A leggyakoribb volt az egyszerű kiégetett agyaggolyó (*hlinovie gulke*). Azután volt, hogy ezeket befestették, de anyagukban ugyanolyanok voltak, mint az előbbiek. Zománcos festékkel is bevonták, s úgy égették ki. Ezek voltak a márvány (*mramorovie*) golyók. A legszebbek voltak a színes fonalakkal díszített üveggolyók (*sklennenie*). Minőségüket a gyerekek úgy próbálták ki, hogy a téglához vagy betonhoz pattintották. Ha magasra pattant és nem tört össze, akkor az jó volt, s azért megadtak mindent. Az üveggolyók szinte szétörhetetlenek voltak. Ezek voltak a golyók sztárjai. Nem is volt ezekből a szegényebb gyerekeknek. Az agyaggolyókat a fazekasok égették kemencékben, és olcsó áron árulták az edényekkel együtt.

Földbe fúrt lyukat, illetve lyukakat csináltak a gyerekek akkor is, amikor *kanászt* (*o kanasov*) játszottak. Ezt a játékot is öt-hat nagyobb gyerek játszotta. A felszereléshez tartozott minden gyerek részére 1 db 3—4 cm vastag és 1—1,5 méteres bot (*palica*), 1 db 4—5 cm átmérőjű fagolyó (*teka*) vagy ugyanolyan nagyságú tömör gumiból való labda.

Előre elkészítették a lyukakat. Középre egy, a többinél nagyobb lyukat ástak. Ez volt az akol (*akov*). E köré valamivel sekélyebbeket. Ezeket *duda* — nak nevezték. Egy távolabbi helyen húztak egy egyenest. E mögé felálltak sorba. Botjaikat egyszerre elrúgták. Az lett a kanász, akinek a botja a legrövidebb távolságra jutott. Elrúgás után mindenki sietett felkapni a botját, és rohant a már kiasott dudákhoz, hogy a legkedvezőbb helyen levőbe dughassa a botja végét. Ezzel elfoglalta a helyét. A kanász megkereste a fagolyót, és botjával terelgette a középső lyuk, az akol felé. A játékosok ebben az igyekezetében minduntalan akadályozták. Elütötték a golyót. Érte kellett mennie, és ismét csak az akol felé kellett hajtania. Előfordult, hogy ütés közben az üresen maradt lyukat egy másik játékos elfoglalta,

de mert egy lyukba csak egy botnak volt helye, ütés végeztével, amikor vissza akarta tenni a botját a lyukba, nem tehetette, mert szomszédja közben elfoglalta. Ebből a lyukfoglalásból nagy kavarodás lett, mivel láncszerűen foglalták el egymás helyét a játékosok. A kavarodásba bekapcsolódott a kanász is. Ha sikerült neki szabad lyukat szereznie, akkor már nem ő volt a kanász, hanem az, akinek a végén nem jutott lyuk.

Ha beterelte mégis valahogy nagy nehezen a fagyolyót, vagyis a disznót az akolba, akkor előlről kezdődött a játék, és újra rúgták a vonalról a botokat.

E játékban, amikor botjaikkal egy-egy ütés nyomán kapkodva rohannak lyuktól-lyukig, annak a vidékünkön ismert szlovák közmondásnak az eredetét ismerhetjük fel, amelyet akkor mondanak, ha valaki ide-oda jár bizonytalanul. *Chodí z dude do dude* (jár lyukról lyukra).

A földdel kapcsolatos az a játék is, melyet országszerte játszanak a gyerekek, s amelyet vidékünkön *bigének* neveznek. A bige kivetésénél van szükség arra a kis gödröcskére, amely fölé teszik a bigét. Ezt a gyerekek a kivető fával szokták kikaparni, s olyan mélységűre, hogy a kivető fa vége alá mehessen a bigének. Lehetne ezt a gödröt pótolni valamilyen más megoldással, de a gyerekek megszokták, és szeretik a földbe süllyesztett gödröcskét. A bige kivétele után a gödörnek, s ezzel a földnek nincsen semmi szerepe a játék további menetében.

Nagyobb iskolás gyerekek, de iskolát kijárt serdülők is szívesen *pénzezték* (*na gráž*) tavaszi időben, szélesebb utcákon és tereken. A játék egyik eszköze a forgalomvan levő váltópénz volt.

Két-három méter hosszú vonalat (*gráž*) karcoltak vagy véstek a sima felületű földre. A vonal két végét a dobás irányába 20—30 cm hosszán derékszögben meghajlították. E vonallal párhuzamosan 4—5 méterre egy másik vonalat karcoltak. Innen kellett az érméket dobni.

Többen, öten-hatan is játszhatták. Minden játékos dobott, egymás után, a behajlított vonal felé, lehetőleg úgy, hogy a vonalhoz az ő érmeje legyen a legközelebb. A legközelebbi érme tulajdonosa, miután mindenki dobott, összeszedte az érméket, markában összerázta, és a magasba dobta. A földobott érméknek pörögniök kellett. A földre hullott érmék közül azokat, amelyeken az írás (*filier*) volt felül, összeszedte. A földön maradtakat a következő játékos szedte össze, és ugyanúgy földobta, mint az első. Ő is összeszedte az írásosokat. Ez volt a nyereség. Ezt addig folytatták, míg minden érmének nem akadt gazdája. Amikor már csak két-három darab maradt, akkor nyitott tenyerükre tették az érméket, és onnan dobták fel a magasba úgy, hogy pörögjenek. Ezt a pénzézési formát azért körülményes aszfalton játszani, mert az eldobott érmék szeszélyesen pattannak és gurulnak a kemény talaj miatt.

A földről felszedett por, a gyúrt sár, a földbe kapart lyuk, a karcolt és vésett vonal eszközi jelentőségű a gyermek életében. Ezek segítségével ügyességét, fantáziáját gazdagította. Az anyaghoz, a földhöz való ilyen kapcsolat csak erősítette a gyermekben azokat a szálakat, amelyekkel kötődik a gyermek, az ifjú és a felnőtt ahhoz a talajhoz, amelyet szülő-földjének és tágabb értelemben hazájának vall.

ADATKÖZLŐK

Chlebniczky Mihály, 61 éves, Rákóczi u. 41.
Prisztavok Mária 13 éves, Malom u. 21.
Suta Pál, 45 éves, Gaál M. u. 1.
Számuel János, 12. éves, Nagyatádi u. 3.
Székely Zsuzsanna 12 éves, Malom u. 26.
Tóth János, 12 éves, Malinovszky u. 5.
Zsilák Pál, 12 éves, József A. u. 26.

IRODALOM

Gajdács P., Tótkomlós története. Gyoma, 1896.

Kiss Lajos., Vásárhelyi hétköznepok.

Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 1961—62. Orosháza.

Detské hry s hlinou, blatom a zeminou v Slovenskom Komlóši

JÁNOS KOPPÁNY

Človek ešte nedospel vo svojom historickom vývoji k hotoveniu nástrojov a prostriedkov, ale už prejavil svoju ľudskú zručnosť tým, že svoje končatiny používal ako tvarovacie, modelovacie nástroje. Mohol to urobiť o to ľahšie, že mal poruke takú matériu, akou je hlina, blato, zemina. Táto matéria sa vďaka formovala, menila svoj tvar v rukách a pod nohami človeka.

Nie je preto od vecí venovať pozornosť funkcii tejto prapôvodnej matérie v ľudskej práci, najmä tým jej formám, ktoré sa prejavujú v detských hrách. Z tohto aspektu som si usporiadal svoje spomienky z detstva, spojené s hlinou a zeminou. Takto som sa pozbovával s vrstovníkmi i dnešnými deťmi o ich podobných spomienkach a napokon z takéhoto hľadiska som pozoroval šantiace, skákajúce deti pri hre.

Retrospektívny pohľad do histórie detských stykov s hlinou nás skoro presvedčí o tom, že detský záujem o blato, o hlinu bol v minulosti oveľa živší a silnejší ako dnes. Prečo je tomu tak? Deti v minulosti boli oveľa viac odkázané na samoobsluhu vo všetkých sférach života, a tak bol prirodzený ich záujem o matériu, ktorú mali naporúdzi. Dnešné dieťa je obklopené a obsluhované civilizáciou. Preto sa vzdialilo od vlastného objavu, od praprimítívnej hliny. Dávnejšie spoločenské pomery nedožičili deťom pohodlie obsluhy. Samy si museli zadovážiť „surovinu“, ak sa im zachcelo „pracovať“. A najľahšie ju nachádzali v blate, hline.

Vo svojej práci postupujem podľa poradia, ako dieťa postupom času objavuje nové a nové metódy práce s matériou. Soľta sa dieťaťko udrží na nohách v okrúhľom stojanku na vlhkej zemi, a už objavuje, že premoknutá zem podlieha prešľapujúcim nožičkám. A tento objav ho naplňa radosťou. Podobnou inštinktívnou radosťou je pre oniečo väčšie dieťa priehráštim vyhadzovať prach ulice nad hlavu.

Dospievaním rozumu rastú aj nároky voči objavenej hmote. Jednoduchšie predmety okolo domu sa stávajú modelmi pre hračky. Tak zhotovuje dieťa maličkú studničku, válov alebo jasličky. Keď už trocha podrástlo, odhodlá sa aj na komplikovanejšie formy. Modeluje zvieracie figúrky. Obrazy skutočnosti svojim detským pohľadom pristrohuje obratnosti svojich rúk. Zhŕňa a zjednodušuje obrysy. Tak vznikajú koníky bez nôh, hranolovité kra-
vičky, valcovité svinky atď.

Po období modelovania predmetov a rozličných figúr — alebo skôr paralelne s tým — zhotovuje dieťa z hliny už aj špeciálny svojbytný prostriedok. Týmto prostriedkom je „ku-
kučka“. Je to hračka autentická, imanentná. Nie je napodobeninou iného predmetu či prostriedku z inej hmoty, ale je výrobkom, ktorý sa nehotoví z inej matérie, len a len z hliny. Táto jednoduchá hlinená hračka má svoj pôvod vo veľmi dávnych a primitívnych dobách. Magické úkony pri jej hotovení — treba do nej napľuť a odrieknuť formulku — poukazujú na človeka pradávnych primitívnych dób.

V rôznych obmenách hry na nožík a na školu („bičakovanie a grajš“) sa odzrkadľuje už nie postoj jednotlivca k práci a matérii, ale spoločenské pomery. Také spoločenské

pomery, v ktorých hlavnou snahou je napr. získať pozemky, ako to ukazuje hra na nožík, alebo kde vyškoľenosť je absolútnou spoločenskou hodnotou, ako to vidieť v hre na školu.

Hry, v ktorých majú úlohu „jamky a čiary v zemi“, poukazujú už na takú mentalitu, pre ktorú zem ako nástroj či matéria nemá už prvoradý význam. Je len vedľajšou rekvizitou. V týchto hrách hlavnú úlohu hrajú peniaze a hazardovanie, Chýba už len krok a hra úplne stratí spojenie so zemou.

Nazdávam sa, že preskúmať a zvečniť detské hry s hlinou v takomto zoskupení má svoj význam, lebo ich mravná náplň môže pozitívne pôsobiť na hry dnešných detí.

Kinderspiele mit Lehm und Erde in Tótkomlós

JÁNOS KOPPÁNY

Bevor der Mensch zur Werkzeug- und Geräteherstellung gelangte, gab er schon den Beweis seines Menschentums, daß er seine Glieder anwendete, sowohl als formende wie auch als bildende Geräte. Dies konnte er um so eher tun, da solche Materialien zur Verfügung standen, wie die Erde und der Lehm. Dieses Material konnte er mit der Hand, mit dem Fuß weiter bilden, formen.

Es ist lohnenswert die Rolle dieses urtümlichen Materials bei der Arbeit des Menschen zu beobachten, in der Form, in der es in den Spielen von Kindern zum Ausdruck kommt. So verfolgte ich vor allem meine eigenen Kindererinnerungen, die mit Kot und Erde im Zusammenhang stehen. Ich sprach auch mit Altersgenossen und mit Kindern von heute über die mit Lehm und Erde verbundenen Erinnerungen, und sah schließlich von diesem Gesichtspunkt aus die spielenden, springenden Kinder während ihrer Spiele.

Wenn wir die Beziehungen der Kinder mit der Erde und dem Lehm rückblickend betrachten, so finden wir, daß sich das Kinderinteresse in der Vergangenheit mit Erde und Lehm in stärkerer Berührung stand, als im Leben der heutigen Kinder. Weshalb konnte das so sein? In der Vergangenheit war das Kind bei der Beschaffung des Materials mehr auf sich angewiesen, und deshalb war die Richtung seines Interesses naheliegend dem Material zugewendet, das für ihn erreichbar war. Das Kind von heute wird von der Gesellschaft versorgt. Deshalb distanzierte es sich auch vom urtümlichen, selbst entdeckten Material: der Erde. Vormalis gestattete die gesellschaftliche Lage dem Kind keine Bequemlichkeit in der Versorgung. Es mußte sich selbst um das Material kümmern, mit dem es „arbeiten“, spielen wollte. Dies ergab sich am einfachsten durch Erde und Lehm.

Die vom Kind entdeckte Verwendung des Materials verfolge ich geordnet in meiner Arbeit. Das Kottreten des kaum noch Stehen könnenden Kinds in der Gehschule ist seine erste große Entdeckung, und zwar, daß das Material unter seinen Füßen nachgibt. Diese Entdeckung bedeutet ihm Freude. Genau die gleiche triebhafte Freude empfindet ein größeres Kind, wenn es den Staub der Straße aufwirbelt.

Mit zunehmendem Verständnis wird auch der Anspruch auf das entdeckte Material größer. Die um das Haus gesehenen einfacheren Gegenstände werden zum Spiel in verkleinertem Maßstab ausgeführt. So werden Hund, Tränke, Futterkrippe angefertigt. Bei zunehmendem Alter ist es schon zur Bildung komplizierterer Formen fähig. Es formt Tiere. Das Tatsächliche richtet das Kind nach seiner Handfertigkeit, also vom Blickfeld des Kinds. Es verkürzt und vereinfacht, so Pferde ohne Füße, klobige Kühe, walzenförmige Schweine usw.

Nach, oder besser gesagt neben den Gegenständen, Figuren, Tieren verfertigt das Kind dann Geräte aus Lehm. Ein solches Gerät ist das „kukucka“. Dieses ist einfach. Es ist kein Abbild eines Gegenstands, Geräts aus irgendeinem andren Material, sondern ein solches

Gerät, das sonst nirgendwo gemacht wird, sondern nur aus Lehm. Auf eine sehr alte und primitive Epoche kann die Herkunft dieses einfachen Lehmspiels zurückgeleitet werden. Das Hineinspucken, das Aufsagen des Spruchs sind Bewegungen und Handlungen der Zauberei, die auf das Leben der primitiven Menschen hindeuten.

Die verschiedenen Varianten von Messerwerfen und Schule widerspiegeln als Spiele schon nicht mehr das Verhältnis des einzelnen Menschen zum Material und zur Arbeit, sondern von Gesellschaften. Jene Gesellschaften, bei denen z. B. das Bestreben zur Bodenbeschaffung besteht, wie beim Messerwerfen, oder bei der ausschließlichen Hochachtung für die geistigen Werte, wie bei der Schule.

Die „Löcher und Striche“ in und auf der Erde verraten schon eine solche Mentalität, wo die Erde als Gerät oder Material nur eine Nebenrolle spielt. Gerade nur, daß sie vorhanden ist. Bei diesem Spiel sind nur mehr Geld und Glück wesentlich. Von hier ist es nur mehr ein Schritt, und das Spiel verliert die Beziehung zur Erde.

Es lohnt sich — meinem Empfinden nach — die Spiele der Kinder mit Erde und Lehm in solcher Gruppierung zu fixieren, denn die in ihnen enthaltene Sittlichkeit kann in gutem Sinne auf die Spiele der Kinder von heute wirken.

Tótkomlós népi építkezése

VAJKAI AURÉL

Település, benépesülés

A mai Komlós helyén a középkorban falu volt: Békés—Komlós. Az 1795-ben befejezett templom ajtaja felett is ez áll még: „Ecclesia ... Békés-Komlós”; az 1838. évi harangon pedig: „Békés Komlói a. v. evang. egyház.” Az újabb Tót szó a lakosság anyanyelvére utal.

A Pécska felőli oldalon a Szárazér mellett, a Mezőhegyes felé vezető út bal oldalán templomromokat és föld alá vájt kunyhók helyét találták meg régebben.¹

A régi Komlósnak több földesura, gazdája volt. 1557-ben a falu kilenc házból áll, lakói magyarok. 1648-ban azonban már pusztá hely. A XVIII. század első felében Gömör, Nógrád, Hont megyékből evangélikus vallású szlovákok telepednek le Csabán, Szarvason, Szentandrásan. A katolikus és evangélikus telepések közt nézeteltérés keletkezett, mire az evangélikusok elindultak új hazát keresni. Br. Rudnyánszky József ekkor Komlós pusztát ajánlotta fel, amit kis huzavona után a szlovákok el is fogadtak, és 1746. év január 8-án az áttelepítési szerződést megkötötték. Ugyanakkor tavasszal kb. nyolcvan család költözik át Komlós-pusztára.²

A megtelepedéskor (1746) két utcát jelöltek ki. A szóhagyomány szerint a beltelkeket kijelölték, a letelepedettek egyike-másika a portáját kijelölő cövekeket éjnek idején beljebb ütögette le, s így portáját szűkebbre vette, részben azért, hogy ne kelljen neki túl nagy tért körülkerítenie, részben, hogy közelebb legyen a szomszédjához.³

Az öregek úgy mondják, hogy a mai Lenin-Tass-Ond utcák és a Szárazér által határolt területen telepedtek le. A megtelepedés problémáját azonban egyszeriben eldönti egy 1752-ben felvett, igen pontos és értékes térképlap (Archivum Palatine Lad. 9. No. 5. Országos Levéltár). Eszerint a Szárazér mellett kb. a mai Szárazér—Kereszt—Táncsics—Gajdács Pál—Tass utcák határolta részen jelölték ki a házhelyeket, az utcákat. Mérnöki, szabályos alaprajzot látunk, egy fő és három keresztutcával, a térkép szerint százhusz házzal. Ezek szerint a legrégebb utcák volnának az Álmos—Lenin, Luther, Bajcsy-Zsilinszky, Sexti György, Táncsics és a Széchenyi utcának a templom melletti szakaszai. XVIII. százdbeli épületet azonban e részen, kivéve a templomot, nem találunk.

A Szárazér nyugati oldalán valószínűleg a komlói telepések átmeneti, első szálláshelyének romjait tünteti fel a térkép (Rudera Coloniae Komlosiensis). Igen fontos térképünk az első telepések gazdálkodási módjának megvilágosítására is, amennyiben a falu mindkét végén jellegzetes alföldi kerteket láthatunk; ezek szerint tehát Komlós is a kertes települések közé tartozott, bár e kertekben még itt épületek nincsenek feltüntetve.

Az első katonai felvétel 1783-ban készült lapján (B. IX. a 527. XXI. 28) végig a község keleti oldalán kiterjedt kertes település észlelhető,⁴ ugyanígy az északi oldalon is, míg a déli oldal kertjei már eltűntek. A Szárazéren túl nyugatra nagy, összefüggő (1770-ben telepített) szőlőterület látható.

1854-ben az aklokat széjjelpusztították, és a helyükbe beltelkeket jelöltek ki. Az aklok-ból kiszorított lakosság részben ott, részben a bánáti részben, a közlegelőből házhelyet kapott, és így a község 410 házzal szaporodott.⁵ Az 1863-ban készült II. katonai felvétel térképe (B. IX. a, 530. XXXIX. (60) már az utóbbi állapotot rögzíti. Délen a Toldi, Semmelweis, Szép, északon a Tass, Diófa, Csaba, Lehel, keleten a Malom, Kisfaludy, Bocskai István utcáig bezárólag ekkor épült ki az egykori aklok helyén a község, s az utcák lefutása még a régi kertes település alaprajzának emlékét őrzi. De a déli szélen levő aklok már jóval korábban tűntek el, hisz az 1783-ban készült térképen sem láthatók már, és így érthető, hogy itt korábban kezdtek lakóházakat építeni (pl. a Szép utcában 1809-ben, a Toldi utcában 1841-ben). A II. katonai felvétel szerint 1863-ig kiépült már a Szárazértől nyugatra fekvő Bánát is.

Az ugyancsak ezidőtájt (1864) készült másik térképlap (XI. 60) felvilágosítást nyújt a Komlóstól keletre kialakult tanyavilágról, illetve annak egy, a Komlóshoz legközelebb fekvő részéről. Itt meglehetősen sűrűn követik egymást a tanyák.

Tótkomlósnak 1754-ben 15 556 kh a határa, 1770-ben a nyugati részen szőlőt ültetnek, amit azonban a filoxéra kipusztít.⁶ 1786-ban lábas jószágállománya: 1229 ökör, 1666 tehén, 625 borjú, 1540 ló, 174 csikó, 5741 juh, 2341 sertés.⁷ Gyaparodnak a telepések, és ekkor már pusztákat bérelnek. 1790-ben alapítják Tótbánhegyest.⁸

Tótkomlós elsősorban állattartó volt, és csak 1848 után tér át a gabonatermelésre. Addig a kevés gabonát vermekben tartották.⁹

1846-ban 114 4/8 sessió (úrbéri telek) van Komlóson. Az akkori leírás szerint a lakosság nagyrésze földműveléssel, barom- és birkatenyésztéssel foglalkozik, a gabonatermést az aradi piacon árúsítják, de főleg a komlósi heti vásárokon (amit már akkor is a hétfői napokon tartottak meg). A komlósi legelők szűkek, s ezért a szenttornyai pusztán tartják állataikat.¹⁰

Az 1850-es években megváltozik a gazdálkodás módja. Eddig elsősorban állattartók, de most még a szenttornyai bérletet is megszüntetik, és mostantól csak annyi barmot tartanak a gazdák, amennyi a föld megműveléséhez szükséges. Áttérnek teljesen a földművelésre. 1857-ben felosztják a közlegelőt, és művelés alá veszik. 1861—62-ben marhavész is pusztítja az állatállományt. Most már minden talpalatnyi földet bevetnek,¹¹ szaporodik a szántóföld, de egyúttal a föld ára is emelkedik.¹²

A gazdálkodás módjával függ össze, hogy a múlt században a kertes település képét mutathatta Tótkomlós. A leírások szerint 229 akol volt a község körül, ezekben házi állatok tanyáztak, dudvakerítés vette körül. A szegényebbeknek lakásul is szolgált. Az aklokat folyószámmal jelölték meg: a Szárazértől az Orosházi útig 1—70, a mostani Vásártéren 80—81, az Orosházi és Pusztaföldvári út közt 82—84, a Pusztaföldvári és a Csabai út közt 85—140, a Csabai és az Aradi út közt 141—145, az Aradi és Mezőhegyesi út közt 146—216, a déli részen a Gödör mellett 217, a Gödör és Ótemető közti részen 218—229. sz. akol volt.

A XIX. század második felében anyagi jólétük folyton javul, az akkori Magyarországon az első helyen áll, adóhátraléka nincsen. 1879-ben 7774 holdas pusztát vesznek.¹³ 1896-ban 9747 k. hold a határuk, ebből szántó 7965 k. hold; évente ekkor aladásra kerül 50 000 mázsa gabona, 10 000 mázsa kukorica.¹⁴

A népesség megnövekedésére utalnak az alábbi adatok: 1746-ban kb. nyolcvan család telepszik le, de 1776-ban már hétszáz család van 3468 fővel.¹⁵ 1786-ban kétszáznegyvenhét gazda van 114 2/4 urbáriális telek. (Közbevetőleg az 1831. évi kolerának Komlóson nyolcszáz halottja van, a tömegsír felett 1833-ban állítottak síremléket).¹⁶ Fényes¹⁷ statisztikája szerint lakossága: 48 katolikus, 6769 evangélikus, 30 református, 41 nem egyesült óhitű, összesen 6888 fő. (1846-ban 6972 evangélikus a lakosság száma).¹⁸ 1896-ban 423 római katolikus, 8857 ágostai hitvallású evangélikus (összesen 9636 fő), közülük 700 magyar, 8697 szlovák.

A lakosságnak megfelelően szaporodik a házak száma is. 1776-ban, amikor 700 család van 3468 fővel, 450 a házak száma,¹⁹ (1777-ben már égetett téglából épül a pince.)²⁰ Fényes²¹ azt írja 1839-ben, hogy Komlóson több csinos lakóház van. 1846-ban 950 a lakóházak száma.²² A további növekedés: 1890:1673; 1910: 2201; 1920: 2318; 1930: 2800 ház.

Megemlíthetjük itt még Komlós jelentősebb régebbi középületeit. 1766-ban építik a második templomukat égetett téglából, ez sárral bemázolt padlást kap.²³ A mai evangélikus templom kiváló építészetű műalkotás, tornya talán a legszebb a maga nemében. 1792—1795 közt épül, copf stílusban. 41X19 méter alapterületű, 22 méter magas, a torony 57 méter, a 28. méter magasságában körerkéllyel. Ugyanitt van a négy harangozó szobája, akik a XIX. században (de később is) felváltva örködték, és az óranegyedeket tülökkel jelezték.²⁴ A remek tornyú templom azonban építészeti stílusával egyáltalában nem hatott a falu építkezésére.

A régi községháza 1817-ben épült, de lebontották, illetve 1893-ban átalakították. Jelenleg építészeti mintaképként csak árkaodos udvari traktusa jöhet számításba. A komlósi szálloda késő eklektikus stílusban, 1881-ben épült.²⁵

Megemlíthetjük még a környékbeli falvak távolságát és a közlekedési viszonyokat, amennyiben mindez az építkezés tárgyalásához felhasználható adatokkal szolgálhat. A legközelebbi falu Nagymajlát, újabb nevén Nagyér (2,9 km.), a többiek már 10—15 kilométerre esnek (Sámson 11, Mezöhegyes 12, Pusztaföldvár 15, Tótbánhegyes 15, Orosháza 17 km.), míg a távolabbi helységek: Apáca 20, Makó 29, Hódmezővásárhely 35 km távolságra.

Tüzifát, épületfát 1870-ig Pécskáról, Nagylakról, Aradról hoztak. Nagy fenyőszálakat szállítottak a Maroson Nagylakról, útközben fűrészelték fel, sőt régebben a Szárazéren is szállítottak fát a Marosról.²⁶ 1874-ben létesült Komlóson az első fakereskedés.

1893-ban építik vasútját, az időtájt évente 35—40 vagon épületfát szállítottak a fakereskedésekbe.²⁷ 1905-ben kiépült a gazdasági jellegű keskenyvágányú vasútja a szomszéd községek felé.

A hagyomány szerint a betelepülők 1746-ban a mai Lenin-Tass-Ond utcák és a Szárazér által határolt területen telepedtek le, de ebből az építkezésből egy ház sem maradt napjainkra. A még meglévő datált házak tanúsága szerint a múlt század első felében az 1860-as évekig a mai községnek meglehetősen nagy területén szétszórva telepedtek meg, gondoljunk csak a Borsziget u. 1. sz. (1813), Engels utca 52. sz. (1856), Olajmalmi utca 4. sz. (1854), Malinovszky utca 35. sz. (1854), Szép utca 5. sz. (1809) házak egymástól eléggé távol eső pontjaira.

A Bánát (vagyis a Szárazéren túl fekvő, a Balogh Ádám utca környéke) az 1850-es években alakult ki.

A Nagyatádi Szabó István és a Malinovszky utcák határolta Mihályfalva 1910 táján létesül, míg a vasúti pályán túl fekvő település 1923—28. közt.

A gazdaságok száma és területe k. holdban 1935-ben

Birtoknagyság (holdban)	Száma	összes területe holdban
0—1 hold, szántóföld nélkül	838	155
0—1 hold, szántófölddel	592	232
1—5	665	1593
5—10	129	1341
10—20	152	2156
20—50	84	2314
50—100	10	602
100—200	2	218
1000—3000	1	1068

Összesen: 2536 9679

A népesség foglalkozása

Foglalkozás	1910	1920	1930
őstermelő	3171	3807	3946
iparos	495	585	693
kereskedő	130	130	237
értelmiségi	81	88	126
közlekedés	30	33	39
nyugdíjas	—	49	78
egyéb	359	264	212

A falukép

Az út, ami a vasúti állomásról egy faluba vezet, eléggé jellemző a községre, mint közösségre. Elárulja a fejlődés irányát, sejteti a jövőt, bemutatja a mai arculatot, az eddigi eredményeket, s lassan-lassan, ahogy a faluhoz közeledünk, kibontakozik a múlt, a hagyományos forma. Itt-ott régi épületek bukkannak fel, az utcák szétszaladnak, feltárul a község régi arculata.

Tótkomlós állomásán hatalmas, többemeletes, vadonatúj, modern gabonátároló fogad, őszintén elmondva, hogy a falu jövőbeli útja a gabonatermelés marad. Utána az árnyas fáktól megfosztott „Népkert” következik, szép elgondolás szülötte, de napjainkban mindig üres. Aztán megszaporodnak a kisvárosi jellegű polgári házak, korszerű strandfürdő, emeletes szálló következik, mindez nem is sejtetve a falu lappangó néprajzi kincseit. De most felmerül a remekbe mintázott templomtorony, s egyszerre elárulja, hogy az itteni népnek fejlett a szépérzéke, de egyúttal arról is tanúskodik, hogy bámulatos összetartás, kollektív érzés él a lakosokban, hisz röviddel néhány évtizeddel idetelepitésük után már ily hatalmas, óriási áldozatot megkövetelő építészeti alkotást tudtak megteremteni.

Majd árnyas, akácfák hús lombjába húzódó, hosszú, egyenes utcák következnek, ahogy általában ilyen szabályos alaprajzúak a telepés községek. Eléggé hasonló stílusú házak sorakoznak rendben egymás mellé, a házsorok előtt végig, minden utcában téglalap vagy cementlapos gyalogjáró.²⁸ És ámbár az út közepe portenger, esős időben sártenger vagy szó szerint valóságos árvíz, mégis az épületek, a ház tája feltűnően tiszta, csinos, gondozott, rendes. Némelyik ház oly ragyogóan tiszta, mintha mindennap súrolókefével mosnák le. De még a járda rendezettsége sem marad el a tiszta házfalak mögött. Az itt-ott előcsillanó, napfoltokba merülő, de különben sötét, hűs, árnyas utcák remek, ritkaság falusi képet adnak. Az egyik utcasarkon vén, hatalmas hársfa, talán az első telepések ültették el. A szélesebb utakból mindenünnen látható a páratlan szépségű templomtorony, a haladó barokk utolsó üdvözleteként.

De a tisztaság, a rend egyúttal komoly zártságához, szinte kísérteties csendhez szegődött. Minden ház mellett magas deszka vagy sárkerítés húzódik, s a házak mögé, az udvarokba már nem lehet betekinteni. Sok ház mellett ott áll az utcának hátat fordítva a hatalmas hombár, kamra vagy másvalami gazdasági épület, komoran, csak egy-két keskeny lőrészzerű szellőzőnyílással az utcára pislogva. Mintha hatalmas várfalak húzódnának végig az utcák mentén, a századforduló gabonakapitalizmusának kemény, dacos fellegvárai, lőrészekkel, kémlelőnyílásokkal. Minden gondosan lezárt, magábamerült, s van utcarészlet, amiben alig van ablakos lakóház, hanem majd minden épület az utcának hátat fordító magtár.²⁹ Sőt a Vak utcában, a templom mellett kizárólag csak magtárak vannak, se ablak, se ajtó, a telkek itt a párhuzamos másik utcára nyílnak. Van néhány keskeny köz is, ezekben is csak gabo-

nások sorakoznak egymás mellé (Pl. a Lehel utca 18. sz. háznál nyíló köz). Komor, elsötétülő képek a különben nyájas lombátor alatt.

A házsoroknak, az utcáknak van valami komor, sötét tónusuk, talán mert sok helyen a ház homlokzatának színezésében sok a sötét barna, szürke szín, de talán a tragikus, mély hangtalanság, a csend is sötétíti a képet.³⁰ Mert az utcák a legtöbbször néptelenek, csendesek, némák. Csak estefelé lehet látni, hogy néhány asszony kiül a ház elé, a küszöbre vagy valami gerendára. De különben néma, élettelen az utca, de még az udvarok is hangtalanok, némák. Nem hallatszik az állatok bögése, az etetéssel járó zsvaj, baromfi lármája, s az éjjelek is némák maradnak, mert kutyaugatást nem lehet hallani az egész faluban. Ha véletlenül vidám nótaszó hallik valami vendéglőből, úgy biztos, hogy ott a mulató zajosak nem idevalósiak, hanem idegenek. A szűk udvarokból sem hallatszik az élet lármája.

Számtalan ház néz két ablakszemével az utcára, de akad kevés, újabb, polgárosult ház, ami hosszanti oldalával fekszik az út mentén. Az utcára néző homlokzat részleteiben változatos, de szerkezetében, lényegében meglehetősen azonos. Ezt az azonosságot a tetőszerkezet egyik itteni divatos formája, a toldott eres adja meg. Ezzel a ház az utca felé szélesebb épület benyomását teszi, de emellett azudvar felé kellemes tornácot, gangot biztosít.

A homlokzaton annál több változatosság lehet. Vannak régi, század közepi oszlopos házak, a klasszicizmus késői maradványaiként. A másoknak vakítóan tiszta fehér a homlokzata, és a fehérséget csak fokozza a sötétbarna lábazat, a sarkok szegélye. Máskor téglaveres a lábazat. A homlokzat lehet stukkódíszes, olykor népies szecesszió, amilyen például Jankó János kiváló rajzolónk egykori szülőháza. Már messziről feltűnik a szegénység háza, az utcá-

Szondy utca
Pohlad na komlůšsku ulicu
Szondy utca

ra néző egyetlen ablakával, deszkakéményével. Rengeteg változat, és mégis mindennek azonos a struktúrája, mindenütt felismerhető, hogy ez komlói ház.

A stílus, a helyi divat magával ragad, és a tiszta, rendes komlói ház még a faluvégi cigányok építkezésénél is érezheti hatását; itt is megtalálható a toldott eres, az alsó lábázat szélesen festett mezője, a faoszlopoktól alátámasztott eres, s általában a cigányok itteni házai sokkalta tisztábbak, csinosabbak, mint más vidékeken.

Az utcákon az is megállapítható, hogy eléggé zsúfolt a település, ha a ház nagyobb is, a belsőség, az udvar meglehetősen szűk. A gazdasági élet kint az tanyán zajlott le, ott volt a munkaterület, ott tartották állataikat, a tanyásodás előtt a kertes településnek megfelelő aklokban.

Még jobb képet kapunk a településről, a tanyavilágról és Komlós egész gazdálkodási rendjéről, ha a templom tornyának erkélyéről széjjeltelintünk. A szemlélőt itt meglepő kép fogadja: Alföldön lévén pusztaságot vár, kietlen, szikes, kopár földeket, kiégett réteket, bányadt-barna színeket, fátlan horizontot, ami fölé csak a délibáb tud sovány tócsákat varázsolni. És helyette innen, a torony erkélyéről buja, dús rónaságot lát, sárguló vetéstengert, teletarkázva zöldellő ligetekkel, fákkal, számtalan szétszórt tanyával. Mindenütt az ember tájformáló erejét érezzük, a kitartó, szorgos munka eredményét, mindenfelé buja, üde, gazdag termést ígérő a vidék. S a színes, mozgékony táj középpontjában, alattunk a falu, szűkre szabott kis udvaraival, cseréptetejű házaival, a háztetőtömegeből kiemelkedő, az utcákat beárnyékoló sűrű, zöld fasaival.

Olajmalmi utca
Pohľad na komlóšsku ulicu
Olajmalmi utca

Ez Tótkomlós, szélesre elterülő tanyavilága, messzibe vesző nagy határ gazdasági központja, egy erőteljes földművelést igen eredményesen űző, több ezer lakosú, jómódú, kevésbé háborgatott község.

Fejlett ház- és lakáskultúra sugárzik mindenfelé, s Komlósnak 1746-ból származó pecsétjén is a komló (növény) alatt házrészletet láthatunk, léckerítéssel.

A falunak már több monográfusa volt, így Jankó János és Gajdács Pál, de a népi építkezéssel, a komlósi házzal bővebben egyikük sem foglalkozott. Jankó³¹ meglehetősen sovány leírást ad: a házak vályogból épültek, zsindegyel vagy náddal fedettek, kimeszeltek, tiszták. A ház alja és az ablakmélyedések rendszerint kéekkel vannak befestve, míg a ház előtt kis pad van, ahová esténként kiül a család.

Gajdács Pálnak³² — a maga korában különben kitűnő — monográfiájában sem jut sok a ház leírására: „Az építkezés arra vall, hogy a komlósi ember családi élete csekély körben mozog. Elöl utcára egy szoba néz, régen egy ablakkal, most már két ablakkal. Aztán a konyha, rendszerint nyitott kéménnyel, a konyhán túl egy kisebb szoba, ennek egy-két ablaka rendszeren délnek fekvő udvarra szól. Ebből nyílik egy kisebb kamra, az udvarról pedig külön bejárattal egy nagyobb, legtöbbszörre magtárul szolgáló kamra, melyhez járul a szín és az épület végében az istálló. Igen sok itt Komlóson az ún. keresztépület, mely az udvart a kertetől elválasztja, s mely a háztelket csaknem két egyenlő részre osztja úgy, hogy az előtte való szomszéd háztól indulva ki, magába foglal egy kis ólat, egy kis kamrát s egy kis szobát is. Ezen keresztépületben keletkezett tűz veszélyes, tova terjed ezek útján.”

Házépítkezés

Az építőanyag a statisztikai kimutatás szerint legnagyobb részét vályog, sár, noha az utóbbi időkben a téglaházak száma is növekedett.

Építőanyagként még ma is a vályogot használják. Általában épp a javítások, átalakítások következtében — egyetlen falban is különböző technikát találhatunk: járom közti vert falat, égetett téglasort, vályogtéglat. A múltban az építkezéshez szükséges faanyagot a Szarazéren szállították a Marosról.³³

Egy 1899-ben épült ház (Engels u. 50.) építkezésének körülményei röviden a következők voltak: a házat a család egyik tagja a régi családi ház mintájára építette a szomszédos telken. A faanyag és a vas, a munka 2150 Ft-ba került, de adott még hozzá az apa cserepet, meszet. Egy mázsa búza ára akkor 7 Ft volt, így tehát kb. 300 mázsa búza ára volt a kiadás. 30 méter hosszúra épült a ház, utóbb még meghosszabbították. A falazást a kőműves csinálta az építető családtagjainak bevonásával, míg az ácsmunka az ácsmester dolga volt. A ház alapozása téglá, fala nyers vályogtégla; ennek a háznak az építkezéséhez 20 000 db nyers vályogtéglat csináltatott a tulajdonos.

A múlt századvég építőiparára vonatkozólag megemlítjük, hogy 1896-ban 15 ács, 7 kőműves, 6 asztalos működött Komlóson.³⁴

	1910	1920	1930
Kő vagy téglaház	36	44	78
Kő vagy téglá alapon	160	263	427
Vályog vagy sár	2002	2007	2284

Falépítkezési technikák

Rakott fal

Először is sárszűrt csinálnak, 20–30 kocsi földet is összehordanak, a földet törekkkel, apró szalmával lehintik, lelocsolják, négy lóval összetapostatják, majd villával megfordítják, és a lovakkal ismét összetapostatják. Közben egy ember folyton locsolja, vízzel fecskendezi.

Építkezéskor ebből a sárból görögdinnye nagyságú gombócokat formálnak, és ebből építik a ház falát, szabadon deszkakalodák igénybevétele nélkül. Az ilyen ház kiszáradva igen kemény, még a vasszeget sem lehet beleverni. Állítólag a faluban ilyen falú ház még akad a Dózsa utcában.

Döngölt fal, tömés

Ezt a technikát ma is gyakorolják, a „faltömő” Zsidó Andrásnak állandó foglalkozása a házépítés, apja is már faltömő volt. Bandája hét tagból áll, 12 nap alatt elkészítenek egy átlagos méretű házat. Tíz év alatt bandája kb. harminc döngölt falú házat épített a faluban.

A házépítésre tanulságos egy mai eset, Takács Pál házának építése a Bocskai István utcában. Az építetotnek bontási anyagot adott a tsz egy lebontott tanyaépületből. Házát az építetot tervezte még pedig először hosszúkás, parasztház formában, 5 × 12 méter alapterülettel, utóbb azonban négyzet alakúra gondolta 12 × 9 méter alapterülettel, tehát modern, városi lakóház mintájára. A költségek számításánál először vályogtéglára gondolt: a tervezett házhoz 12 000 vályogtégla szükséges, aminek az ára 6000 Ft (1956-ban), az építés helyére való szállítás 1000 Ft, a kőművesmunka 4000 Ft. Ennyi pénze azonban nem lévén, a döngölt (vert) falat (*vibijani mür*) választotta, aminek négyzetmétere 30 Ft, így a vert fal felépítése kb. 8500 Ft-ba került.

A ház alapozása a következőképpen történik: az alapnak megfelelően 130 cm mély árkot ásnak, és ebben 100 cm magasságban a földet visszahányva jól ledöngölik, majd erre 80 cm magas téglalapfalat raknak. A téglalapozásból tehát 30 cm a föld színe alá esik, 50 cm föléje emelkedik. A téglalapba két sor szigetelést (kátránypapírt vagy ennek híján egy sukkra nádat) tesznek, építenek be. A belső helyiségek padozatát 50 cm magasra feltöltik.

A falazáshoz a földet a helyszínen termelik ki, sokan a kevert földet tartják jónak, vagyis a fekete, szürke, sárga agyag keverékét. Ezután kezdődik a falak emelése, döngölése két deszka között, rétegesen. A deszkákat vaspálcák (kalodák, *jármo*) tartják össze. Egyszerre 30 cm vastag, 30 cm széles falrészlet döngölnek meg a bunkós végű verővel (*kijaña*). Háromszor megtömik, jól ledöngölik, a réteg tetejére töreket szórnak, nehogy a föld a döngölőhöz tapadjon. A deszka fele szélességének (vagyis 15 cm vastagságnak) megfelelően gallyat vagy nádat, rőzsét, szőlővenyigét tesznek a földre. Ahol két döngölt réteg találkozik, ott a szélhez szalmát helyeznek, nehogy kihulljon a föld. E szalmarétegek jól láthatók a fal külső részén is, és így azonnal felismerhető a döngölt fal. Döngölés közben állandóan locsolnak, nedvesítik a földet. A falépítés közben nem várnak, mert ahogy körülmentek a falakon, a döngölt fal, különösen nagy melegben, már ki is szárad. Így emelik a falakat 290–300 cm magasságra. A sarkoknál a falba minden deszkának megfelelően egy-egy 2–3 méter hosszú botfát erősítenek, hogy jobban tartson.

Vályog

A vályogot a cigányok vetik főleg, kinn a faluszélen, egy nagyobb állóvíz közelében. A földet törekkkel keverik, és azt egy 9 × 15 × 30 cm nagyságú deszkaformában téglalakúvá

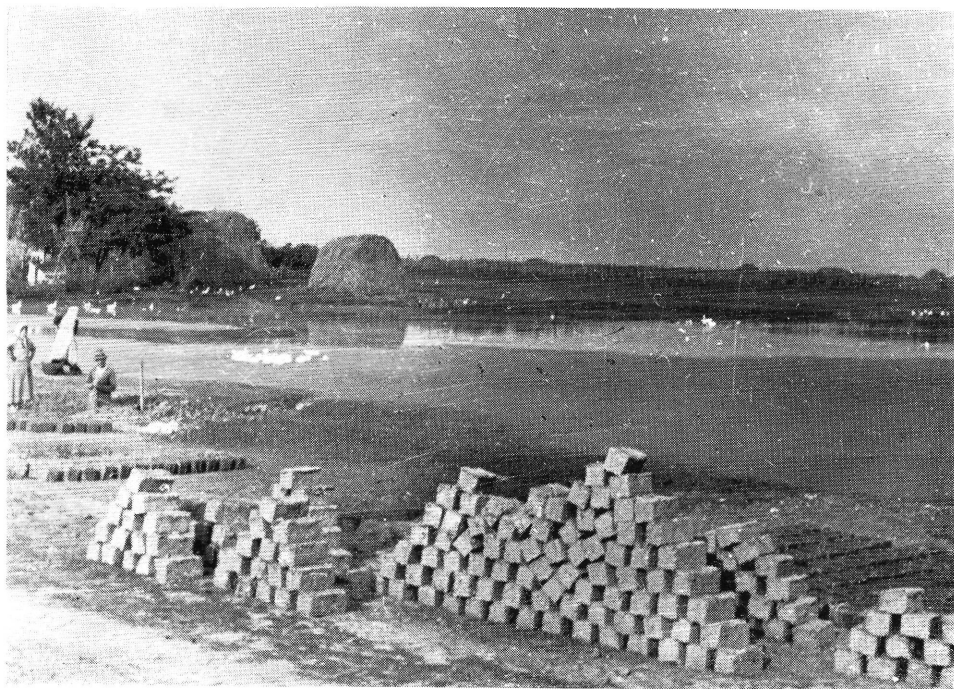
formálják, lesimitják. A nyers sártéglákat szélesen elterítve a napon szárítják, utóbb gúllákba rakják.

Csinálnak vályogtéglát házilag is. Van, aki — ha kevesebb vályogra van szüksége — a földet hozzá a szőlőből hozza. Esetleg a háza előtt az utcán készíti a vályog nyersanyagát: a leszórt és pelyvával kevert, nedvesen tartott földet jól megtiporja, hogy jól fogja a pelyva.

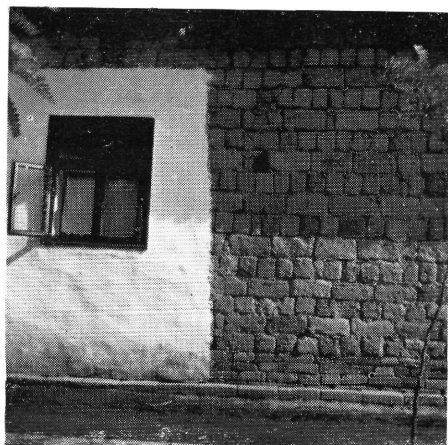
A nyersvályogból csinált falra azt mondják: *zo surovich tehlov mám múr*. Az égetett téglá: *pálenje tehli*.

Töméses fal dögölése
Nabjanie hlinéného múra
Stampfen der gestopften Mauer

Gúlákba rakott vályogtéglák
 Pyramídy surových tehál
 In Pyramiden geschichtete Lehmziegel

Vályogtéglafal. Árpád utca 15. sz.
 Múr zo suvých (ronepálených) tehál
 Lehmziegelmauer. Árpád utca 15

Festett házalapzat. István utca 9. sz.
 Maľované podnožie domu
 Bemalter Haussockel. István utca 9

Festett házalapzat. Kisfaludy utca 3. sz.
Maľované podnožie domu
Belmalter Haussockel. Kisfaludy utca 3

Festett házalapzat. Nagymajláti utca 8. sz.
Maľované podnožie domu
Bemalter Haussockel. Nagymajláti utca 8

A mennyezet technikája

A faluban igen szép tapasztott, fehérre meszelt, sőt olykor színes virágokkal díszített, festett mennyezetet láthatunk. Az esztétikai hatást csak fokozzák a sötétbarnára festett keresztgerendák. A mennyezetet az alábbi módon készítik: a mennyezetnek megfelelően a keresztgerendákat belécezik, a lécezés felett nádkévéket raknak fel, a kb. 25 cm vastag nádat alulról törekes sárral besározzák, a sarat a nád közé is benyomkodják, majd ha ez meg-

szárad, úgy a nádkeverék felett is a padlástérben kb 6 cm vastagságban sároznak pelyvás sárral. Ez a sározás finomabb, nehogy utóbb megrepedezzek. Végül kétszer-háromszor bemeszelik, az első meszelés homokos mésszel, a második, a harmadik meszelés tiszta mésszel történik.

A ház kifestése

A házakat általában meszelik, de ha valami színest is akarnak, akkor a lábazat más, sötétebb színben festett. A lábazat színes szegélyének festésekor a vöröses barna (vagy más színű) porfestékhez vizet és meszet kevernek, és ezzel festenek. A szegély felső határát gyakran csak szemmértékre csinálják, inkább azonban előzetesen vonalat húznak, pl. kifeszített és megnedvesített vagy festett spárgát rápattintanak a falra.

A színek változhatnak, pl. a ház rózsaszínű, a lábazat alsó szegélye barna, míg az ablakok stukkó keretezése és a függőleges csíkozás sárga.

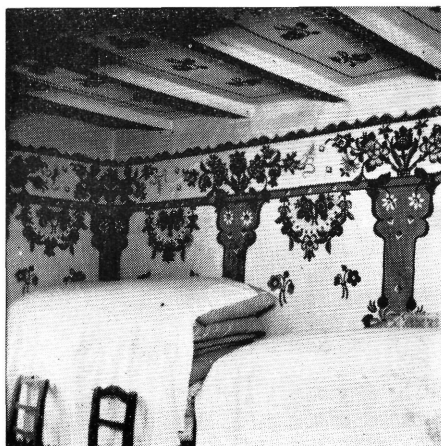
Van azonban egynéhány ház, aminek lábazatát mintákkal festik ki. A még meglévő festett lábazatú házak a következők:

Kisfaludy utca 3. sz. — A ház lábazatán az utca felőli oldalon szürke alapon a kéz ujjával mintázott virágos díszítés látható. Festője Zálusky Jánosné, 47 éves asszony. A festéket maga állítja össze: mészbe fekete festéket kever, és így szürke színt kap, amivel a házfal lábazatát befesti. A felső szélét kifeszített spárgával húzza meg. Még frissen, amíg a festék meg nem szárad, nedves ujjával megrajzolja a mintákat, amik így sötétebb tónusban megmaradnak. A házfestés náluk családi hagyomány, már öreganyja is értett hozzá. Csak a saját házát festi így, és esetleg, ha nagyon kéri, a szomszédét. Jószívből teszi, nem kér érte semmit sem. E ház különben 1914-ben épült, a kemence 1945-ben.

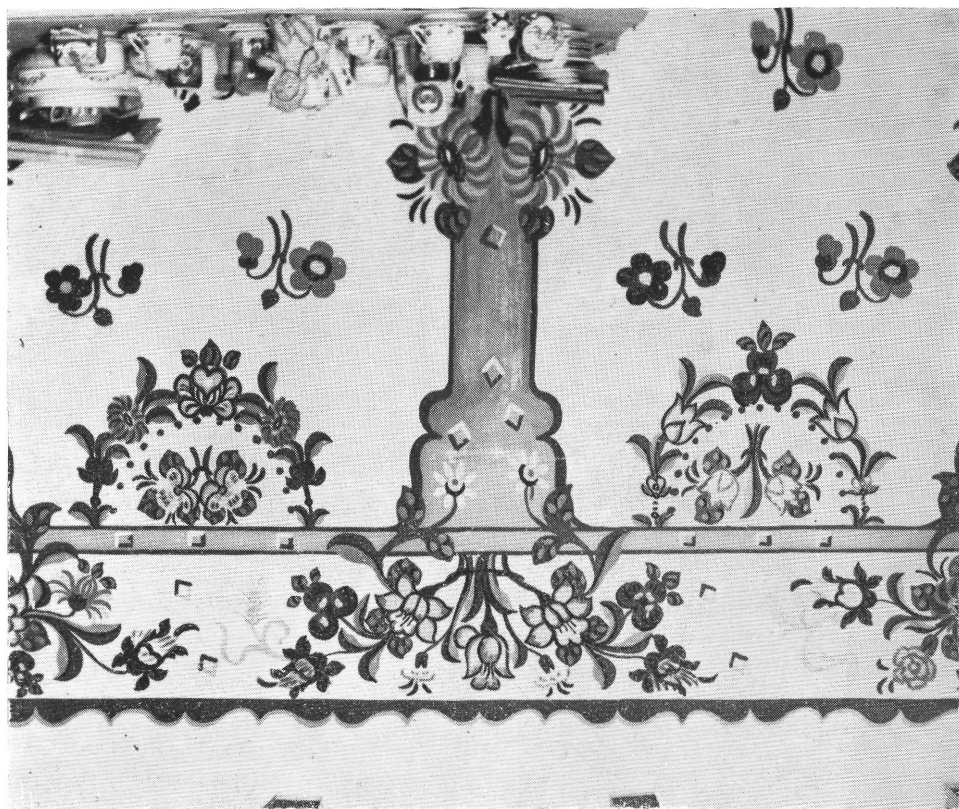
Kisfaludy utca 18. sz ház. — A ház kis szobájának lábazata a padlásfeljárónál és az istálló talának lábazata az udvarban az előbbihez hasonló díszítésű.

István utca 9. sz. ház. — A bejárati ajtó felett a stukkóban 1940. évszám, körülötte a fal zöldre festve, az ajtó is zöld. Alul, az utca felőli oldalon a ház lábazatán végig szürke szegély, azon festett mintás virágok.

Nagyajláti út 8. sz. ház. — A ház lábazatán festett szegély, készítője Horváth Mártonné, 36 éves asszony. Félévenként szokta cifrázni a lábazatot. Előzőleg bemeszeli, a festéshez boltból „pompai” vöröset vesz, kevés feketét, fehéret. Minden alkalommal más mintát fest.

Festett szobafal és mennyezet. István utca 30. sz.
Malovaná stena a povala v izbe
Bemalte Zimmerwand und Decke. István utca 30

Festett szobafal. István utca 30. sz.
 Maľovaná stena v izbe
 Bemalte Zimmerwand. István utca 30

Festik a lábazon kívül a gangot, a szobák belsejét is, meg a kemencéket.

Előd utca 3. sz. ház. — A gang végig kifestve színes virágokkal. Mezőkbe osztva virágmotívumokat láthatunk, virágfűzért és alatta minden mezőben egy-egy levelezőlap után festett tájképet. A virágmotívumok népiesek, de a levelezőlap után festett tájképek meglehetősen giccsesek. Festette Racskóné kb. 15 évvel ezelőtt.

Lenin utca 19. sz. ház. — Itt a kamra ablakmélyedésében festett virágok láthatók, felül a mennyezet alatt szintén egy festett csík.

István utca 30. sz. ház. — A legszebben kifestett szobabelső. A földes szobának mind a négy fala dúsan festett, a mennyezet, de még az ablakmélyedések, illetve a fürkék is. Harminckét évvel ezelőtt festette egy Hovorka nevű asszony. Legutóbb az új tulajdonos be akarta meszelni a festést, de az ismerős öregasszonyok lebeszéltek, nem akartak beleegyezni. Érdekes itt a szoba földes padozatának kifestése is, amennyiben a szoba közepe szürkére lett festve, a széleken azonban széles (az ablak alatt 50 centiméteres), sárga szegély húzódik. A sárga szegély sarkai lekerekítettek, pontosan követik a kemence szélét, és így többé-kevésbé szőnyegszerű hatást kelt, különösen ha a középre fektetett három rongyszőnyeget is figyelembe vesszük. A ház mestergerendáján a felirat: „1876. ápril. Szenteczky János.”

A szobák kifestéséhez még hozzá kell tennünk, hogy a szomszédos orosházi vásáron több falimintakészítő árust lehetett látni kirakott piktormintákkal, bizonyosságául arra, hogy a környéken elterjedt a szoba - konyha házi kifestése.

Festett konyhafal. István utca 9. sz.
Maľovaná stena v pitvore
Bemalte Küchenwand. István utca 9

Tetőszerkezet

A most még fennálló legrégebbi házak tetőszerkezete ollós, középső szelemmannel. Csak egy házon találunk hátul földig érő (szelement hordozó) ágasfát (Táncsics utca 20. sz.), de a korábbi adatközlő szerint a régi házaknak állítólag nem volt ollójuk, hanem csak ágasfájuk. A bemondás szerint sárgerenda sem volt, a gerendákat faszögekkel erősítették össze, ilyen faszöges tetőszerkezet ma is még több helyen látható. Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a régebbi házak ollói meglehetősen hegyesszögűek voltak. (Pl. Bocskai utca 9. sz. ház.)

A szarufáknak az eresznél való végződése barokkos faragású lehet (Pl. Malinovszky utca 11. sz. ház).

Szép hatású az elől fent kissé lecsapott tető (*kečka*), ami „olyan, mint a frizura az ember fején.” (pl. Széchenyi utca 11. sz. ház, vagy Bajcsy-Zsilinszky utca 20. ház, az utóbbi 1956-ban leégett).

Jellemző a faluképre, az építkezésre a toldott eresz, vagyis az udvar felőli oldalon a kb. két méter széles ereszkiugrás, alatta ganggal. A toldott eresznek többféle formája lehet, a változatokat az egyes házak részletes leírásánál tárgyaljuk. Az egyik esetben például a cseréptető egyenes vonalban folytatódik az eresztoldásba (pl. Botond utca 22. sz. ház), máskor a tetővonal megtörik. Meglehet, hogy a ház teteje nád, míg az eresztoldás már cserépfedésű. A régebbi házaknál is láthattunk példát arra, hogy a toldott eresz padlásolt, a gangfeletti padlástér közvetlen folytatódik a ház padlásterébe, máskor viszont egyszerű az eresztoldás, és így a gang feletti padlástér nincsen, csak cseréptető. A toldott eresz divatja azonban annyira általános, hogy még a volt ág. hitv. ev. iskola (ma általános iskola) épülete is ilyen helyi stílusban, toldott eresszel épült (Epres tér).

A helybeli ácsok a tsz-be tömörültek, és csak három magán ács van jelenleg a faluban. De ezeken kívül működik még vagy húsz kontár is. 1945 óta az ácsok hatvannégy új tetőszéket csináltak, legnagyobb részt (kb 90%-ban) a régi nádas tető lett cserépezzé átalakítva, mert a nehezebb megterhelésű cserépfedés részére szilárdabb tetőszéket kell építeni.

A tetőszék átalakítására jó példát hozhatunk fel: az elől oszlopos, 1845-ben épült Malinovszky utca 35. sz. ház tetőzetének 1956-ban történt átalakítását. Az átalakítást maga a gazda és rokonsága végezték el, tanult mesterembert a munkához nem hívtak. Munkamegosztásban dolgoztak; az egyik öregebb ember a gyalupadnál dolgozott, a másik intézkedett, a szerszámokat szállította, a két fiatalabb a tetőn dolgozott.

Jellemző ennél a háznál, hogy idővel módosult a ház fedélzete. Eredetileg a ház toldott eresztű volt, nádfedéssel, de a gerincen cserépszegéssel, ahogy a toldott eresz is cseréppel volt fedve. 1930-ban új cseréptetőt kap a fészker, 1956-ban az első szoba és a konyha, míg a második szoba - kamra - istálló rész továbbra is nádfedésű maradt.

A ház fedése a múltban a nád volt. A múlt században a Szarazérben 40 000—45 000 kéve nád és káka termelt, amit a ház fedésére használtak fel.³⁵ Gajdács³⁶ írja, hogy a községnek központját, a középületeket és egy-két magánember házát kivéve jóformán minden épület náddal volt fedve. A kákából a korcot fonták, ezzel kötötték a tetőzet nádját a szarufákhoz.³⁷

A statisztika szerint a cserépfedés terjed a nádfedés rovására, de még ma is épp elég nádtetejű ház van a faluban.

Szelemenés, ollós tetőszék.
Bocskay utca 9. sz.

Strechová konštrukcia so slemenom a nožnicami
Pftendach. Bocskay utca 9

Házak száma

	1910	1920	1930
cseréptető	837	1159	1956
zsindelytető	147	94	19
nádtető	1217	1065	825

Gazdasági épületeknél, pl. kis istállóknál felül a fedés lehet napraforgószár (pl. Kisfaludy utca 3. sz.), míg a disznóól ritkábban kukoricaszár fedésű (pl. Földvári utca 43.sz). ház).

A nádas házakat fokozatosan cseréppel fedik, 1945 óta kb. száz nádas házat javítottak a faluban, de még mindig van utcánként három-négy nádfedelű ház.

A megjavított nádazás öt-hat évig eltart, általában hat évenként kell a nádas tetőt javítani.

Megjegyezhetjük még, hogy rozsszalma tető a szomszéd falvakban még akadhat (pl. Ambrózfalva), de Komlóson már nincsen.

Komlóson négy nádazó működik (a két Bencsik, Bíró István és Rusznák Mihály). Bíró István 52 éves, nádazó, az apja is építő, cserepes, nádazó volt, tőle tanulta a mesterséget. Igen sok munkája van, tavasztól késő őszig dolgozik, de a megrendeléseknek a felét sem győzi elvégezni. A nádazás általában hagyományozott mesterség, a fiú rendszerint az apjától tanulja. Nem szeretik e mesterséget, mert piszkos, meleg munka, amellet veszélyes a tűző napon naphosszat fent a rossz tetőkön mászkálni. Kezét a szúrós nád elkoptatja, tönkreteszi, a régi nádazó marka, alkarja tele van lyukakkal, sérülésekkel. De még a lábát is tönkretetheti.

Vannak aztán nem hivatásos nádazók is, akik alkalomszerűen, visszamunkában foglalkoznak a nádazással.

A munkát méterre vállalják, vagy hat-nyolc Ft. órabérben dolgoznak a nád mineműsége szerint.

A nádat a Szárazérről hordják, a Szentesi Ármentesítő Társulat vagy a Nádgazdaság adja ki résziben levágásra („részibe vágják”). Magánszemélyeknek is van egészen jelentéktelen csatorna-része és nádasa. A bemozdások szerint régebben majd mindenkinek volt négyszáz négyszögöl nádasa, ahonnan negyven-ötven kévét tudott vágni. 1956-ban hat Ft. volt kéréje. Általában télen vágják a nádat, kendervágóval. A nádazáshoz szükséges nádat kérékben (*trstina*) tartják az udvaron. Mielőtt nádazáshoz kezdenének, a nádat a szükségletnek megfelelő 40—60—70 cm hosszú darabokra vágja fejszével a ház gazdája, és ezt a vágott nádat dróttal vagy kenderrel csomókban összeköti. Mindez a megrendelő dolga, a nádazó már csak a kész anyaggal dolgozik.

A nádazó szerszámai: két *verő*, az egyik 4 fogas (*a goromba*), a másik 7 fogas (*a finomító*) *verő*, két *tű* (*szúró*), ezek 70 centiméteres fa- vagy vastűk, 5 kilós *sulok*, amivel a nád alsó szélét veri, ahol nincs cserép, 1 db 7—8 méter hosszú létra, egy db 5 méter hosszú kampós létra (*tető-létra*). A *verőket* a nádazó maga csinálja akác- vagy tölgyfából.

A nádazó először átvizsgálja a nádtetőt, ha csuszamlós, laza a tető, két sor dróttal levarrja, és csak utána veri be a nádat. A tető gerincén, ahol cserépszegés nincsen, náddal fon le: a nádkévét kisebb marokszámra megáztatja, és öt-hat centiméterre megfonja. Legérdekesebb az egész nádazásnál, ahogy az egyes nádcsomókat egymáshoz erősíti. Utána a *verővel* egyenes szélűre veri a nádat, majd dróttal a lécekhez erősíti. Egy hatméteres tetőben két sor drótvarrást csinál, egymástól 150 cm távolságra.

Házoromzat

Gazdasági épületek hátsó oromzata esetleg lehet kukoricaszár (pl. Sexty György utca 12. sz. ház).

Általában azonban a házak oromzata deszkából készül, és igen szép, változatos deszka-ormfalakat láthatunk az egyes házakon. Mindegyik más, és két egyező oromzatot nem sikerül az egész faluban találni. Szerkezetük azonban nagyjából ugyanaz, amennyiben az oromzat közepe táján egy vízszintes deszka két mezőre osztja az oromzatot. A függőleges deszkák érintkezési vonalába mindenütt lécsík van erősítve. Általában az alsó mező közepén ajtó van, de ez semmiben sem különbözik az oromfal egyéb részétől, a legtöbbször be van csukva, és így úgyszólván fel sem ismerhető. A felső mezőben kisebb — nagyobb szellőzőnyílás van, különösen szépek a fa harántrácsolattal ellátott középső kis ablakok.

Az egészen egyszerű deszkaoromzat egyetlen díszje, hogy alsó szegélye fűrészfogas, a felső mezőben két kis szellőzőnyílással (Csaba utca 20. sz., Borsziget u. 1. sz. házak), vagy barokk vonalás (Huba utca 1. sz., Táncsics utca 18. sz., 22. sz. házak). Erőteljesebb barokkszerű egy másik ház oromzata, ahol a felső mező középső kis ablaknyílását átluggatott deszka zárja el (Csaba utca 25. sz. ház). Az oromdeszka alsó széle változatos csipkeformájú is lehet, pl. Csaba utca 23. sz. ház (ennek szellőzőnyílása szív alakú), vagy átluggatott deszkaszegély (Táncsics utca 20. sz. ház, Mikszáth Kálmán utca 16. sz. házak), vagy az üstökös (*kečkás*) tetejű Széchenyi utca 11. sz. ház. A szép oszlopos homlokzatú házhoz stílszerűen illeszkedik a deszkaoromzat, három kereszttrácsolós kis szellőzőnyílással (Lenin u. 17. sz. ház). A Csaba utca 18. sz. ház oromzatán a szélek szépen csipkézettek, középen harántrácsolós szellőző-ablakokkal.

A felső mező szellőzőnyílása is igen változatos formájú lehet, pl. kerek alakú, átluggatott deszkával zárva (Csaba utca 16. sz. ház) vagy egymás mellett három, galambháztóra emlékeztető nyílás (Csaba utca 17. sz. ház). A két mezőt elválasztó vízszintes lécsík hullámvonalas szegélyű lehet, a felette levő harántrácsolattal szellőző-ablakokkal úgyszólván keleti (hárem) emlékeket ébreszt (Csaba utca 14. sz. ház).

Változatos deszkacsipkéivel igen cifra a Sexty György utca 8. sz. ház oromzata.

A következő csoportba tartozók oromzatán alul egy vízszintes lécsík még egy harmadik, de keskeny mezőt választ el. A Lehel utca 34. sz. háznak két szép lant alakú szellőzőnyílása van. Ez az oromzat azért is kiemelkedő, mert vésett felirata van a középső keresztlécen: „ROKU PANE 1869.” (Hasonló lant alakú szellőzőnyílásokat találhatunk egy másik oromzaton is.)

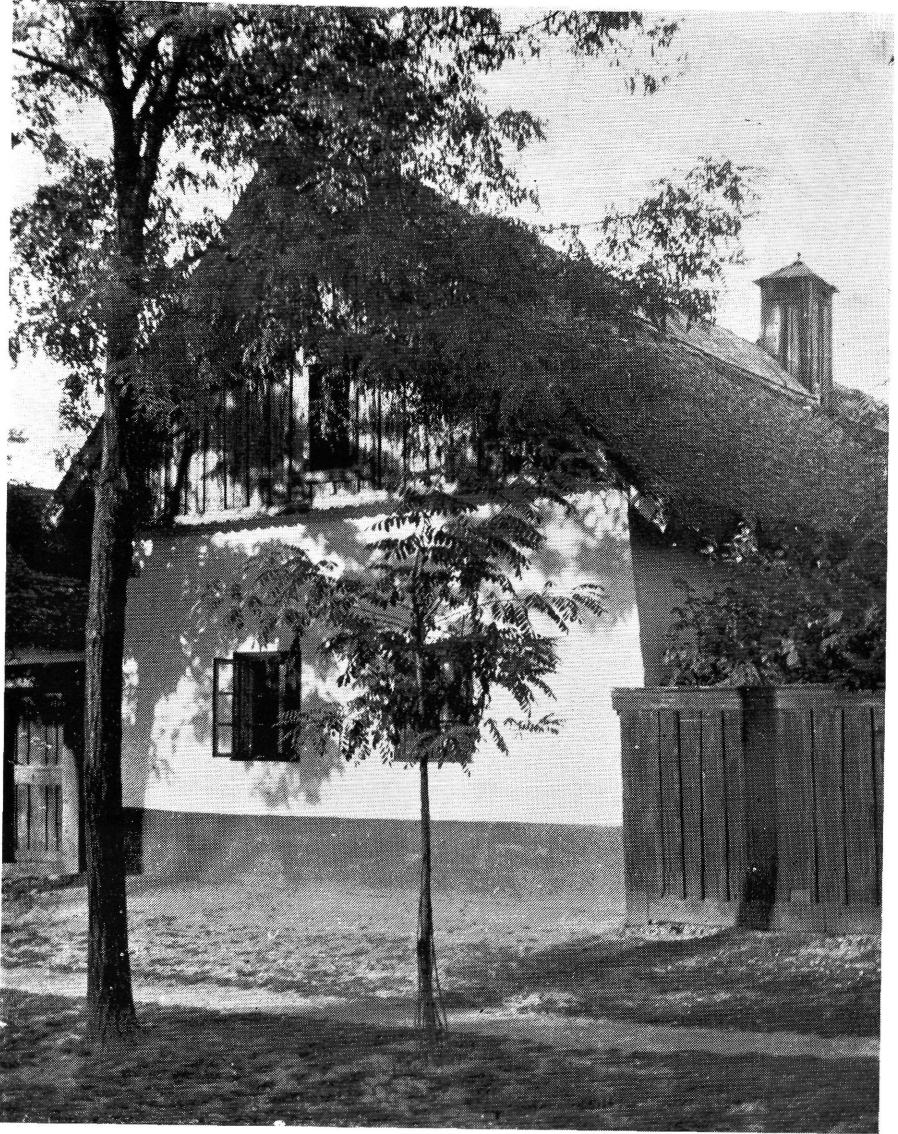
A változatok, a kombinációk gazdagságára utalnak a Lenin utca 20. sz., Hunyadi Mátyás utca 26. sz., a Toldi utca 7. sz., Kisfaludy utca 18. sz. házak oromzatai.

Megjelenhet egy harmadik harántléc is, négy mezőre osztva az oromzatot (Arany János utca 26. sz. ház).

Gazdagítja az oromfal képét, ha a csúcsnál az eresz szélét összefogó háromszögletű lombfűrész mintájú deszkát illesztnek be. Fordított szívalak van a Csaba utca 24. sz. házon, díszesen lombfűrészelt minta a Toldi utca 5. sz. házon., a Huba utca 4. sz. házon, madáralak a Kossuth Lajos utca 19. sz. házon. Ez a lombfűrésztechnika azonban nem túlságosan terjedt el Komlóson, és érezhetően újabb keletű.

Megemlítendő még, hogy a falu egyes részén, egyes utcáiban feltűnően sok szép deszkaoromzat követi egymást, például a Csaba, a Huba utcákban. Részben azzal hozható összefüggésbe, hogy egyidejű települések, bár épp az 1869. évvel datált oromzat korábbi lesz a többinél.

A deszkázott oromfal olykor meglehetősen kiugrik, pl. 130 cm-re, és így a homlokzati fal előtt széles ereszalja lehet, pl. Áchim utca 15. sz. ház. Erősen kiugró eresze van a Dózsa

Deszkaoromzatú ház deszkekéménnyel
Doštený štít a komín
Haus mit Bretterbekrönung und Brettterrauchfang

Deszkaoromzatú ház deszkakéménnyel
Doštený štít a komin
Haus mit Bretterbekrönung und Bretterrauchfang

Csapott oromzatú tető (kečka).
Széchenyi utca 11. sz.
Domový štít s kečkou
Dach mit beworfener Bekrönung (kečka).
Széchenyi utca 11

Deszkaoromzat (1869). Lehel utca 34. sz.
Doštený štít (1869)
Bretterbekrönung (1869). Lehel utca 34

Dszkaoromzat. Lenin utca 20. sz.
Doštený štít
Bretterbekrönung. Lenin utca 20

Deszkaoromzat
Doštený štít
Bretterbekrönung

Deszkaoromzatú ház. Toldi utca. 5. sz.
Dom s došteným štítom
Haus mit Bretterbekrönung. Toldi utca 5

György utca 10. sz. háznak (120 cm-es), míg a Bajcsy-Zsilinszky utca 20. sz. háznál 35 cm az előreugrás. Két oszlop támasztja alá a kiugró ereszt az Olajmalmi utca 8. sz. háznál. Megemlítendő még az oromvégződés kovácsolt vas virágdísze (*ružička*).

Konyha, füstelvezetés

Régebben általában minden ház szabadkéményes volt, a szabadkémény alatt két oldalt egy-egy tüzelőpadkával, ahonnan a szobában levő kemencét fűtötték, és amin régebben főztek is. Gajdács³⁸ aXIX. század végén így írja le a komlói konyhát: „Egyik sarokban tálás és pohárszék és egy festetlen falóca, amire kanták, korsók kerülnek, az előrészfalain virágos madaras cserép vagy porcelántálak, tányérok. A konyha hátsó részében kétfelől a két szoba kemencéjének szája mellett a *kutká*-nak nevezett tűzhely. Vannak azonban most már konyhák, ahonnan a takaréktűzhely, a sparherd sem hiányzik.”

A konyha további fejlődésének útja, hogy a tűzpadkát fallal a konyha egyéb részétől elrekesztik, az elrekesztett részt ajtóval látják el, és a többi részt bepadlásolják. Ekkor tehát csak az elrekesztett kis helyiség felett van szabad kémény, és itt, e szűk területen van a tűzpadka (a *kutka*) is. E kis helyiségnek esetleg még külön ablakot is csinálnak, ami a konyha padlásolt részére nyílik. Az elrekesztett rész neve *kamin*.

A konyha padozata ma már a legtöbb helyen téglá, keramit, házilag készített faparkett. Egy ilyen parkett készült kb. huszonöt évvel ezelőtt az Engels utca 50. sz., egykor jómódú nagygazda házában, amit a tulajdonos maga készített el tanyáján a tél idején. Egy collos vastag alapanyagból kis fűrészszel vágta ki az egyes darabokat, és illesztette össze mintásra, a mintát az alacsony kisszékek gyékényfonásának nyomán tervezte, különböző fanemekből (eper, nyár, szil, cseresznye, bükk), huszonnyolc nap alatt elkészítette konyhájának parkettjét.

A konyha megjelölésére általában a *pitvor* szót használják a *kuchiňa* csak újabban kezd terjedni. A múltban, ahogy már említettük, csak szabadkéményes konyhák voltak, és ezek neve ma is *pitvor*. Az ilyen konyhát egy nagy félköríves nyílású válaszfal (aminek olykor cigányfal a neve) két részre osztja (pl. Engels utca 52. sz. ház). A mellső, a gang melletti rész padlásolt, a hátsó, szabadkéményes a *pod kochom*, az utóbbiban áll a tűzhely. Mindkét rész *pitvor*, de a hátsó rész közelebbi megjelölése a *pod kochom*.

A *pitvor* szó, különösen az idősebb nemzedéknél megmaradhat a lepadlásolt konyhák-nál is, és úgy látszik, hogy a *kuchiňa* (konyha) szóval inkább a végében vagy az oldalszárnyban újabban épített nyári konyhát, mosókonyhát jelölik meg. A *kuchiňa* csak újabban terjedőben levő szó, az új, fiatal nemzedék nevezi a most épült, padlásolt, zárt modern konyhát *kuchiňá*-nak.

Kémény

A konyha (és általában a ház) füstelvezetése a régebbi házaknál szabadkémény útján történik. A szegényebb régi házak kéménye nád falú: gerendavázás, keresztlécekkal, amihez két ujnyi vastagon állogatják a nádszálakat, majd először pelyvás sárral vonják be a nádfalat, míg másodsorra törekes sárral kenik be. Ennek a tölcészerű füstfogónak meglehetősen vékony nádfala van, romosodó épületeknél különösen szembeszökő a szabadkémény vékony tölcseré (pl. a Táncsics utca 18. sz. háznál). A gazdagabb, jómódú régi házaknál a szabadkémény tölcserét, füstfogóját téglából építették, tehát masszív alkotás. Az utóbbi kivétel leégett házaknál tanulmányozható jól (pl. Bajcsy-Zsilinszky u. 20. sz. háznál).

A tetőn kívül látható kéményformák meglehetősen változatosak, szépek, úgyszólván kiváló építészeti alkotások, épületek kis formában.

Legegyszerűbb, legszegényesebb a deszkakémény; a régi, szegény, nádtetős házaknál a tetőn kívül látható kémény deszka falú. A kémény háztető formájú teteje is deszka lehet (pl. Táncsics utca 22. sz., Mikszáth Kálmán utca 10. sz. házak), mégis a legtöbbször az egész kéményt félkör alakban hajlított pléhdarabbal fedik be (pl. Borsziget u. 1. sz., Szép utca 25. sz., Balogh Ádám utca 9. sz. házak). Ritka forma, amikor a kémény fedetlen (pl. Petőfi Sándor utca 19. sz. ház).

A fakémény, a deszkakémény a legtöbbször a nádtetős ház függvénye (pl. Táncsics utca 22. sz., Mikszáth Kálmán utca 10. sz., Petőfi Sándor utca 19. sz. házak), ámbar van cserepes ház is deszkakéménnyel (pl. Borsziget u. 13. sz., Szép utca 25. sz. házak).

A sárkémény sokkal ritkább (pl. Kisfaludy utca 3. sz. ház, ennél az újabb nyári konyhának építették).

A téglakémények igen változatosak, művészi formájúak. Téglakémények közt legegyszerűbb a kocka alakú, kevés, fogazott jellegű dísszel (pl. Bajcsy-Zsilinszky utca 25. sz., Táncsics utca 7. sz. házak, az utóbbi kémény pléhfedővel). Az egyik vakolt téglakéményt deszkával és pléhvel fedték be (Petőfi Sándor utca 16. sz. ház). Más megoldás, amikor tapasztott téglával boltozzák be a kéményt (pl. Botond utca 38. sz. ház).

A téglakémények leggyakoribb formája, hogy a hosszú, fedett hasáb végén négyoldalt egy-egy, ablakra emlékeztető füstnyílás van. Ezekre olykor szép virágvázára, korsóra emlékeztető színes cserépedényeket erősítenek. Voltaképpen túl messze esnek a nétőtől, és mint díszítmények, a nagy kéményhez képest aránytalanul kicsinyek. Szép sárga-zöld váza látható a Toldi utca 8. sz., a Malinovszky utca 6. sz., a Csaba utca 22. sz., a Petőfi Sándor utca 27. sz. házak kéményén.

Igen szép váza volt Tomka Judit házában: zöld mázas cserépedény, 33 cm magas, 16 cm széles. Legszeleesebb kerületén kis bütykök sorakoznak egymás mellé, a tetején sokágú csillog.

Ez a divat meglehetősen elterjedt lehetett, s ha nem is került cserép a kéményre, akkor is valamiféle formában végződött a kémény csúcsa (pl. Malinovszky utca 7. sz. ház), sőt az egyik esetben a villanyvezeték porcelán szigetelőjét erősítették elég szerény, kisméretű dísznek a kémény csúcsára (Toldi utca 12. sz. ház).

Barokk ízű, izléses kéménye van a XIX. század közepéről származó két jómódú háznak (Engels utca 52. sz., Lenin utca 17. sz. ház, az utóbbi szép cserépvázával).

A kemence

A kemence (*pec*) a szobában áll, és a konyhából fűtik. Aránylag kis szobában is nagy kemence állhat, pl. 410×410 cm alapterületű helyiségben 128×132 cm alapterületű, 210 cm magas kemence.

Többféle formája lehet: 1. vállmagasságig négyszögletes alak, attól feljebb csonka-gúla; 2. csonka piramis forma; 3. hosszúkás csonka piramis, felül stukkódíszes; 4. négyszögletes, „sifonszerű”; 5. kerek, hasas, az ún. boglyakemence, ami azonban itt feltűnően ritka, eddig csak egyet sikerült találnom, egy teljesen modern, városi eredetű bútorokkal berendezett második (hátsó) szobában (Borsziget utca 1. sz. ház).

A helybeli kályhás háromféle kemencét különböztet meg: 1. a köcsög formájú „bagja”-kemence; 2. öszvér-kemence, aminek alsó része négyszögletes, a felső része kerek; 3. vásárhelyi kemence, ami „sarkos, cifra”.

A kemence részei közül megkülönböztethetjük a kemence mögötti zugokat: a konyha felőli oldalon van a *mali kuckov*, a ház hátsó fele irányában a *velki kuckov*.

A kemence a változott viszonyok közt is megtartja létjogosultságát, így a teljesen modern bútorok közt is megmaradhat a hagyományos forma, a kivülről fűthető kemence. Máskor szabályos cserépkályhát építenek a szobába, de lényegében ez is csak kemence, mert a konyhából fűtik (pl. Engels utca 50. sz. házban). Hagyományosan megmarad a kemence körül az ülő alkalmaság (*okolo peci lavička*), legtöbbször a faragott, barokkos lábú pad, ritkábban a sárpadka. De az egész modern bútorzatú szobából a pad is kikerülhet, helyét a kemencéhez tólt modern dívány foglalhatja el (pl. Malinovszky utca 5. sz. házban). Hagyományosan megmarad, még a cserépkályha formájú kemence körül is, a mennyezethez erősített ruhaszárító rúd, olyik esetben szépen faragva, díszítve (pl. Álmos utca 2. sz. ház). A kemence száját télen, amikor fűtenek, minden reggel sárgafölddel betapasztják, akkor nem ég le a sár.

A kemence építése, kifestése

A kemenceépítésnek szakembere van, Tetljak János (60 éves). Kőművestől és az apjától tanulta a mesterséget; apja is kemenceépítő volt. Neki is ez a főfoglalkozása, mellette azonban földet is művel, négy hold földje van. Az ipar nincs engedélyhez kötve, „lopott ipar”, adót utána nem fizet. Egy évben negyven-nyolcvan kemencét megcsinál. Tavasztól kezdve dolgozik, amikor már mezitláb a sárba mehet. Egy új kemencét másfél-két nap alatt felrak, 330—350 Ft-ot kapott egy kemencerakásért 1956-ban. Inas nélkül dolgozik, általában nem szívesen tanulják ezt a mesterséget, mert meglehetősen piszkosnak tartják. Viszont kétségtelen, hogy jól lehet vele keresni. A kemence, ha gonduzzák, tapaszttják, harmincöt évig is megtart.

Az építéséhez szükséges anyagot a megrendelő adja, pelyvás sárral dolgoznak. Szerszámai: bunkó, amivel a földet sulykolja, sármerő (*varecha, varečka*), ami lapos fémkanál, simító (*hladidlo*), kőműves kalapács (*murárski mlačok*), model (*furma*), amit bükkfából sajátkezűleg farag, mintázó, amivel a kemence prémjét, (a tetejét, a peremét) formálja.

Bevezetőül talicskával földet hord be a munka szinterére a szobába, föllapátolja. Ott, ahol a kemence állni fog, először téglalap alakú alapot épít (130×170 cm, a magassága 55 cm). Az alapozás széle 30—50 cm vastagságban nyers vályogtégla, a közepe jól lesulykolt föld. A föld tetejére még egy talicska homokot szór, hogy jobban tartsa a meleget, majd kirakja téglával.

A kemence szájának megformálására félkörív alakú deszkát (48×49 cm, *ramonád*) illeszt a szájba. Az utóbbit, ha vidékre megy dolgozni, hátizsák módjára a hátára köti. A szobában levő kemence szája a konyha felé van irányítva, a száj alapját téglával rakja ki, hasonlóképpen a boltozatot is 12, illetve 13 db feles téglával.

A mester igen gyorsan dolgozik, szinte a szemünk láttára nő ki a kemence, pedig munka közben is maga talicskázza be a szobába a földet, a téglát. Ugyanakkor bámulatos a pontossága, arányérzéke, mert az egész kemence építése alatt egyszer sem mér, mindent csak szemmértékre csinál (még a kerek hasú kemencénél is), mindössze egy egyszerű, 220 cm hosszú lécet tart az építendő részhez, hogy vonalvezetése egyenes legyen.

A kemence szájába illesztett *ramonád* köré rakja boltozatosan a téglát, közben pelyvás sárral összetapasztja. A boltozat legfelső pontjánál két téglaközé ék alakú tégladarabot illeszt. A *ramonád* kivétele után lécdarabokkal támasztja alá a kemenceszáj téglaboltozatát. A száj alapjának és boltozatának tégláit sárral tapaszttja be, és az egészet szépen lesimítja.

Ezután az alap szélén felépít a kemence nagyságának megfelelően egy téglasort, majd a téglával kirakott feneket homokkal és egy kemény téglával jól megcsiszolja, meggyalulja. Az eddig felépített részt, az alapot besározza.

Mindezek elvégzése után kezdődik meg a tulajdonképpeni kemenceépítés. Régebben nádból vázat csináltak, de utóbb divatba jött a cserépfalú kemence. Régi, törött tetőcserép-

darabokból építi fel a mester a kemence falát, mégpedig úgy, hogy egy sor vékony tetőcserepdarabot rak le, arra pedig egy sor sár kerül stb.

Divatos forma manapság a felfelé keskenyedő, csonka gúla alakú kemence, letompított éllel, és a kályhás ennek megfelelően rakja a cserepeket az odaszorított lécs mentén. Más mértéket azonban most sem használ, ennek ellenére szabályos formában emelkedik meglehetősen gyorsan felfelé a nyolc cm vastagságú kemencefal. Az egyes cserepeket öklével ütögetve tapasztja az alsó sárretegére.

A törött tetőcserepdarabokat kosárban hozza be, és abból válogatja ki mindig a legmegfelelőbb darabokat. Ha már felfalazta, bebújik a kemencébe, és belülről kitapasztja. A kemence tetejére négy vasdarabot fektet, és azokra egész tetőcserepeket helyez. A teljes betapasztás után már ki is fűthető a kemence, két és fél óra alatt először tüzelésre már kifűl.

Régebben nádfalú volt a kemence. Tiszta gomolyás sárból építették, a rájája nád volt. Az inas rakta a gombócszerű sarat a nád köré, a mester tapogatta, simogatta. Alapja annak is vályogtégla volt. Mikor először begyújtottak, a nádráma elégett. Utána belül betapasztották.

A kemence tévőjét férfiak csinálják: megfelelő alakú ráját készítenek nyers fűzből, azt vesszőkkel befonják, majd vékony sárral betapasztják. Az asszonyok simítják, díszítik, kakast, libát rajzolnak ki, domborművesen ráformálják, befestik. Vesszőből font ráját azonban a piacon, a vásárban is lehet kapni.

A kemence tetején a kályhás szép profilt készít, úgy, hogy a friss sározáson a mintát egyszerűen végighúzza.

A festett kemence nem hozható kapcsolatba a ház vagyoni helyzetével, sőt inkább azt tapasztalhatjuk, hogy az egyszerűbb házak szobáiban állnak a festett kemencék. A régi parasztbútorokkal zsúfoltan megrakott Engels utca 52. sz. ház szobájában egyszerű, fehérre meszelt kemence áll. Máskor csak egyszínűre festik be a kemencét, pl. zöldre. (Bocskai utca 22. sz. ház, a mestergerendán: „SZINCSONK JÁNOS, 1894”). Lehet a kemence festése egészen szerény, néhány virágmintával (Kisfaludy utca 3. sz.; a ház 1914-ben épült, a kemence 1945-ben).

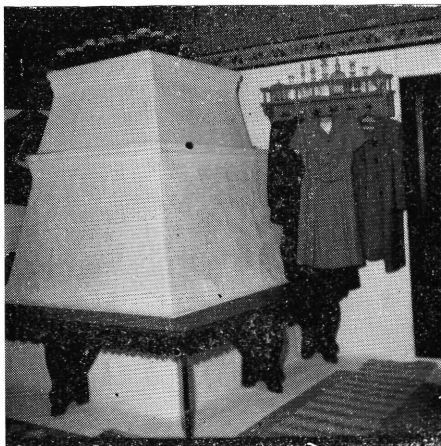
A legszebb festett kemence az Olajmalmi utca 4. sz., oszlopos gangú ház első szobájában van, itt nemcsak a kemence, hanem a körülfutó vályogtégla ülőpadka is dúsán ki van

Kemence szájának készítése
Hotovenie celustí pece
Anfertigung des Ofenlochs

festve virágmintákkal. Egy Szlovákiabakiköltözött asszony, Bogár Zsuzsanna festette 1925-ben. Az István utca 30. sz. házban nemcsak a kemence, hanem a szoba fala is dúsan ki van festve.

Újabban Tomka Judit festi szorgalmasan a kemencéket: Szondy György utca egy házában (zöld alapon eléggé zsúfolt virágmintás, 1952), Olajmalmi utca 22. sz. házban (újabb típusú, 1937-ben épült kemence, kifestése 1953-ból), Földvári utca 33. sz. házban, (újabb típusú kemence 1953-ból, ugyanazon évben kifestve halványzöld alapon finom virágmintás), Bocskai utca 25. sz. házban a kemence kb. ötven éves, régebben is festett volt, legutóbb Tomka Judit festette ki, 1954-ben. A szoba mestergerendáján: „Antal János R P 1907.” Az utóbbi évszám a renoválás éve.

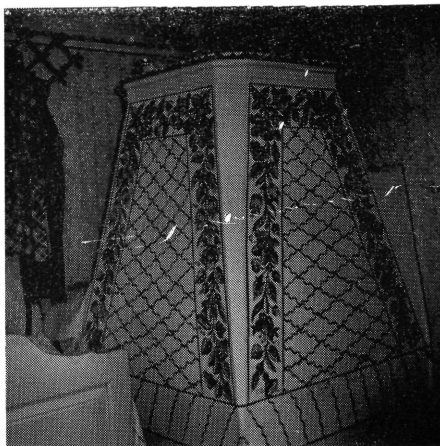
Kemence a szobában
Pec v izbe
Ofen im Zimmer

Kemence az első szobában. Kisfaludy utca.
3.sz.
Pec v prednej izbe
Ofen im ersten Zimmer. Kisfaludy utca 3

Festett kemence a szobában. Olajmalmi
utca 4. sz.
Maľovaná pec v izbe
Bemalter Ofen im Zimmer. Olajmalmi utca 4

Festett kemence a szobában. Olajmalmi
utca 22. sz.
Maľovaná pec v izbe
Bemalter Ofen im Zimmer. Olajmalmi utca
22

Festett kemence a szobában.
Bocskai u. 25. sz.
Maľovaná pec v izbe
Bemalter Ofen im Zimmer. Bocskai utca 25

Festett kemence a szobában. István utca
30. sz.
Maľovaná pec v izbe
Bemalter Ofen im Zimmer. István utca 30

Festett kemence, bútorok
Maľovaná pec a nábytok
Bemalter Ofen, Möbel

A kemence szerepe, funkciója

Fűtés. Fűtőanyag elsősorban a kukoricaszár, de használják a búzaszalmát, a kukoricacsutkát is (fával csak a pék és a „sparhettesek” fűtenek). A kukoricaszárat és egyéb fűtőanyagot kötélben, kosárban hozzák be. Télen reggel három kévét tesznek be, ha nagy hideg van, öt kévét, ez a mennyiség elég egy napra. Máskor, kemény hideg esetén, reggel három kévét, délután meg két kévét tesznek be. Sokak szerint a legjobb fűtőanyag a kukoricaszár, amit kévébe kötnek (*izik, zetke*), reggel egyszerre kifűtik a kemencét négy-öt kévével. Egy óra alatt kifűlik a kemence. 1956-ban egy kéve ára 1 Ft. volt. Csak a kukoricaszárat használják fűtésre, a kukorica levelét a tehén, a ló eszi meg. A kukoricaszárat kúpba (*kopa*) rakják az udvar valamelyik részében, ennek fele takarmány, fele a tüzelő.

Kenyérsütés. Minden héten egy sütésre kilenc-tíz (öt-hét kilós) kenyeret sütöttek a kemencében, amikor még nagy volt a család. A sütéshez kilenc-tizenegy kukoricaszárcomó kell. Külön a kenyérsütéshez már előre egy kocsira való kukoricaszárat készítenek el csomókba. A kemence forróságát úgy próbálják ki, hogy a szénvonóval (*ohrablo*) meghúzógatják a kemence alját: ha jól szikrázik, akkor már lehet a kenyeret berakni.

Egyéb sütés. A kemencében sűtik húsvétkor, ünnepkor, aratáskor a kalácsot, névnapkor a pogácsát, a kiflit, disznótorkor a hurkát, a kolbászt.

Főzés. Télen nemcsak fűtésre használják a kemencét, hanem ebben főzik meg a levest, az ebédet is. Van olyan fazék, amiben mindent elkészítenek, majd bedugják a kemencébe, két óra alatt kész, sokkal ízletesebben fő, mint a tűzhelyen. Három-négy kéve kukoricaszár elég az ebéd főzéséhez, megfő a kemencében minden, csak épp a szénvonóval összevonják a kukoricaszárat. Pörnye nincsen. Ha a kemencében főznek, a rántást a kolbászsírból csinálják, és a hozzá valót mind egyszerre teszik be az edénybe. A kemencében való főzésnél vigyázni kell, hogy száraz fűtőanyaggal fűtsenek, mert a nedves fűtőanyagtól füstös szaga lesz az ételnek. Van étel, amit nem lehet a kemencében főzni, ezt tűzhelyen melegítik. A kemencében télen reggel krumplit is süthetnek. Még ma is akad, aki cserépedényben főz a kemencében. Régebben így főztek cserépedényben a tűzhelyen.

Gyümölcsaszalás-hoz három-négy ízik kéve kell. Előzőleg meg lehet sütni a könnyebb tésztát, utána a kemencében aszalni lehet. Dunstra a befőttes üveget is a meleg kemencébe dugják.

Gyógyítás. Gyógyításra úgy használták a kemencét, hogy reggeli fűtés esetén negyedfél órára a kemencébe bújatták a rühös, reumás beteget: a meleg jól kiizzasztotta.

Ajtó, kapu, kerítés

A konyha, a kamra keményfa, egyszárnyú ajtaja előtt gyakori a lécajtó (*šránke*). Faragásuk meglehetősen változatos, gazdag, úgyszólván két egyezőt sem lehet találni a faluban (pl. Lenin utca 13. sz., Borszíget u. 17. sz.). Ritkábban található a kétcsuklós, kétosztatú, a fal szögletének formáját követő lécajtó (pl. Álmos utca 2. sz. ház), az utóbbi 114 cm magas, 93 cm széles.

Változatos formájúak a deszkakapuk, többnél fent és lent barokkos díszítést találhatunk, ahogy a hozzájuk tartozó deszkakerítéseken is. A kapuláb téglapillér lehet.

A belsőégeket, udvarokat gondosan elkerítik, az utca felé a kezdetlegesebb sárkerítés vagy a jobbmódú házaknál deszkakerítés zárja le a belsőséget, míg a szomszédok közt meglehetősen változatos kerítésformákat láthatunk. Sárkerítés még néhány helyen látható: a két métert nem szokta magasságban meghaladni, tapasztott sár a fala, míg a fedése nádréteg, felül törekes sárral befedve.

A deszkakerítés lehet egészen egyszerű, egymás mellé állított deszkasor, de lehet az alsó és a felső részén barokkos faragással díszítve.

Olyik ház előtt másfél-két méter szélességű kis virágoskert lehet, amit az utca felé szintén szépen faragott léckerítés zárhat le (pl. Engels utca 52. sz. ház).

Gazdasági épületek, udvar

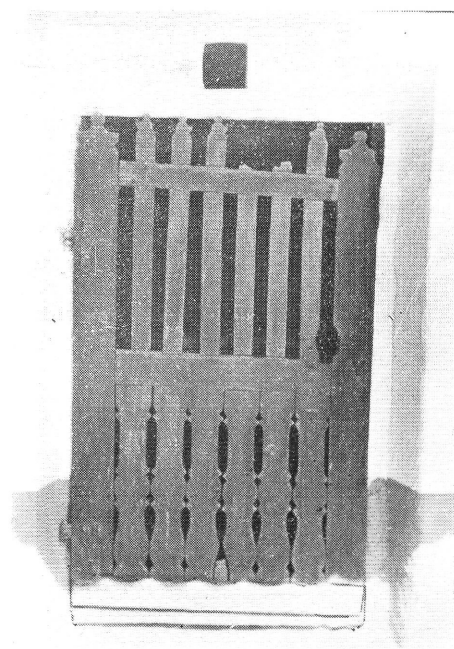
Itt elsősorban a különálló épületeket tárgyaljuk, míg a lakóházhoz csatlakozó istállót, fészert az egyes házak részletes leírásánál említjük meg. Tudnunk kell még futólag néhány statisztikai adatot: 1869-ben 7750, 1880-ban 8416, 1930-ban 11 143 kh. a község határa. A XIX. század végén a 350 darabból álló tehéncsorda, a 400 darabból álló konda naponta hazajárt, míg őszig a pusztán 130 lovat, 200 ökröt, 140 növendék tinót tartottak.³⁹

Az istálló különálló kis épület lehet, a teteje esetleg nád, a gerincnél napraforgószár (pl. Kisfaludy utca 3. sz.). A különálló disznóól teteje is lehet kukoricaszár (pl. Földvári utca 43. sz.).

A melléképületek padlását (kamra, nyári konyha), hasonlóképpen a hombár padlását is galambháznak rendezhetik be (*holubaci padlás*), ennek deszkaomfala (*stít*) pirosra festett lehet (Engels utca 21. sz., 50. sz.).

A gabonát régebben gabonás vermekben tartották, hatvan-nyolcvan évvel ezelőtt még gabonás vermek voltak a házak előtt. Az egyház előtt is találtak az artézi kút fúrásakor három vermet, köles, árpaszem volt bennük, az egyház vermei voltak.

A verem ásásához ahhoz értő mesterek voltak. Kb. három-három és fél méter mélyre ástak, felül kb. negyven cm átmérőjű szájú, alul kiöblösödő (körte formájú) üreget ástak, amit aztán félig szalmával megtöltöttek, majd a szalmát meggyújtották, és így a vermet kiégették, akkor nem lett nedves. A kocsit ráállt a veremre, és arról a verembe szórták a gabonát

Pitvarajtó
Pitvorné dverce („šránky”)
Flurtür

Gabonás, hambár. Engels utca 52. sz.
Obilný hambár
Kornspeicher. Engels utca 52

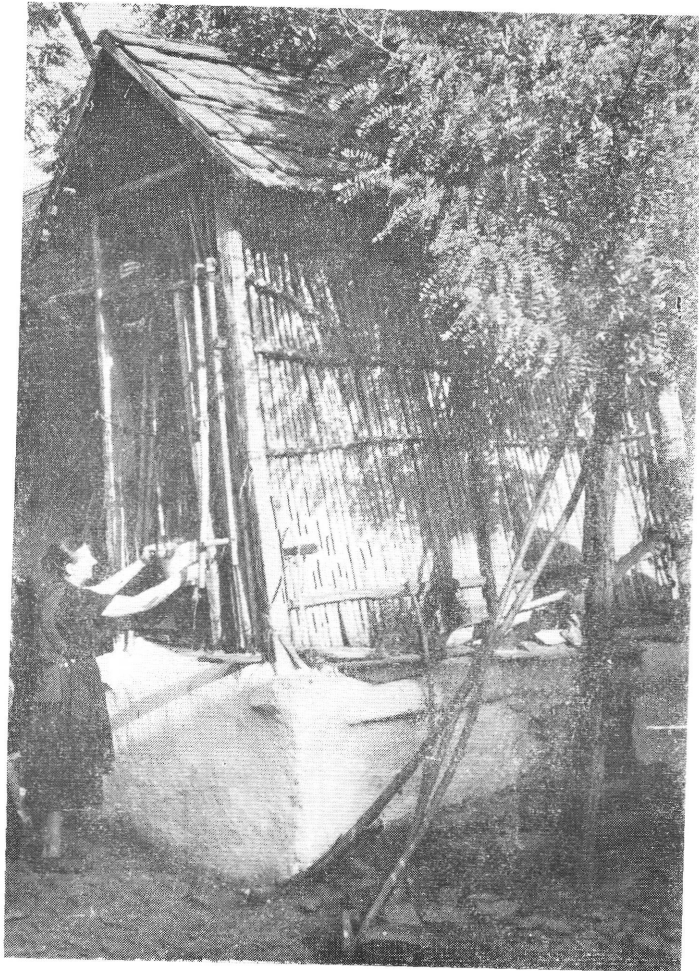

Hambár. Álmos u. 11. sz.
Hambár
Kornspeicher. Álmos utca 11

(a polyvás gabonát, úgy, hogy a polyva a verem szélére került, így csak a polyva penészedett be, a közepe, a gabona nem). Utóbb sárból dugót tettek a veremre, akár a kemence szájára, majd besározták.

Jól megépített régies épületek közé tartoznak a hambárok. A hambár váza fagerendákból készült, amit oldalán vesszővel befonnak (*z pántikov pletena*) majd besároznak, és fehérre bemeszelnek. Az egész ház kb. huszönöt cm magas téglalábakon áll, az épület fedése jelenleg cserép. Itt is megkülönböztethetjük a talpgerendát (*sponja hrada*) és keresztgerendákat (*križné hradi*). A ház oldalát még kötések (*rozpinok*) szilárdítják.

A hambár belvilága szakaszokra, fiókokra van osztva, mennyezete deszkával lepadlósolt, a padlásteret galambháznak rendezhetik be. Említésre méltó még az ereszt deszkájának csipkés faragása. Kis kétfokú lépcső vezet fel a deszkaajtóhoz, amit a macska részére kerek nyílással látnak el. Régebben egy ilyen hambárban százhusz köből (vagyis száz mázsa) búzát tartottak, de manapság üres (Lenin utca 52. sz.).

Kukoricagóré (hambár). Arany János utca 20. sz.
Kukuričný hambár
Maisscheune (hambár). Arany János utca 20

A másik fajta hombár szellősebb falú, ebben kukoricát tartanak. Ilyen régi divatú, kb. hatvan éves hombár van az Arany János utca 20. sz. ház udvarán. Alapépítménye téglá, 95 cm magas, belül üres, ajtóval elzárható, tyúkot, kacsát tartanak benne. Az alapépítményen fagerenda váz van, az oldalak pedig napraforgószárral vannak kirakva. Teteje cserép.

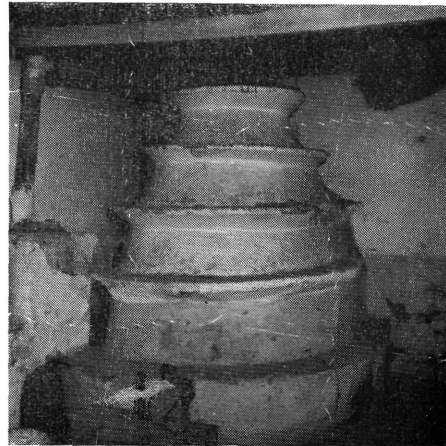
Sokkal masszívabb, erősebb építmény a többi góré (*hambár*, vagy „ókoriasan” *kotárka*), ezek hosszúkás 3,5 méter magas építmények, a két keskeny oldalukon téglafalaz, a két hosszanti oldalukon lécfalú, szellős megoldással. Alattuk disznóól van, előttük az építményhez csatlakozóan disznókifutó. Ezekben csak kukoricát tartanak. (Pl. Tass u. 6. sz.). Általában a kukoricagóré mellett gyakori a disznóól. Legtöbbször cseréptetejűek. Elég hosszú építmények lehetnek, pl. a Toldi utcában egy téglalapon álló, cseréptetős, kb. ötvenéves góré tizenöt méter hosszú, sőt az Olajmalmi utcában levő góré negyvennyolc méter hosszú (az utóbbi egy komlósi orvosé volt). A górék nemcsak az udvarban hátul állhatnak, hanem olykor az utca felőli oldalon, hosszanti oldalukkal az utcára nézve (pl. Lehel utca 11. sz.).

Egy-két helyen még található régi pálinkafőző helyiség. Különálló kis épület, pl. az Álmos utca 11. sz. ház udvarában az épületnek szín-féle benyílója van, ennek mestergerendáján gót betűkkel a felirat: *Spomoci Boži Wistawil Tento Dum Pipis András Roku Pane 1868 Dne 2 Meye*. Ebből a színből nyílik a pince lejárata is. A benyílóban néhány régi bútor van, nyáron részben itt tartózkodnak. A helyiség padlásolt. A benyíló után szabaddéményes konyha következik tűzhellyel, tűzpadkával, az elő részben padlásolva (ma nyári konyhának használják). A következő helyiség a tulajdonképpeni pálinkafőző helyiség, amiben most 130X130 cm alapú kemence áll. Régebben itt fontak is, a mestergerendára félköríves vaspánt van erősítve, amibe a felvető (*snováke*) tengelye került.

Az Alföldön elterjedt kerek alakú tyúk-disznóól féleségek (*kutrica*) közül Tótkomlóson ma már csak egyetlen példányt találhatunk, az Arany János utca 20. sz. ház udvarában. Kb. hatvan-nyolcvan cm magas, égetett téglá alapon, feljebb vályogtégla falú, míg a tetőzete cirok, kukoricaszár, legfelül pedig rászórt giz-gaz, amit az udvaron összesöpörtek, és amit az állat már nem eszik meg, azt feldobják a tetejére. Itt tartják a *kutrica* tetején a nagygyereblyét is (*hrable*). A különben harminc cm vastag vályogtéglafal kívül pelyvás sárral van tapasztva, belül azonban tapasztása nincsen. A külszínnél húsz cm-rel mélyebb földszintjén

Kutrica. Arany János utca 20. sz.
Kutrica
Schweinebucht. Arany János utca 20

Fazekas szárító kemencéje. Hársfa utca
10. sz.
Hrnčičarska pálenica
Töpferdarrofen. Hársfa utca 10

tanyáznak a disznók, a helyiség deszkaajtóval zárható, míg az emeletes részében a tyúkok laknak. A padozatot rúdágak és az arra helyezett cirok-kukoricaszár adják. A falban még két kis (egy téglanagyságnyi) szellőzőnyílás van.

A baromfinak rekesztőfelét csinálhatnak (*chliev pre slipeke husi, kačice*). 350X120 cm alapterületű, 135 cm magas ólfele, oldala tapasztott napraforgószár, teteje kukoricaszár. Hátsó részével a kerítésnek támaszkodik, elől nyitott, három rekeszes: kacsá, tyúk és liba részére (Borsziget u. 15. sz.).

Itt megemlíthetjük még, hogy a toldott eresznek egyik funkciója, hogy nyaranta ezen kitergetve szárítják a napraforgót.

Tótkomlóshoz egykor szőlők is tartoztak, Wallaszky Pál lelkész 1770-ben 260 k. holdon a nyugat felé eső, emelkedett, partos részen szőlőt telepített, de ezt a filoxéra elpusztította, valami azonban a XIX. század végén még megmaradt.⁴⁰ Gajdács⁴¹ írja, hogy túl a vasúton, a szőlőkben egypár csinos *kolna* fehérlik ki a fák zöldje közül, szüretkor vidámságot keltve.

A faluban általában szűk kis udvarok vannak, de rendezettek, a legtöbbje téglával kirakva. Kevés gazdasági épület az udvarban, a lakóházhoz épített kis istálló, az udvar hátsó felében a nagyobb házaknál hombár, göré. Legtöbb még a disznóól. Pajta viszont nincsen. Kis virágoskertek, apró veteményeskertek is lehetnek.⁴²

Egyéni különbségek lehetségesek, mert pl. az egyik udvar fölélé gazdája remek szőlőlugast épített. 1930-ban kezdte ültetni, az egészben hetven tőkéet ültetett el (Erzsébet királynét, csemegeszőlőt), és azt lugasosan az udvarban felfuttatta, de oly magasra, hogy a megrakott szénásszekér is elfér alatta. Tizenhat mázsa termése is van, egy hektoliter bora szokott lenni, a szüreti bálkor adja el (Dózsa György utca 6. sz.).

Gémeskút majd minden udvarban van, de ennek vizét csak a jószág kapja, vagy mosásra használják. A gémeskútnak egyszerű a fakávája, a kút kb. nyolc méter mély, téglagyűrűs.⁴³

Iparosműhely

Kisebb ipar, mint cipészet, szabóság munkahelyének kialakítására a házban átalakítást nem kell végezni. De vannak bonyolultabb kézművességek, amelyek már megfelelő helyiségeket követelnek meg. 1846-ban még úgy írnak,⁴⁴ hogy a lakosságnak csak kis része űzi a kézi mesterséget. Gajdács⁴⁵ megemlíti, hogy a Mezőhegyesi úton Karkus György gépészkovács műhelye a község fennállása óta mindig kovácsműhely volt.

Jelenleg több szűcsmester dolgozik a faluban, műhelyük lehet a ház egyik szobája, de lehet különálló épület is. A szűcsmesterség keveset változtat a szobában, legfeljebb pl. a mestergerendához erősítik a *ras-gamót*. Garai szűcs háza az Arany János utca 10. sz. alatt van, a ház mestergerendáján Gyurkovics György neve áll szlovákul, és az 1837. évszám. Jelenlegi gazdája úgy vette a házat. Az első szoba és a konyha hatvan centiméteres vályogfalú, míg a második szoba nyolcvanhárom cm vastag vert falú. Szűcsműhelynek az oldalszárnyat és ezen felül még egy különálló kis épületet használ. De ez a különálló épület is teljesen falusi jellegű, és semmiben sem különbözik egy különálló kamrától vagy nyári konyhától.

Kétfestőműhely még működik a faluban, az egyik utcában van a külsőleg teljesen parasztház formájú épületben a műhely. Belseje természetesen a gépi üzemnek megfelelően átalakított. A komlói utca képéhez tartozik, hogy a festő az utcájában az akácfatörzsekbe akasztja a negyven-hatvan méter hosszú festett anyagát száradni.

Átalakítást követel meg a házban a fazekasműhely. A Hársfa utca 10. sz. házban még megvan az egykori fazekasműhely, ami 1947-ig volt üzemben. Kívülről épp olyan épület,

mint akármilyen tótkomlói átlagos parasztház, az utca felől egy földes padozatú, mestergerendás szobával (a mestergerendán: *BOGÁR MÁRTONY 1883* felirat), a szobában szépen festett sarokpaddal („Keles 1894”), majd konyhával, az utóbbi szobának alakítva. Az eredeti, 1883-ból származó ház eddig tart, a további részt 1895-ben építették fazekasműhelynek (építette Keles Márton fazekas). Itt először egy pitvar féle helyiségbe lépünk, amiből három ajtó nyílik. A baloldali a szárító helyiségbe, a két mellső közül az egyik a fűtő részbe (ahonnan fűtik a szárító-és a fazekaskemencéket), a másik a fazekaskemencéhez vezet. A fűtő rész és a fazekaskemence fölé szabadkémény borul. A szárítóban áll a lépcsőzetes oldalú, 235 cm magas szárítókemence.

A községben volt három községi szárazmalom, de ezeket már rég lebontották, emléküket őrzi az Olajmalmi utca név. Az egyházi olaj- és kásamalom 1777-ben épült, de többet ezekről nem tudunk.⁴⁶

A ház gondozása, őrzése

A ház gondozása, javítása, tisztítása

Igen gondozzák, javítják, tisztítják a házakat, így gyakran látunk létrákkal — úgyszólván ostromlott várhoz hasonlóan — megszállt épületet, amint asszonyok tisztogatják, súrolják, kefélik, kijavítják a falakat.

A fal tapasztására az alábbi használgák: földet, lóganéjt vízzel kevernek, és hogy hamarabb száradjon, kis meszet adnak hozzá. Fél óráig gyúrnák, majd ezzel tapasztják a falat. Földes padozatot ugyanezzel tapasztanak, de ehhez jó erős lóganéjt kevernek. Mindez az asszonyok dolga, ámbár férfiak is tapasztanak, de ők a lóganéj helyett inkább pelyvás sárral dolgoznak.

A ház őrzése, a falu biztonsága

A házat, a falut elsősorban a tűzvészről kellett megóvni. Már korán intézkedések történtek, így 1818-ban uradalmi rendeletet adnak ki, melyben megtiltják a komlóiaknak, hogy utcán, takarmány körül pipázzanak.⁴⁷ Ügyelnek a kémények rendjére, s ugyanaz a rendelet „A házas gazdákat, gazdasszonyokat, különösen a kovács és Lakatos mestereket a Ház és Műhely kéményeinek jó karbani tartására emlékeztessék. Akik pedig a Házaikon rossz kéményeket tartanak, azoknak a kéményei le rontani büntetésül rendeltessen.”⁴⁸

1836-ban Komlós egyharmadát tűzvész pusztítja el, négyszáz ház megy akkor tönkre. Azóta azonban alig fordul elő, hogy egy háznál több leégjen, mert a lakosság éber, jól vigyáz, és tűzoltó felszerelésük is megfelelő. A tűzre különben a harangozók is ügyelnek.⁴⁹ Gajdács úgy írja, hogy az udvarokban levő keresztépületekről kiinduló tűz hamar továbbterjed, és ezért különösen veszélyes.⁵⁰

Régebben négy-négy ember ment sorban éjjeliőrnek. Ebből a régi szervezetből a XIX. század végén a lánzsások maradtak meg, minden tizedben egy-egy, összesen öten, akik felett az utca kapitány tartott felügyeletet. Az éjjeliőrök télen (Mihálytól Györgyig) este nyolc órától reggel négy óráig, nyáron este kilenctől reggel háromig utcáról utcára fel és alá jártak, s minden órában fűjtak. Ebből természetesen nemcsak a nép tudta, hogy őrködnek vagyonára, hanem a tolvaj is jól értesült az éjjeliőr pillanatnyi tartózkodási helyéről. Az Orosz-házi Múzeum két tótkomlói éjjeliőr-dárdát őríz. Megszokott forma, 146, illetve 168 cm hosszú nyéllal, az egyik nyele vashegyű végződésű.

1882-ben csendőrőrs létesült Komlóson, hat emberrel, 1888-ban újrászervezték a rendőrséget, a létszám öt fő volt.⁵¹

A ház tisztítása. Diófa utca 2. sz.
Čistenie domu
Reinigung des Hauses. Diófa utca 2

Bútorzat, lakáskultúra

Szék (sztolec)

Legegyszerűbb a kisszék, a gyalogszék általánosan ismert formája. Itt-ott láthatunk még fonott ülőkéjű gyalogszékeket. Alacsony (32 cm) szék, 43×47 cm ülőkével. Kákából köteleet fonnak, és azzal kötik be az ülőke ráámját. Nem nagyon használják a faluban, itt inkább a padlásra került. Tanyán inkább van használatban.

Ide sorolható a másutt is elterjedt gyerekszék (*deravi stolec*), 35 cm magas, 36×70 cm lappal, az utóbbiban kerek nyílással, ahová a gyereket „rekesztik”.

Régi székféleség az alacsony (68 cm), fonott ülőkés, faragott támlájú szék (*letni stolec*), a nyári szék. Favázat bükkből vagy tölgyből, támláját bodzából, lábait meggyből faragják, állítják össze, míg a 36×37 cm-es ülőkét vesszőből szövök. A fűzfa egyik részét lehámozzák, hogy mintája tarka legyen. A mustrában fehér és fekete (sötét) részek, vesszők váltakoznak. A fehér színt úgy kapják, hogy a vesszőt frissen meghámozzák, mert akkor a bőre fehér marad, míg más vesszőket egy napra trágyadombba raknak, ott megpuhul, megfeketedik, azzal akkor jól lehet dolgozni. Hosszú vastűvel szövök az ülőkét szép mintásra, a minták textilmustrákat árulnak el („Az abroszból egy rózsza le van véve”, „babra munka ez a szövés”). Támlája ízlésesen faragott, számtalan variációja van. E kis, fonott ülőkéjű székeket főleg a tanyákon használták kint nyári asztallal, de máskor is „pl. fonáskor, rokka mellett.

A legtöbb effajta kisszéket az Engels utca 52. számú házban, egy egykor jómódú gazda házában találtam, itt van a legöregebb darab is: 1802-ből. Ugyanitt egy másik igen szép mintájú ülőkés darab támlájának vésett felirata: *L P 1870 R P* (vagyis Lehoczky Pál csinálta 1870-ben). A támla egyik gömb alakú végződése emberi arc formájú („asszony”), a másik gömbre kalapot faragtak („az asszony férje”). Egy harmadik darab felirata: *LEHOCZKY GYÖRGY ROKU PANE 1875*. A tulajdonos e szép kisszékekhez meglehetősen ragaszkodik, nem akar tőlük megválni, noha csak hármat használnak, a másik három a padláson van már régóta.

Hasonló típusúak vannak egy másik, szintén nagygazda házban 1862-ből és 1863-ból, sőt itt találhatóak újabbak is. Amíg az 1860-as évek kisszékeinek faragása egyszerűbb, addig a XIX. századvégiek, a XX. századbeliek már díszesebbek (Feliratok: *LEHOCZKY GYÖRGY 1895*; *LEHOCZKY GYÖRGY 1902*), míg az egészen új darabon az áttört fara-

gásban lombfűrész munkával naturalista figurális elemek (pl. szarvas) jelentkeznek (készült 1937-ben). Az ülőke szövött része az évek során elhasználódik, elpusztul, de azt épp oly változatos, szép mintákkal, mint régen, ma is megcsinálják (1957-ben).

A kisebb székek családjában található nagyon szép áttört mintás támlájú (lombfűrésztechnikára emlékeztető) székek. Legszebb darabjaik talán a Lenin utca 13. számú házban vannak. Feliratuk: *ANTAL PÁL ÉV MDCCCLXXIX, 1879* (Tölgyfából készült, 81 cm magas, 44 cm széles. Ennek azonban csak támlája van meg, az ülőke hiányzik). Ugyanitt egy hasonló jellegű áttört támlájú szék ennél sokkal fiatalabb: *ANTAL PÁL 1910*. Romos állapotban, de mégis szép mintás raffia (*lika*) szövésű ülőkéje még megvan, 39 cm széles, 74 cm magas.

Ebben a stílusban újabban már nem nagyon csinálnak széket, ami található, már meglehetősen zavaros kompozíció. Az egyik felirata: *HJ KA RKP 1927*.

Az alacsonyabb székek közt található keményfa támlású és ugyanilyen ülőkéjű darab is, a támlán vésett dísszel. A szék méretei: 51 cm széles, 82 cm magas (Tomka Judit tulajdonában).

A rendes (100 cm magas támlájú) nagyságú támlás székek (*stolec*) támlája barokkos ízlésű, középen áttört szívvel, de különben a faragása egyszerű, és távolról sem olyan gazdag, változatos, mint Dunántúlon. Ezzel ellentétben viszont a támlák igen dúsán, élénken be vannak festve színes, virágos mintákkal. Idejük a XIX. század, pl. a feliratok szerint: *FARKAS MIHÁLY, 1838*. — *FRANCISZTI MIHÁLY 1838*. — *LEHOCZKY JÁNOS 1874*. — *ORBÁN GYÖRGY 1877*. — *FARKAS ANDRÁS, 1886*.

Vannak aztán dúsán faragott, élénk színekkel festett, inkább paraszti jellegű, mint történeti stílusokat utánzó székek, pl. az orosházi múzeumban egy 1895-ből származó darab.

Az összeállításból érezhető, hogy elsősorban a vagyonosabb nagygazda-házaknál voltak használatosak ezek a székek, olyik helyen — ahogy mondják — nyolc darab is volt ilyenből. A szobában volt a helye az asztalnál ünnepkor, kereszteléskor, disznótorban, temetéskor. Ma is általában becsben tartják, a tiszta-szobában helyezik el.

A falu festőasszonya, Tomka Judit maga is fest támlákat és ülőket egyénileg elképzelt, a textilmintákból átvett stílusban.

Kisszék (1863)
Stolec (1863)
Kleiner Stuhl (1863)

Karosszék. A bal oldali 1860, a jobb oldali
1879-ből
Kreslá. Vľavo z r. 1860, vpravo 1879
Armstühle, der linke aus dem Jahre 1860,
der rechte aus dem Jahre 1879

Festetlen, barokk vonalas keményfaszék Komlóson igen ritka, csak egyet találtam. Ennek támlája 44 cm magas, a lába 57 cm.

A komlói bútorművesség legszebb darabjait a nehéz, nagy karosszékek (*oberučni stolec*) közt találjuk. A karosszék támlája festett, virágos mintás, karfájának esztergályozott lábai vannak. A békéscsabai múzeumban őrzött egyik komlói darab 1827-ből való, egy másik hasonló, egyszerűbb festésű szék felirata: *FARKAS MIHÁLY ANNO 1833*. — Egy másik széké: *FRANCZISZTI MIHÁLY 1860*. — Ugyancsak a békéscsabai múzeumban egy igen gazdagon faragott támlájú szék felirata: *FURDA JÁNOS ROKU 1860*.

Egyszerűbb, de talán kényelmesebb ülésű karosszékek is találhatók. Ezek támlája és esetleges karfája is rácsozott, a szélesebb léceken kevés festett virágdísz és a felirat látható, míg az ülőkéje szép mintás gyékényszövés. Ebből a csoportból ismerünk díszesebbet a békéscsabai múzeumban (*KARÁSZ MÁRTONY, 1879, PIPIS ERZSÉBET*), szerényebbet Tótkomlóson (80 cm magas, 56 cm széles).

Általában becsben tartják a régi karosszékeket, tiszta szobában valahol az ágy előtt vagy a falnál helyezik el, csak az egyszerűbb, gyékényszövés ülőkéjű szék áll a konyhában.

Természetesen a falu festőnője, Tomka Judit is festett textil munkák után karosszékét magának (fehér alapon színes ornamentika).

Inkább az öregek üldögéltek a karosszékekben, abban „nem olyan fárasztó az ülés”.

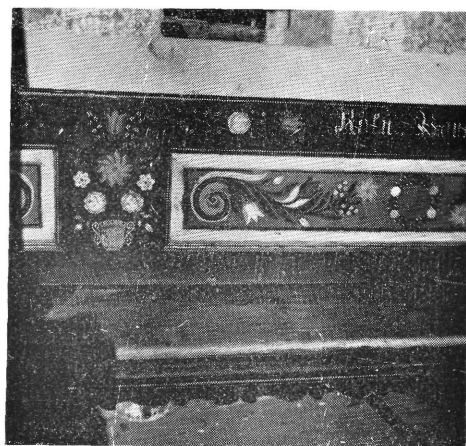
Van szépen kidolgozott gyermekkarosszék is, hosszú lábakkal, hogy a felnőtt-asztalhoz tudják ültetni a gyereket. Fehér alapfestésű a gyermekszék, karfájának esztergályozott lábai vannak, az egyik felirata: *RP 1898 PIPIS ANKA*. A felnőtt-asztalhoz tolható, hosszú-lábú, 1898. évből származó gyerekasztal mindenestre a falu korai polgárosodására utal.

Lóca, pad

A pad (*lavica*) legegyszerűbb formája egy hosszú fenyőgerenda négy lábbal (*lavica*). Ilyen látható a Lenin utca 13. sz. házban a tornácon, a gangon. Fenyőből készítették háziilag — vagy ötven évvel ezelőtt. 360 cm hosszú. 21 cm széles, 41 cm magas.

Festett pad (1896) Földvári utca 43. sz.
Maľovaná lavica (1896)
Bemalte Bank (1896). Földvári utca 43

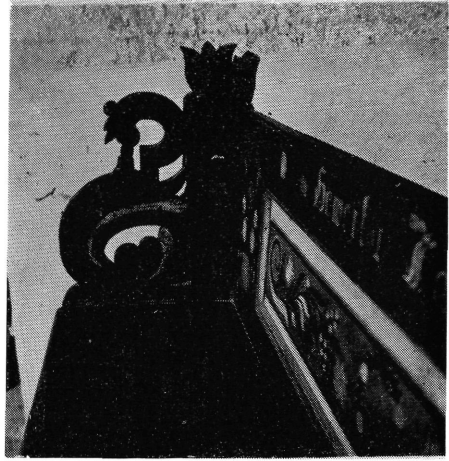

Festett pad (1869). Földvári utca 43. sz.
Maľovaná lavica (1896)
Bemalte Bank (1869). Földvári utca 43

Festett pad (1896). Földvári utca 43. sz.

Maľovaná lavica (1896)

Bemalte Bank (1896). Földvári utca 43

A gangon több helyen a szoba előtt láthatunk egészen egyszerű, festetlen, nyers fenyődeszka támlás padot (*velká lavica*), aminek ülőkéje voltaképpen az alatta levő láda felnyitható teteje. Ezek már vagy ötven év óta ott állnak, és ma is használatban vannak, üldögélnek rajtuk, a ládában pedig mindenféle kacatot tartanak. Nyáron ezeken alhatnak is. Hozzátehetjük, hogy ez az egyszerű fenyőpad egyáltalában nem a szegénység kifejezője, mert épp a jómódú nagygazda-házaknál található meg.

Sarokpad még sok akad a faluban. Meglehetősen hosszúak, díszesen festettek. A barokk faragású karfa azonban aránylag ritka (pl. 1860, 1878. évszámmal, az utóbbi 107 cm magas).

A legszebben festett, díszített sarokpad a Földvári utca 43. sz. házban van. Színes, festett virágokkal dúsan díszítve, karja is gazdagon faragva. Sarkában faragott emberalak látható (*D'urko voják*), az alak alatt piros-fehér-zöld csíkok. A pad meglehetősen hosszú: 360—360 cm az egyik-egyik fele. Felirata: *HOVORKA JANOSS ROKU PANE 1896*. Jelenlegi tulajdonosának apja csinálta, saját maga festette is ki, de különben ő sem volt asztalos. Nem túlságosan becsülik meg, mert jelenleg kettészedve a gangon áll, elhanyagolva, alatta homok, szemét. Sajnálják ugyan, mondják, mert állandóan süti a nap, de nincs helyük a szobába betenni. Legalábbis erre a remek darabra nincsen helyük.

A díszesen festett nagy sarokpadok egyik formájánál a pad sarkában kis szekrénykét (*almária*) építhetnek be. A legszebb sarokalmária az Álmos utca 11. sz. házban van, az első szobában. Háromszögletű alapú, barokkos faragású, egyajtós szekrényke, aminek ajtaján a felirat: *PIPIS JÁNOS 1891*. Az alul egyfiókos szekrényke 145 cm magas, 65 cm széles. A hozzá tartozó 310 cm hosszú sarokpad felirata: *Pipis András, 1883*. Az ajtó belsejébe írt nevek és dátumok azonban mellett szólnak, hogy az almárium régebbi az ajtó külső feliratánál, amennyiben ez olvasható: *Pipis Mártony 1801, Pipis András 1830, Korim János 1920*. Tehát az egymást követő generációk írták be neveiket. Az almáriumban iratokat, könyveket, kulcsokat tartanak ma is, tehát megőrizte eredeti funkcióját.

Egy másik szekrénykéhez tartozó pad már nincsen meg, de a szekrénykét (*kasni*) őrzik még; a 128×75 cm nagyságú szekrényke felirata: *GUBIS JÁNOS. Ur. É. 1813*. Iratot, pénzt tartanak benne.

A támlás, karos padok (*lavice*) egyik formájánál a barokk vonalas karfa háromszög alakban zárja le a pad szélét, a támla festett virágokkal, felirattal díszített. Egy 100 cm magas, 185 cm hosszú pad felirata: *KORIM ANDRÁS ANNO 1876*. Ez a pad a volt pálinkafőző (ma nyári konyha) gangján áll, tehát használatban van, üldögélnek rajta. Másrészt a lakóházból kivitték, ami kisebb megbecsülésre utal. Ugyanilyen, de szép virágokkal dúsan

díszített pad áll az oroshazi múzeumban (*Pipis Pál* a felirata). Akad újabb, szerényebb kivitelű is, a felirata: *TUSKA 1913 ISTVÁN*.

A másik fajta karospadnál a támla hasonló az előbbihez, de karfája a karosszékhez hasonlóan négyzet alakban zárja le a pad szélét. Pl. egy 94 cm magas, 182 cm hosszú pad, s a felirata: *Lehoczki Pál 1857*.

Általában a karospadokat még megbecsülik, a legtöbbször a szép szobában az ágy előtt a helyük (ugyanakkor a szék ritkábban áll az ágy előtt), ezt tapasztalhatjuk elsősorban a nagygazdaházaknál.

Vizespad

Néhány szót szólhatunk a vizespadról (*kantová lavička*). Minden házban a konyhában az egyik sarokban vizespad áll, mégpedig nem egyszerű pad, hanem annál jobb technikával megszerkesztett állvány (pl. egy 95 cm magas, 38 cm széles, 53 cm hosszú vizespad). Érdekebb megoldás, amikor sarokpad módjára szerkesztik meg.

Kanapé

A kanapék is támlás padok, de egyszerűbbek, festés kevés van rajtuk, vagy egyáltalában semmi sincs, jellegük polgárosultabb. Az ágy előtt szokták felállítani. Szép barokk ívelésű támlája van az Álmos utca 2. sz. házban talált kanapénak; támlájának mezőiben festett dísszel. Felirata: *1875. Račko Ádám*. Barokk ívelésű lehet a karfa is. A támla olykor rácsos, mint az Engels utca 52. sz. házban levő kanapénál. Ugyanitt egymás mellett két kanapé látható, ezek egykor festettek voltak, de utóbb barnára bemázolták, tehát nem sokra becsülték a virágos mintákat.

A hivatalos élet székje és padja

Említésre méltó a komlói bírói szék. Egyszerű faragású, de kényelmes keményfa szék, sötétbarna színben, minden felirat, dísz nélkül. A 84 cm magas 60 cm széles szék ülökéjén vastag bőrpárna van. A tótkomlói tanácsház levéltárának helyiségében áll, ma használaton kívül.

Az orosházi múzeum őrzi az egykori komlói derest. Egyszerű keményfa deszka, négy lábbal.

A komlói tanácsház levéltári helyiségében megvan még az egykori tanács padja. A templomok ülőpadjaira emlékeztető barokk faragású karfával, támlájának mezőiben festett felirattal: „Tóth Ádám bíróságában készült 1836 Évb. *Obnowena 3a Pána Richtáro Machan Pála Pana T. R. Hovorka Pála i. r. 1878.*” A bírói pad 345 cm hosszú, 120 cm magas.

Asztal

Itt csak egyfajta asztalt említünk meg: a korábban már tárgyalt alacsony székekhez kis nyári asztal is tartozott. Az egyik ilyen kis nyári asztal lapja 62×75 cm, magassága 50 cm. Alján a felirat: *FRANCISZTI ISTVÁN 1906*.

Ágy

Mennyezetes ágy (*postel*) még elég akad a faluban, a legtöbbször az első szobában felállítva, szépen megvetve ágyneművel. Persze, akad a padláson, a kamrában is szétszedett állapotban, használaton kívül. Kimagasló szép, barokk vonalas festett ágy látható Tótkomlósról a békéscsabai múzeumban, felirata: *Pipis Pál 1821, Pipis János Ano 1891*.

Festett ágy 1821, 1891. évszámokkal
Malovaná postel s číslymi rokov 1821 a 1891
Bemaltes Bett (1821), mit der Jahreszahl 1891

Mennyezetes ágy. Diófa
utca 6. sz.
Baldachýnová postel
Baldachinbett. Diófa utca 6

A mennyezetes ágyak másik típusa a dúsan festett ágyvégdeszkás ágy, a mennyezetet esztergályozott lábak tartják, ilyen van az Engels utca 52. sz. és a Szép utca 7. sz. házakban, az utóbbi felirata: *MELEG JÁNOS 1904.*

A mennyezetes ágyak harmadik fajtájánál az ágyvégdeszkák alacsonyabbak az előbbieknél. Ide tartozik egy nagyon finom vonalú ágy a Diófa utca 6. sz. házban. E szúnyoghálós ágyakban a szülő, betegágyas asszonyok feküdtek. Ma már — ha meg is van szépen vetve — nem nagyon használják.

Gyakran két ágy van egymás végéhez összetolva a hosszanti fal mentén, és figyelmes gondossággal párnákkal, dunnákkal megrakva. Az ágyrakásnak pontos szabályai vannak, mégpedig a következők: a szalmazsákot, a lepedőt csipketakaróval borítják le úgy, hogy a csipke teljesen elfedje az ágydeszkákat, és eléggé közel kerüljön a padlózathoz. Ezután hat, élére állított párnát tesznek a csipketakaróval lefedett ágyra, majd a párnákra vízszintesen egy dunyhát helyeznek. Ezután a festett deszkamennyezet következik, a deszkamennyezetten pedig szintén van három, vízszintesen elhelyezett párna.

Hozzátehetjük, hogy gyerekjátéknak készített kis mennyezetes ágyat láthatunk a Diófa utca 6. sz. házban, ez a kis játékdarab miniatűr formában is kis párnákkal, dunnákkal van beágyazva, teljesen előírásosan. A játékot vagy hatvan évvel ezelőtt készítették, a párnák is megvannak harmincévesek.

Az előbbieknél sokkal elterjedtebbek a mennyezet nélküli ágyak. De ezek is még parasztbútor jellegűek, faragott, festett ágyvégdeszkával. (Az egyik felirata: *Kuraj György 1887.*)

Szobasarok megvetett ágyal. István utca 9. sz.

Izbový kút s postelou

Zimmerecke mit offenem Bett. István utca 9

Ha nincs mennyezet, a párnákat akkor is élükre állítva helyezhetik az ágyra, a párnákra pedig a modern időknek megfelelően vízszintesen elhelyezett paplan kerül. A parasztbútor jelleg megmarad az újabb ágyakon is (pl. az egyik gótbetűs felirata: *Lehocki György 1908.*)

Végül még valamit az ágyneműről. Dunnában, vastag tömött párnákban nincs hiány, az egyik helyen a két egymás mellett levő ágyban tizennyolc párnát olvastam meg. Pedig egyetlen idősebb asszony lakik a lakásban.

Láda

Az ácsolt, karcolt díszű láda, a *skriňa* meglehetősen ritka, a kamrában, a padláson van, nem nagyon használják. Legszebb darabját az Álmos utca 2. sz. házban találhatjuk, a második (ma kamrának használt) szobában tartják. Vörösre festett, dúsan karcolt díszű (97 cm magas, 55 cm széles, 100 cm hosszú). Egy másik ácsolt láda mérete: 90×91×56 cm. E ritka darabokról mindenesetre megállapítható, hogy szegényebb, gazdagabb családnál egyformán megvoltak. Korábban a menyasszonynak adták, ahogy most a szobabútort. Ácsolt ládák akadnak még a kamrában, itt eleséget, gabonát tartanak bennük (*priečičň*). Ezek nagyobb méretűek az előbbieknél, és teljesen egyszerűek, dísztelenek,

Vannak természetesen szép számmal még dúsan, virágosan festett parasztládák különböző méretben (pl. az egyik 41×68×38 cm, felirata: *Motyovszky Pál Anno 1883*). Az alsó részben lehet fiókos a festett láda (pl. egy az orosházi múzeumban).

Az egészen kis méretű ládákkal férjhez mentek, e ládákból tartották a fejkendőket (pl. az egyik láda mérete: 20×20×39 cm., felirata: *1880 Sámuel Erzsébet*). A kis festett, okmánytartó ládák helye általában a sarokpad sarka, ebben tartják még ma is az iratokat, a pénzt több helyen.

A ládák csoportjából megemlíthető még egy 1836. évről származó céhláda, jelenleg az orosházi múzeumban. A festett paraszti ládáknál nemesebb, mértéktartóbb, de színtelebb is.

Skriňa. Diófa utca 6. sz.
Skriňa
Skriňa. Diófa utca 6

Festett láda
Maľovaná truhla
Bemalte Truhe

Pohárszék

A pohárszék egyik formája: falra akasztható kis szekrényke. Úgy mondják, hogy szlovákul a neve *pohársék*. Legszebb darabja egyajtós, alul kétfiókos, falra akasztható szekrényke: *Bogar Marton Anno 1889* a felirata, míg a mérete: 101 cm magas, 28,5 cm széles, 60 cm hosszú. Igen dúsan telehintve színes virágfestménnyel. Felső részében üvegeket, alsó részében orvosságos üvegeket, lim-lomot tartanak. Egy másik hasonló, egyajtós, alul kétfiókos, festett virágokkal díszített almária az egyik házban az első szoba falán függ. 86 cm magas, 21 cm széles, 64 cm hosszú. Felirata: *Pipis János 1891*. Imakönyvet tartanak benne. Hasonló szép darab van az orosházi múzeumban is, az utóbbi felirata: *Moravszky György Budinyec Zuza 1887*. Konyhában találtunk egy szintén szépen festett pohárszékét, aminek azonban alul fiókja nincsen (52×75 cm). Ebben is pálinkát, ecetes, orvosságos üvegeket, só- és paprikatartót tartanak.

Mestergerendát tartó oszlop (socha) a szobában. Táncsics utca 20. sz.
Sochová konštrukcia v izbe
Hauptbalken tragende Säule (szocha) im Zimmer. Táncsics utca 20

Deszkaoromzat. Tánacsics utca 20. sz.
Doštený štít
Bretterkrönung. Tánacsics utca 20

Könyvtartó

A pohárszékekhez hasonló falra akasztható kis szekrényke, de ajtó nélkül (*kňihárňa*). Ilyen van egy jómódú gazdaházban, a második szoba falára akasztva. Bemondás szerint vagy nyolcvan évvel ezelőtt faragta, festette ki téli időben a régi gazda, emléknek. Régi bibliákat, szlovák egyházi énekeskönyveket tartanak benne.

Tálas

Tálasnak nevezik a konyhaszekrényt is, aminek alsó része ajtóval elzárható szekrény, a felső része polcosított, nyitott állvány, az utóbbi a tulajdonképpeni tálas. A legszebb példányt egy nagygazdaházban találtam. Nyers, festetlen fa, 200 cm magas, 130 cm hosszú, alsó részében fiókok sorakoznak egymás fölé. Ugyanitt a középső ajtónak régi vasalásával középkori íze van. A felső része polcos, ahogy általában a tálasok. Jelenleg a volt pálinkafőző (ma nyári konyha) gangján áll. Jellemző, hogy szlovákul is *tálaš* a neve. Az alsó, zárt részbe rakják az edényeket, a nyitott rész polcain tartják a tányérokot. Másutt ugyanezt a régimódi, festetlen bútordarabot *tanyai šteláži*-nak mondták. *Tálaš* név alatt azonban még a különálló alsó részt is emlegették.

Akad egészen polgárosult jellegű hasonló bútordarab. Felső részének oromzata barokkos ízű, kettős üvegajtaja van, majd lejjebb fiókok következnek, alsó része ajtóval zárt szekrény, az utóbbiban a törülközőket tartogatják. Lényegében tehát megfelel egy biedermeier pohárszéknek. Csak nagygazdaházban található meg.

Beszélhetünk még a falra akasztható tálasok különböző formáiról, ilyen a festett, díszes polc, aminek felső részére sorra tányérokot helyeznek, alatta kancsók, korsók függenek. Szép ilyenemű darab látható Komlósról az orosházi múzeumban.

Képkeret

Akad elvéve házilag készített képkeret is, színes, festett tarka virágokkal, fafaragással (pl. egy 45×65,5 cm nagyságú képkeret, felirata: *Bogár Mária 1901*).

Lakáskultúra

Tótkomlósnak igen fejlett a lakáskultúrája. A falu tisztaságát, rendjét, csinoságát már Gajdács is megdicsérte: — „Tisztán tartja házatáját a komlói ember. Úgy látszik, a komlói ember Felföldről hozta a tisztaság szeretetét.” A lakásról Gajdács továbbá így ír: — „Az egész család többnyire egy szobában tartózkodik, a másik, a „kis ház”-nak nevezett szoba többnyire vendégszoba. — A padolatlan s csak sárga földdel szép simára kimázolt aljjal bíró szoba berendezése egyszerű, többnyire a hátsó fal mentén egymás végibe két nyoszolya, virágos mintás párnákkal, csaknem a padlásig megrakott. — Egyik ágy okvetlen mennyezetes, a másik ágy a boglyakemence széles padkjához támaszkodik. Sarokban nagy asztal, sarokpad, festett évszamos. Az ajtó mögött többnyire a kisebb gyermek fekhelyeül szolgáló ágy, végiben egy láda, amiben az ünneplő ruha és a rekeszeiben a fontosabb iratok és pénz. Egy-egy ruhaszekrény, pohárszék, aminek tetején énekeskönyv, Tranoscius, biblia. Az ágyak mellett támlás faszek. Falon fent: rámak (=fogások) tányérok, majolika kancsók (lakodalmi ivásra, gyógyfűveknek). A kemence körül a gerendákhoz szegezett lécs ruhaszárító. A mestergerendán szárított kakukkfű, bazsalikom (amit a szoba kitakarítása után illat végett dörzsölnek). Mestergerendás felirat: Ezt a házat Isten segedelmével építette N. N. Anno 18... Józua 24. r. 15. vers: Én és az én házam népe imádják az urat. Képek a falon”.

Gajdács⁵² idejében, az 1890-es években az újabban berendezett szoba így nézett ki: nagyobb ablakok, közülük kettő az utcára, egy az udvarra nézett. A kipadolt szobák szépen ki voltak pingálva. A tarka-virágos dunnákat a fehér selyembetetés párnák, a hosszú lócákat itt-ott ruganyos pamlagok, az egyszerű faszékeket a Thonnet modern hajtott székek, a festett ládát a politúrozott kihúzható fiókos sublót vagy kettős ajtajú ruhaszekrény, a varrósztalkát a varrógép váltotta fel.

A legtöbb házban két szoba van, és a kettő közt különbség állt fent. Gajdács úgy írja, hogy „a *kis ház*-nak nevezett szobának a bútorzata olyan, mint az első szobáé, de a különbség: az első szobában, ahol rendszeren a család tartózkodik, többnyire a többször használt, addig a kisebbik szobában az ünneplő ruhák tartatnak.”

Általában manapság azt tapasztalhatjuk, hogy az első szoba bútorzata parasztos, régi, itt vannak inkább a hagyományos festett, múlt századbeli bútorok, míg a második szobába az új, modern bútorzat kerül. Ez talán azzal van összefüggésben, hogy az első szoba inkább az öregek, a második szoba a fiatalok lakóhelye.

Komlós társadalma előnyös helyzeténél fogva korán polgárosult, ezért sok régi, polgári jellegű bútordarab található. De ugyanakkor hagyományos jellegű is; a bútor kifestése száz év alatt alig változott, sok régi paraszti bútort becsben tartanak. Gazdag a környékbeli múzeumok bútoranyaga is, gondoljunk csak a hódmezővásárhelyi múzeumra, ahol a rak-tárban tíz darab karospad, húsz festett láda, húsz-huszonöt fali pohárszék, tíz karosszék, húsz eléggé egyszerű festésű támlásszék található.

Természetesen a ház gazdájának ízlése is érezhető a szobák felszerelésében, berendezésében. A festegető, pingáló asszony lakása pl. elárulja a vérbeli festőt: a falak, a bútorok, a kemence mind tele van pingálva — gyakran eléggé textilhatású, polgári ízlésű — virágokkal.

Az ízlésre, a rendre, a tisztaságra, a csinoságra kitűnő példa az István utca 9. sz. ház kiskonyhája és szobája. Minden a helyén van, a konyha falai sablon után festett virágos díszű, de virágos mintás a zománc tűzhely is. Derűs, könnyed a szoba az élére állított párnákkal bevetett ágyával, tüll függönyével, az asztal a rece-terítőjével. Pedig voltaképp népmű-

vészeti tárgy ebben a szobában nincsen, minden polgári ízlésű, városi eredetű textilholmi, mégis összhangjában tótkomlói. Népi kispolgári ízlésű tárgyak, de derűs, könnyed összeállításukban elvesztik a kispolgári ízlés mesterkéltségét, olcsóságát, a városi eredetű tárgyakból falusi, népművészeti hangulat árad. Az összeállításban nyilvánul meg a jó ízlés, s nem véletlen, hogy ugyanezen ház asszonya festi oly szépre a ház külső falának lábazatát is. Pedig különben teljesen vagyontalan családé a ház.

Olykor a tanyákon is egészen múzeumszerű összeállításban találhatunk régi bútoreléseket, pl. a Pipis-tanyán a kamrában a mennyezet gerendáihoz erősített polcokat, faragott akasztókat, kanáltartókat stb.

Lakóházak részletes leírása

Bár a ház a falu kollektív ízlésének, a közösség lakáskultúrájának kifejezése, mindamellett az egyes épületek közt igen nagy különbségek vannak; minden ház a maga nemében egyetlen objektum, egyéniség, ahogy az építetők, a lakók közt is igen széles vagyoni, ízlésbeli, egyéni különbségek állnak fenn. Számtalan épületet átvizsgálva sok adatot illetőleg egyezéseket fogunk találni, pl. a lakószobák átlagos alapterülete, a kaminossá átalakított szabadkémény, sok tekintetben azonban különbségeket (pl. a házban lakók száma), s ez utóbbiak közös nevezőre aligha hozhatók.

Helyesnek tartjuk tehát, ha az átvizsgált objektumok közül néhányat kiemelünk, s ezeket lehetőleg minden részletében (műszaki adatok, bútorzat, lakottság, szociológia, öröklésrend stb.) tárgyaljuk. A kiválasztásnál első s talán legfőbb szempontom volt a ház pontos kormeghatározása, így úgyszólván csak dátummal ellátott épületekkel foglalkozom. Ezek közül is lehetőleg a legrégebbeket sorakoztatom fel, fontosnak tartva, hogy így legalább leírásban, képen rögzítettem a hamarabb veszendőbe menő épületeket.

Tudjuk, hogy Tótkomlós tízezernyi népének túlnyomó része nem dátummal ellátott, sőt nem is régi épületben lakik, így az alábbi leírások nem adhatják a mai komlói népi építkezést, a mai lakáskultúrát. De több házleírást felsorakoztatva úgyszólván minden lehetőségre adunk példát, a szegény nincstelen szerény hajlékára, a kisküldű, de igyekvő gazda mintaszerű rendben tartott házára, a vagyonos tanyás nagygazdaházra, a hatóságilag kiuntalt lakásra vagy akár egy most épülő komlói házra.

Egyszerű lakóházak

Táncsics utca 20. sz. ház. Karas János háza

Régi ház, a hagyomány szerint legalább százötven éves. Falvastagsága 62 cm, a konyhaszoba közfala 66 cm. Eredetileg az utca felé csak egy ablaka volt (kisméretű, 55×70 cm), vasrácsos ablak. Az első szobában a kemence kuckója mellett is volt régebben egy kis, keskeny, a szomszéd udvarra néző ablak. A ház régisége mellett szól, hogy a szoba szintje valamivel mélyebb a külszínél. Az első szoba mestergerendás, nyolc keresztgerendás mennyezettel. A mestergerendát a kemence táján egy szépen faragott, díszített faoszlop támogatja (*socha* vagy *svoška*). Magassága 204 cm, egyetlen ilyenemű oszlop az egész faluban. A szoba földes padlójú.

A konyha szabadkéményes (szabadkéménye tapasztott nád), de már vagy harminc évvel ezelőtt válaszfallal választották el a belső konyharészt a külsőtől, így egy ajtóval lezárható (belső) konyharészt kaptak. A konyha jelenleg keramitlapos. Kb. húsz évvel ezelőtt a második szobában aládúcolták a mestergerendát, mert repedezett, de a két szoba dúcolása közt különbség van, az első szobáé az eredeti régi. Ez a szoba is földes padlójú.

Lakóház 1844-ből. Táncsics utca 18. sz.
Obytný dom z r. 1844
Wohnhaus aus dem Jahre 1844. Táncsics utca 18

A tetőszerkezetet, illetve a szelement (*sleme*) a keresztfalaknak megfelelően olló (*kti-ešte*), oszlop, és hátul egy földig érő ágasfa (*socha*) tartja. A faluban ma csak ez az egyetlen ágasfás ház áll. A szelemen hasított félfenyőszál, így egyetlen fenyőszálból kijöhetett az egész ház szelemene. Az elülső oromfal cifrára faragott, deszkázott, a hátsó oromfal tapasztott nád. A szarufák léccét faszegek erősítik.

Az udvart, a belsősegeket többfajta kerítés övezi: az utca felé deszkakerítés, a szomszédok felé egyik oldalt sárkerítés nádborítással, a másik oldalt százötven cm magas vályog-téglafal.

Régebben négy család lakott a házban, az első szobában két család, a második szobában egy család, és hátul, a különálló épület kamrájában egy család. Jelenleg egy öreg házaspár lakja. Négy hold a földbirtokuk, a házat vették. Régebben egy tehenet tartottak, most csak kevés tyúkot, malacot.

Arany János utca 20. sz. ház. Ruzsják Mihály háza

A hagyomány ezt a házat mondja a faluban a legrégebnek, állítólag juhászház volt. Külalakra mindenesetre régebbi, egyszerű, szegényes épület, a mestergerendáján olvashatatlan felirattal. A házfal vastagsága ötvenöt cm. Régiségére utal, hogy a szoba mennyezete nem nád, hanem vastag dorongfa. Lehetséges, hogy a szoba-konyha rész régebbi a ház többi részénél, a tetőzetben mindenesetre magasságkülönbözet van, amennyiben a szoba-konyha rész tetőzete magasabb a többi részénél. Minden helyisége földes. A konyhában átalakított *kamin* van, vagyis ajtóval lezárható, külön helyiség a tűzpadka felett. A konyhában *sparhett* téglából, a konyha mennyezetes, a kamin kivételével. A konyha után kamra következik, jelenleg külön bejárattal a tornácról, de régebben a konyhából nyílt. További átalakítás itt, hogy a kamrát fallal kettéválasztották, az egyik kamrafélében búzát, eleséget tartanak, a másikban a tulajdonos öregasszony koporsóját állította fel.

A szelement tartó olló 66 cm magas vályogtalapzaton áll. A padlástérben a szarufák is 25 cm magas vályogtalapzaton állanak, köztük egy-egy szellőzőnyílással. A padlástér effajta mellvédes kiképzése a nagyobb gabonátárolás céljából készülhetett, és épp e ház mellett szólana, hogy már a múlt század elején is ilyen padlásteret építettek. Teteje nádas, de emellett az eresz szegélye cserép, nemkülönben a tetőgerincen is az istállóig cserépszegélyt alkalmaztak.

Udvára kicsiny, és meglehetősen zsúfolt, több olyan régi gazdasági épülettel, amilyent az egész faluban csak itt találunk. Ide tartozik a kerek tyúk- és disznóól (*kutrica*) és egy régi

Lakóház. Botond utca 15. sz.
Obytný dom
Wohnhaus. Botond utca 15

hambár (góré). Az udvaron áll nagy csomóban a tüzelő: *csutkatű (korene)*, *kendertű, kukoricatű*, giz-gaz, két méter magasan, kazalba hányva. Kis veteményes, zöldséges és virágoskert is van, igen szép akácfák. Kis, szűk, zsúfolt udvar, ennek ellenére ahol nincs kertrészlet, téglával szépen kirakva.

A ház tulajdonosa hatvan éves asszony, akinek még az apja vette a házat, attól jussolta, mert ő tartotta el életfogytiglan szüleit, ő is temette el. Jelenlegi lakói: az öregasszony, testvére és annak felesége két kislányukkal. Összesen tehát öten laknak egyetlen szobában, telen négy ágyban alszanak, míg nyáron a szobában két ágy áll, a harmadik a konyhában, a negyedik a tornácon.

Táncsics utca 31. sz. ház (1842)

Vályogtégla falú épület, tizenhat collos vályogtéglaából építve. Az első szoba padlós, egyszerűen barnára festett mestergereendővel, az utóbbin a felirat: *VISZTAVILA: TENTO: DUM: MALOVKA VDOVA ZISInem MALA DUROM I ZE ZATEM PANE 1842 MESACI 30 APYLA*. A bútorok közt egy egyszerűen festett, hosszú sarokpad 1877-ből a legfigyelemre méltóbb. A második szobája szintén padlós. A konyha eredetileg szabadkéményes, de most már lezárható tüzelőfülke (*kamin*) kivételével padlásolt. Kamrában a deszkával fedett pincelejárát, a kamra alatt bolthajtásos pince.

Szobasarok sarokpaddal (1883) és kis szekrényel (1801) Álmos utca 11. sz.

Izbový kút s rohovitou lavicou (1883) a skrinkou (1801) Zimmerecke mit Eckbank (1883) und kleinem Schrank (1801). Álmos utca 11

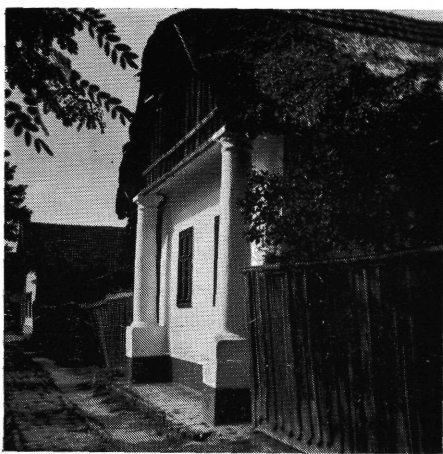
A szelemen feltűnően vastag (30 cm), csak dúrván megmunkált, félig hasított fából készült hegyesszögű ollókon áll. Eredetileg nádtetős volt, de utóbb a nádat cserépre cserélték ki, épp ezért a nagyobb megterhelésnek megfelelően még két, tágabb nyílású ollót és két dűcot építettek be, ugyanakkor a padlástérben a falaknak megfelelően 70 cm magasságban felfalazás történt, a felfalazásban pedig hét szellőzőnyílást vágtak. A kéményen szép zöldmázás cserépváza áll már vagy ötven év óta.

A házhoz tizenhét k. hold föld tartozott. Régebben sok gazdája volt a háznak, mondják, úgyszólván minden évben gazdát cserélt. Most egy öreg házaspár lakja, korábban az asszony szülei is itt laktak halálukig. Délutánonként az öregember a kemence körüli padkán szunyókált. Annak ellenére, hogy öreg házaspár lakik a házban, minden tiszta, rendes a különben szegényes házban.

Táncsics utca 18. sz. ház (1844)

Szegényes, igen elhanyagolt ház. Az első szoba földes, 265 cm magas, a mestergerendán a felirat: *s pomoci Bozi Wistawil tento Dum Sebo Janos...R. P. 1844.* A mestergerenda felett kilenc db. keresztgerenda. Falvastagság 50—55 cm, vályogtéglá fal. Állítólag kőműves volt a gazdája, ő építette. Érdekessége, hogy a konyha-szoba válaszfalba egy földig érő ágasfa van befalazva. A szabadkéményes konyha szabadkéménye feltűnően vékony: ág-léc váz lett benádazva és besározva, ami a félig összedűlt szabadkéményen nagyon szépen tanulmányozható. A következő helyiség változatos történetet mond: korábban nagy kamra volt, amiben gabonát tartottak, mennyezete nádazott. Jelenleg istálló a funkciója. Az ezután levő helyiség szintén kamra volt, de most nagyon elhanyagolt állapotban van. A ház eresztét faoszlopok tartják, tornáca téglával kirakott.

A szelement három olló (homlokzati, konyha-kamra közti válaszfalon és a hátsó falon) és ezenkívül egy, a szoba-konyha közti válaszfalba épített és a földig érő ágasfa tartja. A ház falába épített ágasfának egyetlen komlói példánya. A szelemen hasított fél fenyőtörzs, a hátsó csúcsfal sározott nád, keresztléc vázzal.

Oszlopos ház (1809). Szép utca 5. sz.
Střpový dom (1809)
Haus mit Säulen (1809). Szép utca 5

Oszlopos ház (1809). Szép utca 5. sz.
Střpový dom (1809)
Haus mit Säulen (1809). Szép utca 5

A ház volt tulajdonosa Csehszlovákiába települt át, akkor utalták ki e házat jelenlegi lakójának, aki azonban teljesen elhanyagolta a házat, úgy, hogy a ház két-három év alatt úgyszólván teljesen tönkrement, szabadkéménye félig beomlott. Példa arra, hogy a falusi ház kellő gondozás híján egészen rövid idő alatt teljesen tönkremegy. Egykori lakáskultúrára utal, hogy az első szoba magassága 265 cm, jóval magasabb tehát, mint általában más vidékeken a múlt századbeli házak, lakóházak szobája.

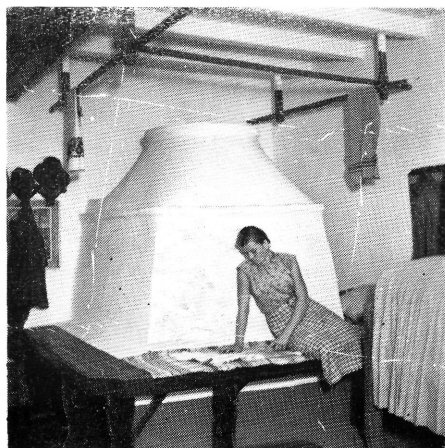
Dózsa György utca 33. sz. Adamik Pálné háza (1848).

Egyszerű vertfalú (56 cm falvastagság) ház. Az első, földes szoba sárgára festett mestergerendáján a felirat: *Z Boží Pomoci Wistavil tento Dum Brozman András 1848*. A szoba berendezése a még virágzó textil háziiparra utal: a sarokban felállított szövőszék, a kemence feletti rúdon gyapjú, fonal szárad. A konyha szabadkéményes része kétszárnyú ajtóval lezárható kaminnal, tűzpadkával, elkülönítve a konyha többi részétől. Padozata földes. A második kamra első része földes, hátsó felének padozata kideszkázott, az utóbbin állottak a gabonát tartó *kasznik*. A tetőereszt fatücsök tartják.

A házhoz másfél hold kevéske föld tartozott, istállót sem építettek, nyájuk sohasem volt. Régebben egy tehenet tartottak a ma disznóólnak használt épületben. Jelenleg a tulajdonos asszony egyedül lakik a házban. A házat szülei örökölték egy öreg asszonytól, amiért őt öregségében eltartották.

Álmos utca 2. sz. ház özv. Raeskó Ádámné háza.

E ház berendezése úgyszólván klasszikus példája a régi komlói parasztleletnek, lakáskultúrának, amiben múzeális tömörséggel majd minden bútorfajta megtalálható. A ház berendezése általában a kevésbé vagyonos középparaszt életmódját, lakáskultúráját árulja el. Az udvar egyik felében áll a tulajdonképpeni lakóház, a másik felében a gazdasági épület. Az első szoba berendezése: három ágy (egyikük 1863-ból), két ágy előtt festett karospad (felírata: *RACKO ÁDÁM. 1875*). A sarokban egyszerű sarokpad, rajta kis festett láda, amiben a pénzt, iratokat tartják (1836-ból a láda). A sarokpad előtt asztal. Az utcai ablakok előtt szövőszék felállítva és két szék. A harmadik ágy előtt két faragott szék (az egyikük évszáma: 1875), varrógép és festett láda, amiben a hétköznapi ruhákat tartják. Falra akasztva a két utcai ablak közt tükör, míg a kemencénél tálal, az ajtónál sötártó (*slanička*) és ruhafogas. A falon még: ingaóra, nyomatok (Luther Márton, bibliai képek, Bocskai István),

Kemence a szobában. Szép utca 5. sz.
Pec v izbe
Ofen im Zimmer. Szép utca 5

és sok fénykép. A kemence körül fent a mennyezet gerendáihoz erősítve nagyon szép faragott ruhaakasztó, faragása, díszítése a maga nemében egyetlen példány a faluban. Nyáron az első szoba és a konyha közti ajtónyílásban rongyszőnyegfüggöny van, nehogy a szobába menjenek a legyek.

A konyha szabadkéményes, kétoldalt egy-egy, téglaveresre festett tűzpadka, katlannal, a hátsó falnál sparhett. A konyha bútorzata: vizespad, egy kis asztal, egy alacsony konyhaszekrény, amiben többek közt télen a tejet tartják.

A másik szoba bútorzata egyszerűbb, és az egész helyiség inkább a kamra, mint a szoba benyomását teszi. Egyszerű karos padon zsákok, mellette szék, egy ágy. Magas, biedermeier ízü kredenc (*kasňa*), felső, üvegezett kétajtós része tele tányérral, az alsó, háromfiókos részében tele ruhával. A falnál egymás mellett két (háromfiókos) almárium (*kasňa*), tetején befőttes üvegek. A sarokban egészen új, modern polítúros ruhaszekrény (a teteje tele zsírosbödönrel), mellette ácsolt láda (*škriňa*), ebben zsákokat, gombolyagot, téli ruhát tartanak. Itt tartják, mert ebben biztonságosabb, nem rágja meg az egér. (*Škriňa* mérete: 55×97×100 cm). A falon csak egy nyomat van. A szoba kamra jellegére utal, hogy itt vannak a liszteszsákok, a zsírosbödönök, befőttek, földön a kenyér, itt tartják a gombolyagokat is a szövéshez.

A tetőn száradó napraforgó. Szép utca 5. sz.
Sušenie slnečnic na streche
Am Dach trocknende Sonnenblumen. Szép utca 5

A tulajdonképpeni kamrában kilenc teli zsák van, nagy teknő, a mennyezetről kolbászok lógnak. A padlás is raktár, oldalát minden évben, mielőtt a kukoricát betakarítanák, előzetes kisöprés után kimeszelik. A paradicsomot nagy, száz cm átmérőjű, lapos peremű, házilag font kosárban (*paroví košjar*) tartják. A hagymát a szabadkémény mellé teszik, nehogy megfagyjon. Mégis a padlás elsősorban a kukorica raktározó helye (az udvarban góré nincsen).

Az udvar téglával van kirakva, másik részén áll a gazdasági épület. Ennek kamrájában nagy ácsolt ládában tartják a búzát. A mennyezetről sonkák, szalonnák, lószerszámok lógnak le. Általában az egész kamra tele van mindenféle szerszámmal, gazdasági eszközzel. Eleség, takarmány, dinnye, korpa, kukorica, padlásán lucerna, napraforgószár. A polyvásban (*pleviňec*) kukoricaszár, szecs kavágó, polyva. A polyvás előtt a *cieňa*, itt van a padlásfeljáró is. Nyáron a másik *cieňá*-ban áll a tehén, istállóban a borjú. Következő rész a *chliev*, az istálló előtti rész a disznóé, a *cieňa* melletti a tyúkoké, az utóbbi felett szalma van, de különben az egész épület cseréptetős. A házbeli kamrának és a polyvásnak madzagra járó fareteszű ajtaja van.

Öt és fél hold földjük van, (régen 19 és fél lánc volt). Az asszonynak valamiféle jövedelme van a fonás-szövésből is, három év alatt kilencezer forintot keresett. Tanyájuk sohasem volt. A ház családi örökség, mindig jussoltak, sohasem adták el. A bútorok történetéhez még annyit, hogy régebben a lányok ládával mentek férjhez. 1860-ban már ládával és diófa sublóttal ment férjhez Antal Zsuzsanna, állítólag ő kapta Komlóson az első sublót. Télen az első szobában alszik az özvegyasszony, a fia, menyé négy gyerekkel, tehát összesen heten. Az ágyakban általában egy felnőtt alszik egy gyermekkel, a fiú a kanapén. A kanapéhoz székeket tesznek, rá subát terítenek. Nyáron a katonasorban levő fiú kint az eresz alatt alszik a kanapén, de alhatik a második szobában is. Télen a szobában az asztal mellett esznek, nyáron a konyhában vagy este a ház előtt, kis asztalnál, hacsak a szél el nem fújja a lámpát.

Botond utca 15. sz. ház. Lóczy István háza

Egyszerű, talán hatvan-nyolcvan éves ház. Az első szoba padlós, szobamagasság 250 cm. Bútorzata: festett sarokpad, asztal, öt szék, két ágy. A konyha műközlappal van kirakva. A szabadkéményes részt falazással elválasztották a konyha többi részétől (*kamin*), majd utóbb a konyhát is új fallal kettéosztották, az elrekesztett részben két almárium, egy láda áll. Ezt a részt a tulajdonos csinálta suszterműhelynek a maga részére. A konyha bútorzata még a kredenc, a vizespad. A ház kamrája földes. Az ereszt (*strieška*) fadúccok tartják, maga a folyosó közepén a konyhabejáratig deszkapadlós. A folyosón egyszerű fadúccok sorakoznak egymás után, de így is szép a térhatása.

A szelement hegyesszögű ollók tartják, az ollók fesztávolsága 165 cm. Az utca felőli oldalon az oromfal deszka, a hátsó oromfal tapasztott nád, hasonlóképpen a padlástérben is a konyha-kamra közti válaszfal felett tapasztott, meszelt nádcsúcsfal van. Az olló gömbfa, alig megdolgozva, a padlástér magassága 200 cm. Szép, újonnan nádazott teteje van, míg az eresz feletti rész (*strieška* felett) cserepes. A nádat a tetőszék léceihez gyékénykötéssel erősítették. Az utca felé deszkakerítés zárja le az udvart, az udvar hátsó részében 4×5 m alapterületű, cserépszindelyes nyári istálló (*cieňa*) áll jászollal.

A ház elég sűrűn cserélt gazdát. Régebben egy földnélküli napszámosé volt, majd annak suszter fiáé, utóbb egy asszony vette meg a házat, aki répvállalkozással foglalkozott, ugyanő padlóztatta is be a szobát. Jelenlegi tulajdonosa fuvaros, ő csinálta a nyári istállót is az udvarban kocsinak, lónak, tehénnek.

Nagygazdaházak

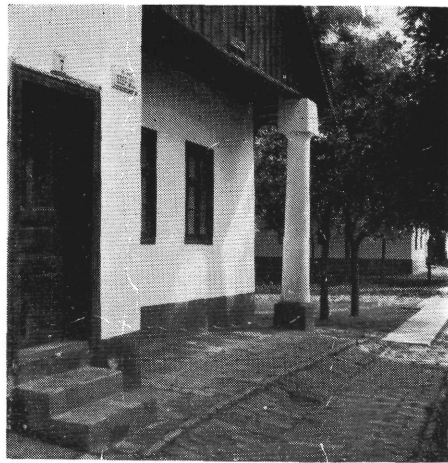
Álmos utca 11. sz. Korim János háza (1851).

Hosszú, rendezett, jómódú ház, széles nagy udvarral, több gazdasági épülettel. Az első szoba padlós, festett mestergerendáján gót betűkkel felirat: *Spomocy Bozi Wistawil Dum Pipis András V Roku Pane 1851 Dne 14 Maja priwffech wecech Swich Pameliw Bud na posledni Weci swe a Naweki Nezhressis usir 7 c k W 40*. Mennyezete különben is szép: egyszerűen fehérre meszelt mezők a sötétbarna keresztgerendák közt. Kemencéje 1932-ben épült, külalakra nagy, fehérmázás cserépkályha, amilyen a jobb városi szobákban is található. De lényegében ez is csak kemence, a konyha felől fűthető, kenyeret is sütnék benne, négy kenyér megfér benne. A kályha formájú kemence előtt modern bőrdívány, de ugyanakkor fent a kemence körül a hagyományos ruhaszárító rúd. Az első szoba bútorzata igen szép, még több hagyományos régi festett bútortárggyal, mint festett sarokpad (felirat: *Pipis András, 1883*), a sarkában kis, egyajtós szekrénykével (belül a felirat: *Pipis Mártony, 1801*, — s még több felirat, kívül az ajtón: *Pipis János, 1891*). A sarokpad előtt asztal, oldalt ágyak (1881), láda (felirat: *Pipis János, 1891*), s a falon kis pohárszék (felirat: *Pipis János 1891*).

A konyha szabadkéményes volt, de legutóbb átalakították, jelenleg zárt, padlós, sparthettel, a sarokban sarokpaddal, asztallal. A második szoba padlós, bútorzata a modern városi asztalosipar és a régi hagyományos, festett parasztbútorzat keveréke. Ugyanez a keveredés észlelhető a mestergerendán: festett a gerenda, hasonlóan az első szoba mestergerendájához, de annál valamivel egyszerűbb, a festett régi mestergerendáról modern új villanycsillár lóg. A gerenda felirata ugyanaz, mint az első szobáé. A második szobából nyílik a következő helyiség, ahogy itt mondták: a *spejz*. Ebben szintén meghúzódnak még szobabútorok.

Oszlopos ház (1841). Toldi utca 17. sz.
Střpový dom (1841)
Haus mit Säulen (1841). Toldi utca 17

Oszlopos ház (1851). Szép utca 7. sz.
Střpový dom (1851)
Haus mit Säulen (1851). Szép utca 7

Tetőszerkezete: új tetőszék, szelemenés, tágnylású ollókkal, cseréppel fedett. Az eresztőzete egy vonalban fut a háztetővel. A padlást jelenleg a helybeli szövetkezet használja, itt tartják a napraforgómagot vagy a hársfavirágot. Udvara tágas, körülkerített, több gazdasági épülettel. Végig az egész udvar téglával rendesen kirakva. A tornácot itt így

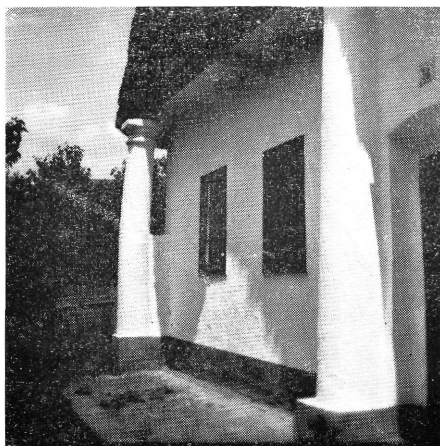
magyarázták nyelvileg: — „Szlovákul *gang*, magyarul *folyosó*.” Az oldalszárny helyiségei közül kiemelhetjük a *kandó*-t, amiben a lovaknak szecskát csinálnak, vagy répát reszelnek.

A faluban több helyen hallhatunk az udvarokon álló egykori pálinkafőzőkről, egy ilyen található ebben az udvarban is. Az egykori pálinkafőző színre emlékeztető benyílójának mestergerendáján gótikus betűkkel írt alábbi szöveg olvasható: *Spomoci Bozi Wistawil Tento Dum Pipis András Roku Pane 1868 ha Dne 2 ha Meye*. A pálinkafőző benyílójában több régi bútor áll, ezeket használják is, mert nyáron a ház lakosai elsősorban itt tanyáznak. Ez a benyíló padlásolt, a mennyezet gerendáira polcok vannak függesztve. A pálinkafőző további helyisége a szabadkéményes konyha, amiben tűzpadka, sparhett is van. Előrésszében padlásolt, hátul szabadkéményes. Ezt a helyiséget jelenleg nyári konyhának használják. A további helyiség a voltaképpeni pálinkafőző, ebben egy 130 × 130 cm alapterületű kemence áll. Ezt az utóbbi helyiséget már mindenre használhatták, mert pl. a mestergerendájához egy félköríves vaspánt van erősítve, amibe a motolla (*snováke*) tengelye került.

A ház mindig ugyanazon család tulajdona volt. Jelenleg a szülők, fiuk, menyük és egy unoka lakik a házban. Télen mind az öten az első szobában laknak, nyáron a kis gyereklányka a nagyszüleiével az első szobában, a fiatal pár a második szobában. Télen az első szobában étkeznek, tavasztól őszig a nagy konyhában, míg nagy melegben az egykori pálinkafőző épület színeiben (*cieňa*). Régebben egy cseléd is volt a háznál, aki szintén az első szobában lakott a többiekkel. Nyáron kimentek a tanyára, ahol különben a kommenciós béres, cseléd lakott. Vasárnap — hétfőre azonban mindig bejöttek, már azért is, mert hétfő a komlói piacnap. Vendég ha jön, a második szobában kap helyet.

Tass utca 6. sz. ház (1869). Stirbic Mihály háza.

A faluban talán ez a legmasszívabb, kúriális jellegű épület. Az utca felől is tömör, szép formájú téglacsúcsfala van, folyosóján mellvédes, zömök pillérek sorakoznak, a pillérek közt enyhe ívelések. Ellentétben a legtöbb régi komlói házzal, ennek 56 cm vastag fala égetett téglából (tehát nem vályogból) épült. Első szobája feltűnően magas (358 cm!), tágas alapterületű (500 × 665 cm), mestergerendás, a mestergerendán egy sorban végig a felirat:

Oszlopos ház (1854). Malinovszky utca 35. sz.

Střpový dom (1854)

Haus mit Säulen (1854). Malinovszky utca 35

*EZEN ÉPÜLETET ISTEN SEGEDELMÉBŐL FELÉPÍTETTE STIRBITZ JÁNOS ÁNNÓ 1869 MÁJUS 9 dik. A mestergerendát utóbb szürkére mázolták. A konyhában a szabaddé-
mény elkülönítve van (kamin típus). A ház hátsó részében egymás után nyílik az udvar felől
a kamra, a padlásfeljáró és a magtár ajtaja, de mindegyik deszkaajtónak más a mintája,
változatossá téve így a ház hátsó felét. A magtár belső egyszárnyú ajtaja előtt még egy szép
kivitellű rácsos kisajtó van (šránke).*

A családi hagyomány szerint a mostani tulajdonos dédnagyapja négy házat vett, azokat ledöntötte, és építőanyagból építette e házat. A ház örökség útján került az utódok kezére, mindig a legidősebb fiú örökölte. Nagyapja idejében a nagyapa az első szobában lakott, nagyapja anyja a második szobában. A konyha azonban közös volt. Jelenleg az első szobában lakik az apa, az anya és nagy felnőtt fiuk, míg a második szoba lakatlan. Amíg tanyájuk volt, a házban csak az öregek laktak, a fiatalok kint a tanyán.

Oszlopos házak

Az idetartozó épületek a legszebb komlói házak. Általában tágas, hosszan elnyúló épületek, mindenképpen jómódú, vagyonos építetöire vallanak. A falu központibb részében több helyen bukkanak fel, olykor egymás közelében (pl. a Szép utcában). A mestergerendára írt évszámok arra utalnak, hogy divatjuk a múlt század ötvenes éveiben volt (1851, 1854, 1856, 1861). Kifejezetten divatra utal, hogy a még meglévő kilenc objektum közül három épült 1854-ben (Malinovszky utca 25., Olajmalmi utca 4. sz., Nap utca 2. sz. házak), két másik építési ideje is elég közel esik az 1854. évhez (1851. Szép utca 7., 1856. Engels utca 52. sz. házak). Keletkezésükre hatással lehetett a környék klasszicista jellegű megyeháza, kúria, kastély stb. építkezése; itt elég, ha a makói megyeházára gondolunk. A komlói klasszicista ízű oszlopos házakat akkor építették, amikor a városi építkezésben a klasszicizmus már lehanyatlott, ami különben a népi építkezésben felbukkanó történeti stílusok idejét illetően meglehetősen általános jelenség. Két oszlopos házunk közül az egyik mestergerendáján az 1809 évszám (Szép utca 5. sz. ház), a másikén az 1813 évszám (Borsziget utca 1. sz. ház) olvasható, ám mindkét esetben az oszlopok építése feltehetően később, szintén a század derekán történhetett.

Az oszlopos házak közt jelenlegi formájukban két alaptípust különböztethetünk meg: az egyiknél a ház utcai homlokzata előtt két dór jellegű oszlop tartja a tetőszék oromfalát (Szép utca 5. sz., Lenin utca 17. sz. házak), míg a másiknál a folyosót, a gangot hasonló jellegű oszlopsor szegélyezi (Engels utca 52. sz., Olajmalmi utca 4. sz., Borsziget utca 1. sz. házak). Tárgyalhatnók tehát az oszlopos házakat e két csoportnak megfelelően, ám gyakran úgy halljuk, hogy a homlokzati oszlopok mellett eredetileg az udvar felőli oldalon, a tornác mentén is oszlopsor húzódott, de ezt utóbb lebontották, és így napjainkra csak a homlokzati oszlopsor maradt meg. Helyesebb tehát, ha az építkezés időrendi sorrendje szerint tárgyaljuk az egyes épületeket, kezdve a legrégebttől.

Szép utca 5. sz. ház (1809). Kozák Pál háza

A pontosan datálható házak közt Komlóson ez az épület a legrégebb, amennyiben a második szoba mestergerendáján az 1809. évszám olvasható.

Vert falú ház, falvastagsága 56 cm., szélesen lefutó tetőereszét az udvar felől hat faoszlop tartja. Utcai homlokzata előtt a fél méterre kiugró tetőszéket két egyszerű, fehérre meszelt dór oszlop tartja. A deszka oromfalas, zsuppos, kontyos tető harmonikusan illeszkedik a két nemes vonalú, de egyszerű oszlophoz, a ház egész homlokzati képe nyugodt, kiegyensúlyozott, nem hivaikodó, de őszinte, és végső soron a paraszti életforma mellett tanúskodik.

Oszlopos gang (1854). Olajmalmi utca 4. sz.
Stĺpový gang (1856)
Laube mit Säulen (1854). Olajmalmi utca 4

Az udvar felőli oldala viszont sokkal kevesebb szavú, és innen tekintve nem is sejteti a homlokzat oszlopaait.

Az első szoba földes, sarokban a kemencével, a mestergerenda felirata szerint *KMETKO MIHÁLY 1851*) fél évszázaddal fiatalabb a második szobánál. Szabadkéményes, téglapadozatú konyhájának két oldalán még régimódi tűzpadka van katlanokkal; ez a konyha még eléggé megőrizte a régi állapotokat. Kifestése ugyan városi jellegű piktormunka, mégis ez a konyha őrizte meg a legteljesebben a faluban a múlt századbeli konyhatípust. Ugyanitt szép, régi formájú tálás is található. A második, aránylag magas (283 cm) szoba régebbi, mert mestergerendáján a következő felirat olvasható: *Spo Bozi Wysta Tento Dum Kmetko János R P 1809 CH*. A felirat gót betűs. A szintén földes padozatú szobából érdekes módon egy kétségtelenül régi, szép mintájú egyszárnyú ajtó vezet a (részben a padlásfeljáró alá épített) kis kamrába. A házban még egy kamra van, de ennek tetőszéke már alacsonyabb a lakóházénál, míg a következő istálló egészen új létesítmény. A másik szoba alatt bolthajtásos pince van, bejárata a nyitott tornácraól vezet le (tizenkét, deszkával burkolt lépcsővel. A pince előtere 195 cm magas). Jellemző itt is a pince több, falba mélyített fülkéje, *vaklika (obložok)*. A folyosó, a gang az utca szintjénél magasabb, és így az utcáról három sor téglalépcső vezet fel a kisajtóhoz. A padlásfeljáróig az eresz alja végig téglával van kirakva.

Feltehető, hogy a házat 1809-ben építették, de az első szobát 1851-ben átalakították. Lehetséges, hogy az oszlopokat is ekkor emelték, tekintve, hogy ugyancsak a Szép utcábó- ismerünk egy másik hasonló jellegű oszlopos házat 1851-ből. A ház oromzata elől kissé lel csapott (*kečka*), a tető fedése az első szoba felett nád, hátrább cserép. Cserépsor fedi a tető gerincét is, hasonlóképpen cserép az eresztoldás is. Az ormfal elől deszkázott, a második szoba végén tűzfal. A szelemenés tetőszéket három pár olló és hátul tűzfal tartja.

A ház mindig a családé volt, a tulajdonos nagypapja jussolta. Az első szobában jelenleg a szülők laknak és a nőtlen fiú, a hajadon lány, míg a második szobába a legutóbb férjhez ment lány költözött férjével. Tudomásuk szerint mindig az öregek lakták az első szobát, ennek megfelelően az első szoba berendezése ma is meglehetősen falusias jellegű, míg a második szobában teljesen modern, városi bútorok állnak. A földes padlót a bútorok helyéig szőnyegszerűen zöldre festették. Egész héten át a tanyájukon tartózkodnak, akkor az épület

Festett mestergerendás mennyezet (1856). Engels utca 52. sz.

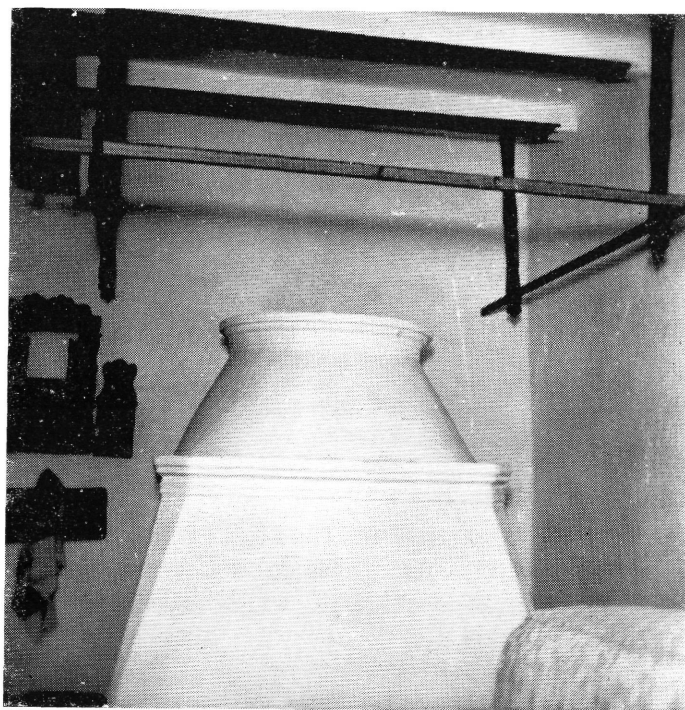
Maľovaná hrada (1856)

Bemalte Decke mit Hauptbalken (1856). Engels utca 52

lakatlan, épp ezért meglehetősen elhanyagolt, rendetlen, kopott a kamra, az istálló, mert nincs idejük a nagy dologidőben rendet tartani. A homlokzat előtti oszlopokat nem becsülik sokra, nem is szeretik, mert nehéz meszelni, sok munkával jár a tisztán tartása. Az viszont kétségtelen, hogy ha nem is futja az idejük, hogy az udvarban az istállót, a kamrát rendben tartsák, a ház utca felőli része itt is teljesen rendes, gondozott.

Borsziget utca 1. sz. ház (1813). Urbán Pál háza

Belül meglehetősen átalakított, zárt-kéményes ház, szoba—konyha—szoba—spájn—nyári konyha beosztással. Állítólag régen a padlásán százhusz mázsá kukorica volt, és akkor az első szoba felett a padlás összeroskadt, úgy, hogy a házat újjá kellett építeni. Ugyanakkor került fel a padlásra a szoba régi, 1813. évszámmal ellátott mestergerendája. Az udvar felőli oldalon a tornácot oszlopsor szegélyezi, az 157 cm magas oszlopok 115 cm magas lábakon állnak. A tornác azonban meglehetősen szűk, mindössze száz cm széles, és úgy halljuk, hogy régebben több háznak volt ilyen szűk oszlopos tornáca, amiket azonban épp

Kemence az első szobában. Engels utca 52. sz.

Pec v prednej izbe

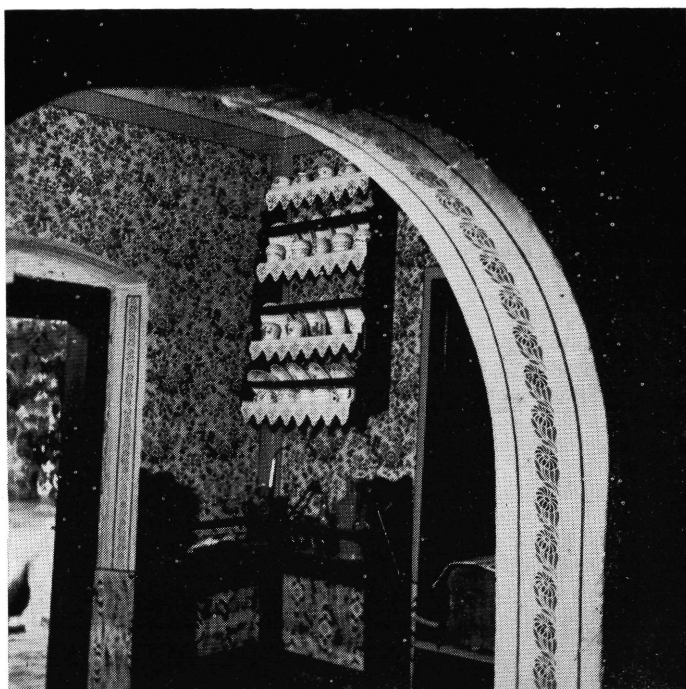
Ofen im ersten Zimmer. Engels utca 52

a szűk voltak miatt alakítottak át, kidobva a régi oszlopokat, teremtve újabb, széles tornácokat. Tetőszerkezete szarufás (szelemen nincsen), a folyosó feletti rész is padlásolt, tehát a folyosó felett is padlástér van.

A háznak több tulajdonosa volt, jelenlegi gazdája 1951-ben vette. Belül modernizálták, modern városi jellegű bútorokkal rendezték be. Az első szobát nem fűtik, míg a második szobában, modern berendezése ellenére a konyha felől fűthető kemence áll. A két szoba közti helyiség sem nevezhető azonban konyhának, mert tűzhely nincs benne, lényegében teljesen átvette az előszoba funkcióját.

Toldi utca 17. sz. ház (1841). Tomasovszky György háza.

Meglehetősen — különösen belül — átalakított ház, konyhája zárt. A szoba mestergerendáján a felirat: *Roku pane 1841*. A ház alatt pince van. Homlokzata előtt két oszlop látható, aminek díszét azonban feltehetőleg akkor adták, amikor az ablakkeretelés is népies szecessziós ízű formáját kapta. Nincs kizárva azonban, hogy az oszlopok felső részén látható fűzér még az eredeti, klasszicizáló stílusban fogant oszlophoz tartozott. Napsugaras díszű deszkaoromzat Komlóson meglehetősen ritka.

A konyha „pitvor” része (1856) Engels utca 52. sz.

Záber z pitvora (1856)

Flurteil der Küche (1856). Engels utca 52

Szép utca 7. sz. ház (1851)

A ház homlokzata előtt a 88 cm-re kiugró tetőszerkezetet egy hengeres oszlop tartja. Valószínű, hogy a kisajtó mellett szintén van egy oszlop, de ezt utóbb befalazták. Azonban ebben a formájában is igen kellemes hatású épület, már azért is, mert a megmaradt oszlop épp az utca sarkára került, a ház lábázatának sűrű sávú kifestése jól hat a rendszeren téglá-

zott járda és ereszalja mellett. A huszonhat méter hosszú ház beosztása: az első szoba földes, mestergerendáján 1851. évszám, szöveggel, majd padlós konyha, egyik oldalán a második szoba kemencéjéhez tartozó tűzpadkával, továbbá a második szoba (padlós, sarokban a kemencével). A kamra a folyosóról nyílik, ajtaja *sarágjás*. A folyosó mentén faoszlopok, deszkamellvéddel, szépen befuttatva folyondárral. A lakóépülethez derékszögben csatlakozik az istálló, a szin, az ól. Az udvar végig téglával kirakott.

A gazdának negyven hold földje volt, tanyája, de az utóbbit most lebontották.

Malinovszkij utca 35. sz. ház (1854). Farkas András háza

Homlokzata előtt a Szép és a Toldi utcai házakhoz hasonlóan két dór oszloppal, a ház előtt kis előkerttel. A vályogtégla fal vastagsága 60 cm. Az udvar felől a ház hosszanti oldala mentén széles gang (*podstrieškov*, „magyarul folyosó”), négyzetes téglával kirakva, szélén faoszlopokkal. Az első szoba aránylag jó magas (330 cm), padlós. Kemencéje halványzöldre festve, körülötte pad, a kemence felett ruhaszárító rudak. Bútorzata: nagy sarokpad (370 és 320 cm hosszú), asztal (1818. évszámmal), három ágy, egy almárium, székek (felirata: *Farkas Mihály anno 1833*). Festett, színes mestergerenda (*hrda*), felirata: *SZPOMOCZI BOZI WISZTAVIL TENTO DUM FARKAS PÁL ROKU PANE 1854 24 MÁJE*. A mennyezeten a mestergerendára merőlegesen kilenc db. keresztgerenda (*hriatke*), a mennyezet tábláin újabban festett színes virágok.

A konyha eredetileg szabadkéményes volt, de ma már egy kisebb rész kivételével lepadlásolták. Az első szoba közfalánál meghagyták a tűzpadkát a katlanokkal, és ezt a részt ajtóval lezárható közfallal különválasztották a konyha többi, padlásolt részétől. A konyhába különben tűzhelyet állítottak. Bútorzata: a sarokban vizespad, kredenc tálassal, asztal, székek. A konyha hatszögletű téglalapokkal kirakva. A második szoba földes padozatú, mestergerendája az első szobáénál egyszerűbben festett. Bútorzata: két modern szekrény és ágy. A második szobából nyílik egy kis kamra, mestergerendás, földes padozatú. Eztán még három, az udvarra nyíló ajtajú kamra következik, az egyik eredetileg pálinkafőző volt, most nagy hombár áll benne, a következő kamrában is beépített hombár a gabonának, a fiókokkal. Alatta kis, 240×455 cm alapterületű pince. A kamrák után következik a kocsiszín (*cieňa*), mestergerendáját egy dúc tartja, hátsó részének egyik fele padlásolt. Az istálló és a disznóól között szűk, padlásolt folyosó vezet ki az udvarból.

Tetőzete: a szelemt négy hegyesszögű (két méter alapfeszítávolságú) régebbi és két újabb, tágabb szögű olló, nemkülönben két dúc tartja. Az ollók kettéhasított, eléggé durván megmunkált fatörzsből készültek, a szárazakat faszögek erősítik egymáshoz. Nádfedés, de fent a tető gerincén cserépsor, ahogy a gang, a folyosó feletti ereszrész is cserépfedésű. Ennél a háznál a folyosó feletti tető nem padlásolt, tehát nem tartozik a padlástérhez.

A széles, nagy udvar végig téglával kirakva. Az udvar hátsó részében kis kert, az udvaron gémeskút. Az udvarban még két épület látható. Az utca felé egy régebbi kis szoba-konyha lakóház áll, és az udvarban még egy különálló épület, ami eredetileg pálinkafőző volt, később nyári konyhává alakították, most pedig tyúkól.

A házhoz hetvenöt k. hold föld tartozott, gazdájának négy tanyája volt. Mostani tulajdonosának nagyapja az utca felőli különálló kis házban lakott, amiben konyha—szoba—kiskamra van, alatta pincével. Ebben a cseréptetős kis házban laktak az öregek. Jelenleg az első szobát lakják, míg a második szobában inkább a ruhát tartják.

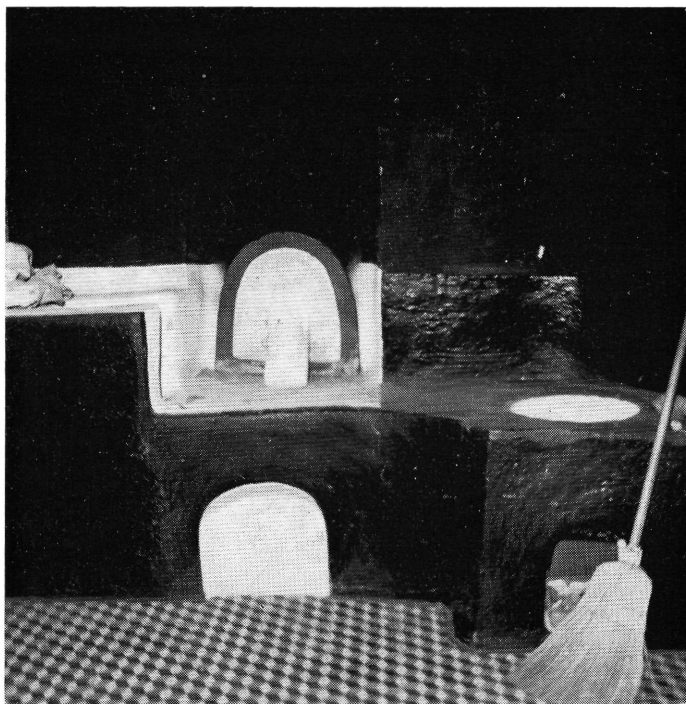
Olajmalmi utca 4. sz. ház (1854). Orbán Györgyné háza

Itt az udvar felőli hosszanti oldal mentén hét oszlopból álló sor szegélyezi a folyosót, a nyitott gang téglával van kirakva. Az első szoba padlós, a sarokban nagyon szépen kifestett kemencével. Jó magas is a szoba, 315 cm, a kékre festett mestergerendán a felirat: *Tuska*

Istvány, 1854. A konyha szabadkéményes, mindkét oldalán tűzhellyel, de utóbb a külső konyharészt a kémény aljától elfalazták, és ajtóval elzárták. A konyhának faragott saráglya-ajtaja van. A második szoba földes, itt szintén egy szépen festett kemencével. Az első kamra viszont padlós, beépített padlásfeljáróval. A második kamra alatt bolthajtásos pince lejárata beépítve. A padlástér kiterjed a gang fölé is, vagyis az oszlopokig ér. Bútorzata közül régebbiek a sarokpad (Felirata: 1880, *Orbán György Anno, 1855. Danada József, 1889, 1880*), kis láda kendőknek (1880-ból).

Nap utca 2. sz. ház (1854)

Eredetileg a tanító háza volt, a cserépfedeles ereszt klasszicizáló oszlopok tartják. A vésett felirat szerint 1854-ben épült.

A konyha tűzpadkája. Engels utca 52. sz.
Predčelustie pece v pitvore
Bank an der Feuerstelle in der Küche. Engels utca 52

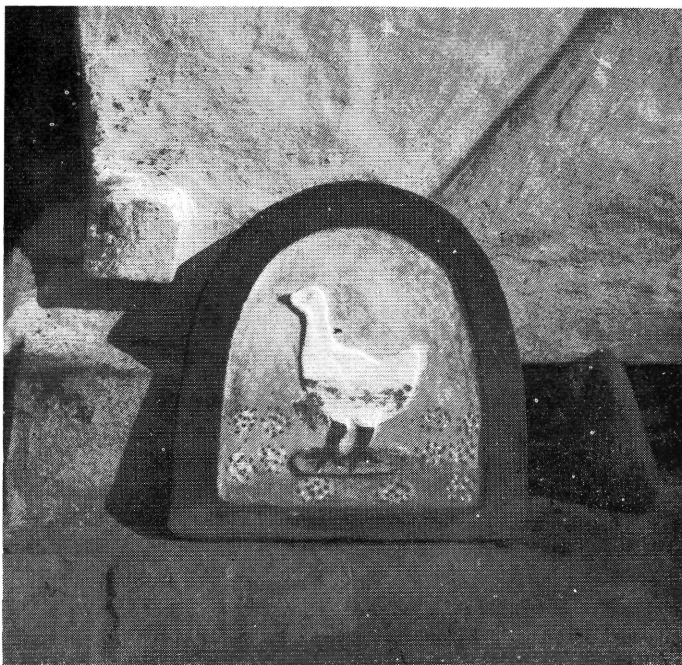
Engels utca 52. sz. ház (1856). Lehoczky Mátyás háza

Beosztásában, berendezésével, tágas folyosójával a legszebb, a leggazdagabb tótkomlósi házak közé tartozik, épp ezért ennek leírását adom a legrészletesebben.

A ház átlagos falvastagsága 65 cm, míg a hátsó hosszanti falé 76 cm, vályogtégla. A falvastagság 2 és fél téglá, a régebbi téglák 13 collosak voltak (34 cm), a későbbiek rövidebbek (32 cm). A ház előtt kis kertecske, ez előtt faragott, szép léckerítés. *Gang*-ja (folyosója) hosszú, 30 méter, végig téglával kirakva, szélén oszlopsorral. A gang felett is padlástér van,

ahogy általában a falubeli házaknál, a gang padlásolt, míg a tanyaépületeknél a folyosónak nincs padlása (neve itt: *pod strieškov*). Bevezetőnek még meg kell mondanunk, hogy a mestergerenda az összes helyiségben végigfut.

Első szoba (*preňjá chiža*): reprezentatív helyiség, tele sok régi bútorral. Meglehetősen magas (340 cm), az ablaknyílása is tág: 100×110 cm. A mestergerendának szép faragású profilja van, festett. Nyolc, sötétbarnára festett keresztgerenda van (*hriatke*), a keresztgerendák közti mezők szintén dúsán kifestettek. A mestergerenda felirata: *Szpomoczi Bozsi wisztavil tento Dum Lahaczki János Roku Pane 1856 Dne 23 Máje Privseh weczeh Szvih Pametliv Bud Naposzledni weczí Szve A Naveki Nezhresis u Sziracha 7 kapi w 40*. A sarokban fehérre meszelt, a konyhából fűthető, 223 cm magas kemence (*pec*), a kemence két oldalán barokkosan faragott lábú pad (*okolo peci lavička*). A kemencére tették régen a zsíros mécsét (*kahanec*). A szoba bútorzata: két festett mennyezetes ágy, élére állított párnákkal, a sarokfestett fogas (*rámik*), majd két úri jellegű almárium az 1860—70-es évekből, egy harmadik

Tévő (dugov) a konyhában. Engels utca 52. sz.

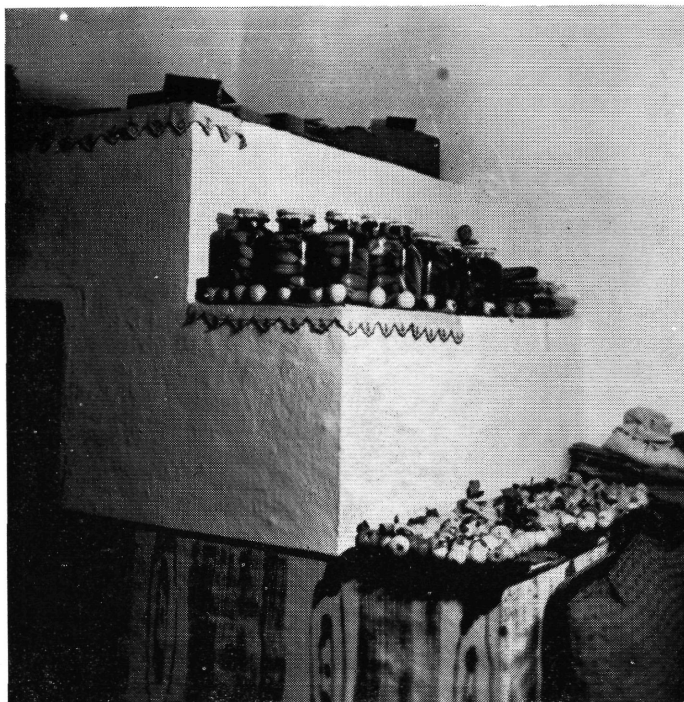
Záklopka pece („dugov”) v pitvore

„Dugov” in der Küche. Engels utca 52

festett almárium az 1880-as évekből. A másik sarokban viszont modern asztal székekkel, a falnál modern szekrény, pohárszék tele régi üveggel. A szoba padlózott, a padlón hosszú, helyben készült rongyszőnyegek.

A konyhának a gang felől kettős ajtaja van: belső egyszárnyú keményfa ajtó és külső lécajtó (*pitvorovje šránke*). A konyha lényegében szabadkéményes, közepén félköríves bolt-hajtással kettéosztott helyiség. Elülső része a *pitvor*, míg a hátsó (a szabad kémény alatti rész) a kémény alatti pitvar (*pod kochom*). Ez utóbbi rész felett van a téglaboltíves szabadkémény és kürtő (*koch*), míg az elülső rész a (*pitvor*) keresztgerendákkal lepadlásolt.

A konyha füstjének járását eléggé befolyásolja a konyhaajtó, amennyiben — ha nyitva van, a füst nem terjed el a konyhából. A hátsó részben kétoldalt egy-egy tűzpadka van (*patka*), ahonnan fűtik többek közt a szobabeli kemencéket. A tűzpadka két végén egy-egy katlan (*malá kutka* és *velká kutka*) van, alul a *spoňia kutka*. A kemence száját (*čelustja*) a tévővel (*dugov*) zárják el. A nagy katlant, amibe a nagy üstöt teszik, főleg disznóöléskor, mosáskor használják, míg a kis katlant, amibe a bográcsot helyezik, más alkalomkor. Az alsó katlanban (*spoňia kutka*) az agyagos edényt helyezik el: amikor a kemencébe begyűjtanak, ezzel az agyaggal pamacsolják be a kemence száját, meg a tévőt. A belső konyha hátsó falának félköríves bemélyedésén tányérok vannak. Alatta régebben padka húzódtott végig, de utóbb ezt lebontották. A hátsó falon fent kis ablak nyílik, célja állítólag az volt, hogy ha betyárok támadtak, akkor innen kiáltottak át a szomszédba a lakók segítségért. Tűzszerszámok: piszkafa (*papek do peci*), szénvonó (*ohrablo*). A belső konyha nyári felszerelése mindössze

Pincelejárát a kamrába. Engels utca 52. sz.

Vchod do pivnice z komory

Kellerstiege in der Kammer. Engels utca 52

egy nagyobb és egy kisebb asztal, a pitvarban kanta- és víztartó (*kantová lavička*) és konyhaszekrény (*tálaš*). Ez a konyha már kevésbé teljesíti eredeti funkcióját, az egyik oldaláról el is tűntették a padkát (*pred pecov patka*).

A második szobában (*spávaca chiža*, *biváca chiža*, *zaňia chiža*) élnek tulajdonképpen, itt esznek, itt alszanak. Gazdag ház, ennek ellenére a második szoba földes padozatú, kevésbé reprezentatív, bár itt is még sok a festett bútor. A szoba magassága hasonló az első szobához (340 cm), de a mennyezet kivitele egyszerűbb, amennyiben a sötétbarnára festett keresztgerendák közti mennyezettáblák csak egyszerű fehérre mázoltak, virágdíszük nincsen.

A mestergereának díszítése és felirata megegyezett az első szobáéval, de itt egyszer az asszonyok meszeléskor behúzták firnisszel a gerendát, és így a szép kifestés, felirat eltűnt.

A második szoba bútorzata egyszerűbb az első szobáénál, az ágy ugyan festett (felirata: *Lehoczky János. Anno 1862.*), de mintái szerényebbek. A sarokpad, a kanapé eredetileg színes, virágos volt (1856. az évszáma), de ezt is barnára átmázolták. A sarokpad meglehetősen hosszú: 245×345 cm.

A szoba fehérre meszelt kemencéje 1953-ban épült, és hasonló az első szobában levőhöz. A korábbi kemence ötvenkét évig állt és működött a szobában. A kemence felett körül ruhaszárító rudak (*late*) lógnak.

A kemence mellett, az ajtó közelében egy meglehetősen ritka tárgy függ a falon: számoló tábla. Egyszerű, 22×52 cm-es faragott, feketére mázolt deszkalap, amire az öregek jegyezték fel krétával az eladott gabonát. Nem „numerusokat” írtak, hanem csak vonalakat húztak: 1—1 vonás 30 literes (símítóval lesímított) vékát jelentett, míg 4 véka egy köböl volt (kb. 120 liter, vagyis 96 kg kukorica vagy 98—101 kg búza).

A számláló tábla felett faragott, festett díszű könyvespolc, tele régi imakönyvvel, énekeskönyvvel, bibliával, mellette falra akasztott fa sőtartó. A hosszanti fal mellett két, szemben velük egy ágy, az ágy előtt karosszék (a *búsulószék*), karospadok. Sarkos elrendezésben festett, hosszú sarokpad, asztal, székek, a falon képek. Ebben a szobában áll a varrógép is. A földes padlón ebben a szobában csak két rongyszőnyeg van. A földes padlót különben az asszonyok már nem szeretik, mert hefente kell bemázolni, sárral behúzni. Előzetesen verővel (*kijaňa*) keményre döngölik. A második szoba a tulajdonképpeni tartózkodási hely, itt fekszik a beteg öregember is. Meg kell azonban még említeni, hogy e pompázatos, szép bútorokkal berendezett szobákba ugyan be van vezetve a villanyvilágítás, de valami áramszámláló óra differencia miatt a vállalat a világítást kikapcsolta.

A szobák után három kamra (*komora*) következik. Az első kamra mai rendeltetésében megfelel a városi jellegű spájznak. A pincelejáratot e kamrába építették, és a lejárát falazását egyesén lépcsőzetesen képezték ki, így kamrapolcnak használják, arra állítva a befőttes üvegeket. (Ez a lépcsőzetesen épített kamrapolc 230 cm magas.) A kamra mennyezetéről rúd lóg le, amire ruhákat, szennyest tesznek fel. Van még itt tálas, festett láda, úri almárium, úri jellegű szublót.

A következő második, földes padozatú kamrában a gabonát tartották, hátsó felében húzódik végig a nagy deszkahombár (*kasňa*) háromfülkés (*tri kasňa*), az egyes fülkékbe a búzát osztályozva tették. De manapság a hombár üres. Ezt a kamrát kenyérkamrának hívták, mert itt dagasztottak, ide tették ki a földre kihűlni a megsült kenyeret, és ugyanitt tartották a kenyeret kihűlés után, élére állogatva. A kamrában egyik oldalt még búzatartó láda (*priečin*) áll, a másik oldalt egy nagy asztal. Ebben a kamrában tartották a liszteszárkokat, padon a babot stb.

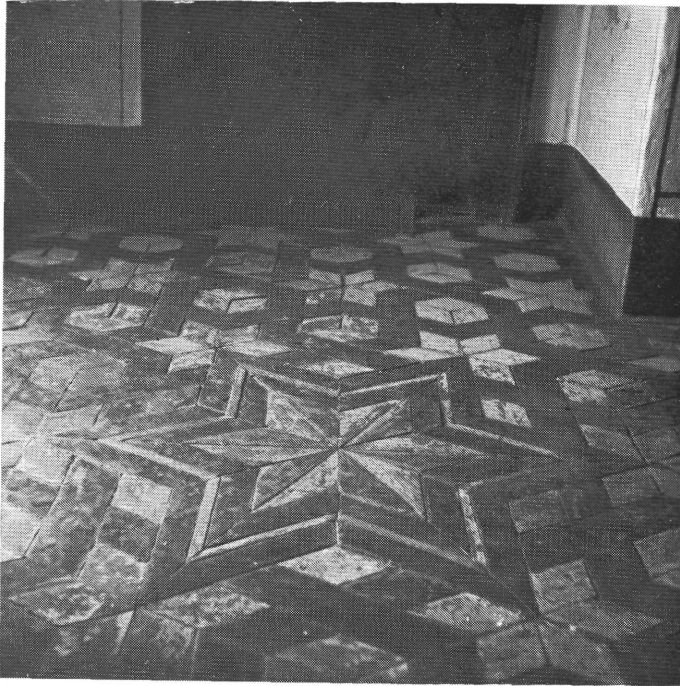
A harmadik kamra eredetileg éléskamra volt: a mennyezet keresztgerendáira végig rudakat erősítettek, erre akasztották fel a füstölt húst, hájat, szalonnát stb. Jelenleg e kamrában takarmányt tartanak.

A 225 cm magas, bolthajtásos pinceelőterre jellemző a több vakablak (*slepom obloku*), amikben üvegeket tartanak. Maga a 200 cm magas pince téglaboltozatos, és az első kamra alatt van. Egyik oldalán csántéron (*hradi*) a ma már régóta üres hordók állanak. Régebben negyven hektoliter saját termésű boruk volt, manapság azonban a pincében inkább petrezselymet, hagymát, krumplit tartanak, mert itt nem fagy meg. Bakra fektetett deszkán tartják a kenyeret, ám a kenyértartásnak van más módja is: a pince boltívéről kötélre függesztett deszka lóg, a felfüggesztett deszkára teszik a kenyeret, nehogy az egér hozzáférhessen. A régi olajkultúrára utal a pincében talált nyolc-tíz db olajos cserépedény. Tökmagolajat préseltek ki, évente száz liter olajra is szükség volt, a tanyákon az istállóban is méccsel

(*kahanec*) világítottak. A kantákban pedig a vastag, ülepedett olajat tartották, amit kocsi-kenőcsnek használtak.

A fedélszék szarufás (*rohe*), szelemen itt nincsen. A szarufákat kakasülő (*vence*) tartja össze. A szarufák a gang oszlopain nyugvó keresztgerendákra támaszkodnak, az eresz alja (vagyis a kinyúló keresztgerendavégek) még külön egységesen be vannak deszkázva. A padlástér kiterjed a gang mennyezetére is.

A tágas udvar végig téglákkal van kirakva, az udvar egyik oldalán húzódik végig a lakóépület, majd a lakóházra derékszögben álló gazdasági épületek következnek. A másik oldalon az udvart kerítés választja el a szomszédtól, hasonlóképpen kerítés az utcától. A tágas udvaron mindössze két eperfa szomorkodik, az állatok részére gémeskút, az előtérben két

Faberakásos parketta a konyhában. Engels utca 50. sz.

Intarzované parkety v pitvore

Intarsierte Parketten in der Küche. Engels utca 50

hombár, mögötte tyúkház, a WC, trágyadomb, a sarokban egy kis kert. A lakóházzal keresztben fekvő gazdasági épület első helyisége a mestergerendás istálló hat ló részére (*na kone staja*). Az istállóban azonban csak szombaton, vasárnap volt ló, amikor a tanyás hazajött, mert különben a lovakat kint tartották a tanyán. A gazdasági épület padlásfeljárója után padlásolt, elől nyitott kocsiszín (*cieňa na koče*) következik, ebből nyílik a tehénistálló (*na kravi staja*), amiben állandóan egy-két tehenet tartottak. Következő helyiség a ma is funkcionál nyári konyha, a mosóház, a sarokban a sparhettel. Utolsó helyiség a disznóól, előtte féleresz. Külön ki kell emelnünk az udvaron álló két, gerendaváz és tapasztott gabonahombárt, amiben régebben a búzát tartották (ebben az esetben százhusz köbölt, vagyis

száz mázsát). A WC tisztán tartott, különálló épület, s jellemző, hogy benne a kisgyerek részére külön alacsonyabbra tervezett ülőke is van.⁵³

A jelenlegi tulajdonos hetvenhárom éves, feleségével lakik a házban. Nagypjának kb. száz k. hold földje volt. Négy fia és egy lánya közt az alábbi módon osztozkodott: a lány korán elhalt, a legidősebb fiú nősülése után az apósághoz költözött, oda nősült, a másik három testvér a házban maradt, a harmadik fiú nősülése után tizenöt évig lakott a házban, a negyedik fiú két és fél évig, a haláláig élt a házban feleségével. A jelenlegi gazda apja volt a második gyerek, ő állandóan megmaradt a házban. Nagypja az első szobában halt, a második szobában laktak a fiatalok, és itt étkezett közösen az egész család. Hozzátehetjük azonban, hogy tanyájuk lévén, a férfiak általában kint laktak a tanyán, míg az asszonyok csak a nyárra mentek ki a tanyára. Minden vasárnap azonban az egész család, kivéve egy férfit, aki kint maradt a gazdaságnál, hazajött a faluba. A gazdálkodás közösen ment, amíg szét nem osztozkodtak.

A legfiatalabb fiú korán meghalt, majd az 1870–80-as években a harmadik fiúnak házat vettek, osztalékot kapott, a köteles részt megkapta, és így elköltözött. Akkor tehát öreg apjával egy gyermek, az adatközlő apja maradt. Az első szobában csak aludtak, általában az egész család tiszta holmiját itt tartották. A konyhában nem háltak, a szabadkéményes konyha erre nem alkalmas. A gyermekek a kemencénél is aludtak, összetettek két kanapét, arra is fekhelyet készítettek. A gyerek különben tizenkét éves koráig, amíg fel nem vette az úrvacsorát, külön asztalnál evett. Volt, hogy a szülők a tanyán laktak, és csak a gyerekek maradtak a faluban. Húsvétkor az apa a családjával kiment a tanyára dolgozni, otthon csak az iskolások maradtak. Ha két menyecske volt a háznál, felváltva egy-egy kint volt a tanyán, az egyik nyáron az egyik asszony, a másikon a másik. Hetente a piacra az eladnivalót hozták, kocsin jöttek, pulykát, egyszerre három-négyszáz tojást, egyebeket hoztak. Együtt gazdálkodott a család, így jobban tudtak gazdagodni.

Adatközlőnk apjának három fia, három lánya volt. Az idősebbek, a két lány férjhez ment, elmentek a háztól, majd megnősült a két fiú is. A legidősebb még egy évig a háznál maradt, utóbb felesége birtokára, apósághoz költözött, a másik fiú 1894–1920 közt a házban maradt, adatközlővel együtt, és csak 1920-ban költözött át a szomszédban levő házba. A házban tehát hosszú ideig az adatközlő, bátyja és anyjuk laktak. A harmadik lány férjhezmenetele után elköltözött. Osztozkodásnál sorsot húztak, cédulát kalapból. Két tanyájuk volt, megegyeztek, hogy akié a szülői ház lesz, azé lesz az új tanya is.

Adatközlőnknek négy fia, három lánya volt. A legidősebb fia házassága után három évre, amikor a felesége jussolt, elköltözött. A másik fia 1932-ben megnősült, egy év után elköltözött, „kirepült a házból”. Harmadik fia katonasága után megnősült, és rögtön az apósághoz kellett költöznie. A negyedik fia nőtlen. Két lánya is férjhez ment, elmentek, a harmadik beteg, szanatóriumban van. Jelenleg a második szobában lakik adatközlő és felesége, míg az első szobában időnként meghál a beteg lánya, ha hazajön pár napra a szanatóriumból.

Hozzá tartozik e ház szociológiájához a szomszédos, 50. sz. ház története is. Ezt a házat 1899-ben építették, teljesen az 52. sz. ház mintájára, de már nem téglapszloposan. Akkor épült, amikor a családban osztozkodásra került a sor. E ház első szobája jó magas, 360 cm, mestergerendáján a szokásos felirattal, padlós. Konyhájában szép faberakásos parketta, amit gazdája csinált. A második szobában nagy négyszögletes újabb cserépkályha, ami azonban szintén a konyha felől fűthető, tehát lényegében kemence. Modern formája ellenére fent körülfutó ruhaszárító rúdja van, akár a régi parasztkemencéknek. A házban most négyen laknak: az öregasszony, a fia és annak felesége, egy gyermeke. Az első szobában az öregasszony lakik, a másodikban a házaspár és gyermekük. Hozzátehetjük, hogy az öregasszony csak egy éve lakik itt, korábban egy más faluban élt a lányánál.

Lenin utca 17. sz. ház (1861). Povázsay Mátvás háza

Tégla alapon épült vályogtégla falú ház, falvastagsága 50—64 cm közt váltakozik. Az utca felőli homlokzat előtt a tetőeresz két oszlopra támaszkodik. Kb. huszonöt évvel ezelőtt az udvar felőli oldalon is, a gang szélén, téglaoszlopsor húzódott, de utóbb ezeket lebontották, és helyükbe fadúccokat állítottak. Ugyanakkor a gangot is meglehetősen szélesbítették, mert a leírás szerint eredetileg az oszlopok meglehetősen közel, kb. egy méterre estek a ház falától. Valószínű, hogy ez volt a helyzet, mert a Borsziget utca 1. sz. ház oszlopsora is ily közel esik a házfaltól.

Az első szoba padlós, 335 cm magas, berendezése falusias jellegű, sarokpaddal, régebbi bútorokkal. A szoba mestergerendáján a felirat: 1861. *SOVÁNY MÁRTONY*.

A szabadkéményes konyhát a helyi szokásnak megfelelően alakították át, az átalakítás lényege: a két oldalt levő tűzpadkás részt vékony fallal, lezárható, szép barokk faragású, kétszárnyú ajtóval elválasztották a konyha többi részétől. Így a szabadkémény csak a most létrejött két kis tüzelőfülke (*kamin*) fölé terjed ki, egyébként mindenütt másutt a konyha lepadlásolt, zárt. Az ilyen kaminos konyha úgy néz ki, mint akármilyen más zárt konyha, aminek két oldalán egy-egy beépített szekrényajtaja van. A konyha közepére zománcparhett került, aminek füstcsövét a szabadkéményhez vezetik. A konyha keramitpadlós. Szabadkéménye, tekintve, hogy gazdagabb ház, téglából épített, ellentétben a szegényebb házak vakolt nádfalú szabadkéményével.

A második szoba tele modern városi bútorral. Ennek a szobának az udvarra nyíló ablakán igen szép, a maga nemében Komlóson páratlan, festett ablakdeszkája van. Egy tábla 31×75 cm méretű, a felirata: *SOVÁNY MÁRTONY. 1861.*

Oszlopos ház (1861). Lenin utca 17. sz.
Střpový dom (1861)
Haus mit Säulen (1861). Lenin utca 17

Több kamra követi a szobákat, egyikük alatt bolthajtásos pince található. A kamrában van a hombár, a magtár, amit a helybeli asztalos csinált, középen a mestergerendához van erősítve a hombár váza. A mestergerendák és a keresztgerendák a kamrában is barnára vannak festve, akár a szobában. A pince gádora itt is a kamrába van építve, a teteje lépcsőzetesen kiépítve, amit kamrapolcnak használnak, befőttes üvegek, gyümölcs van rajta. A hátsó szobából egy kis ajtó közvetlenül a pincegádorba nyílik, így a szobából egyenesen le lehet menni a pincébe, nem kell kikerülni a gádorba. A ház öreg tulajdonosa éjszakára ma is kulccsal pontosan bezárja, noha a pincében mindössze egy-két liter tej, kevés túró, egy-két dinnye van. Ugyanakkor a gangon teljesen szabadon hagynak akármit, ott nem féltik a tolvajtól.

A ház tetőszéke szarufás (szelemen nélkül) a szoba—konyha—szoba—kamra rész felett. A további tetőszék újabb keletű, kb. huszonöt éves, ollós, szelemenes, cseréptetős.

A tető gang feletti része is újabb, kb. huszonöt éves. Eredetileg nádfedeles ház volt, de vilámcsapástól leégett, utána fedték be cseréppel. Szabadkéménye azonban még régi, hasonlóképpen a szép, tetején cserépvázát hordó külső kémény. A gang szélén tizenegy faláb tartja a tetőszerkezetet. A gang műlapokkal kirakott, a szélén a faoszlopoknál egy sor téglával.

A ház végéhez 1928-ban kis konyhát és szobát építettek, az utóbbi kemencével, a konyha előtt kis fedett tornáccal. Igazában a két öreg csak ezt a nyári konyhát és a kis szobát használja, a hosszú, hatalmas épület különben teljesen kihasználatlan, lakatlan. A nyári konyha előtti kis fedett tornác az igazi színtere a falusi gazdálkodásnak, itt van felállítva a szövőszék, itt készítik elő az állatnak az eleséget.

Az udvar, ahhoz képest, hogy vagyonos nagygazdái, meglehetősen kicsiny, szűk. Középe téglából van kirakva, két oldalán veteményes és virágoskert, néhány gyümölcsfával. A ház cserze mentén felfuttatott szőlő. A kis kerteket drótháló kerítés választja el a hátsó udvartól. Az udvar teljesen begyepesedett, arra utalva, hogy a gazdasági viszonyok változásával alig használják. Kis istállójában jelenleg két birka van csupán. Az udvarban különálló épület a gabonás. 557×190 cm alapterületű, fatalpakon álló, favázás, sövényfonatú és besározott, fehérre meszelt, 13 cm falvastagságú épület, középen ajtóval, a teteje cserép. Belvilága 170 cm magas.

A ház mindig a Sovány családé volt, annak örökösée ma is. A fiatalabb fiú és apja a legtöbbször a tanyájukon tartózkodik, míg a fiú felesége és anyósa meglehetősen sűrű megszakításokkal a faluban, ahol a fiatal pár gyermeke is az iskolába jár. Cselédet most nem tartanak, ezért sűrűn utaznak a falu és a tanya közt.

Tanya

A tanyák kialakulása a településtörténettel áll összefüggésben. A XVIII. század vége felé már megszorodhattak a tanyák, mert a Josephinische Aufnahme idetartozó térképén a határban hetvenegy szállás számlálható meg Tótkomlós környékén.⁵⁴ 1846-ban a komlói lakosoknak tulajdon tanyaházai vannak.⁵⁵ Idővel a tanyák száma megnövekedett, 1930-ban 1443 a tanyai lakosok száma. 1945 óta azonban átalakult a tanyavilág, a megváltozott gazdasági rendszernek megfelelően sok tanyát lebontottak. Figyeljünk meg futólagosan néhány közeli komlói tanyát!

Az *Orbán-tanya* a falutól egy kilométerre fekszik. A lakóépület szobájának szépen baránított mestergerendáján hosszú szlovák felirat, hasonlóan a falubeli épületekhez. (A felirat: *Lehoczky György, 1877, stb.*) A szoba ablaka meglehetősen kicsiny (50×60 cm), ajtajának madzagra járó fakilncse van. A konyha sarkában szabadkémény (*kamin*), a konyha padlósolt. Jelenlegi gazdája e tanyaépületet a tsz-tól kapta cserében tanyájáért, mert azt a tsz, mint útban levő épületet, a szoba—konyha kivételével lebontotta. Az itt leírt tanyaépület meglehetősen elhanyagolt, rendetlen.

A *Machán-tanya* a falutól kb. két kilométerre esik, a szoba—konyha—kamra része 18 m hosszú, ehhez csatlakozik az — eredetileg *cjeňa*, — most istálló. A konyha szabadkéményes. Több gazdasági épület. Igen rendetlen, piszkos az egész telep.

A volt *Fábry János*, most a *Haladás Tsz tanyája* kb. egy kilométerre esik a falutól. A lakóház vályogtégla falú, a szoba mennyezete a falusi házhoz hasonló, de annál egyszerűbb, a mestergerendája sem hornyolt. Szabadkéményes konyha, istállók, görék stb. tartoznak hozzá. Szintén igen elhanyagolt, piszkos.

Roszkos István tanyája a Szikes mezőn. Bekerített léckerítéses része 26×33 méter, a főépület szoba—konyha—kamra—lóistálló—tehénistálló—kocsiszín—tehénistálló tagozású, előtte lószerszámtartó kamrával. Gangja téglapadozatú. Melléképületei: nyári istálló,

kukoricagóré, disznóól, polyvás nyári jászol tehénnek. Az udvaron az utak téglával vannak kirakva. Boglyák a kerítésen kívül fekszenek. A gazdának tizenkét k. hold saját földje van.

A *Povázsay Mátyás tanya* a falutól kb. négy kilométerre esik, ide a vizet hazulról hozzák. A polyvás cseréptető (*plevinec*), fadúcokon áll, az oldala kenderszár, szénát tartanak benne. Szociológiai szempontból még megjegyezzük, hogy míg cselédet tartottak, a cseléddel, a bennkosztos béressel együtt laktak.

Az utóbbi évek megváltozott gazdasági rendje folytán sok tanyát lebontottak, általában a még meglévő tanyák meglehetősen elhanyagoltak, gondozatlanok, piszkosak. Azt mondják, hogy korábban a tanyák rendezettek tiszták voltak, ennek azonban Gajdács⁵⁶ múlt századvégi leírása ellentmond: „A komlói ember különösen a tanyái építkezésben nagyon takarékos. Kint a tanyán épít egy kis szobácskát konyhával, kis kamrával, jóságának istállót, kis színt, kis ólat. Feleslegesnek tartja, hogy kint gabonájának magtárt vagy górét építsen... A legtöbb komlói tanyája ellenkező a községben levő lakásnak, vagyis amíg emez csupa tisztaság, rend, addig soknak a tanyája olyan, mintha gazdája se lenne. Rendes kerítéssel ellátott, jó karban levő csinos tanyát ritkán lát az ember. A tanya sokszor a legprimítivebb követelményeknek sem felel meg. Ezért otthon kamrájában helyezi el a gabonát, a kukoricát, góréban vagy padlásra.”

Összefoglalás

A tótkomlói ház szervesen beilleszkedik a környék és tágabb értelemben véve a Nagyalföld népi építkezésébe. Az e tájon divatos toldott eresz egyformán megvan Komlóson és tágabb környékén, a klasszicizáló oszlopok pedig az egész Alföldön elterjedtek, elég, ha a Nagyunság építkezésére,⁵⁷ Pest megyei házakra⁵⁸, vagy a nyírségi kisnemesi kúriákra⁵⁹ gondolunk. Ahogy Dunántúlon inkább a barokk építészeti elemek, úgy az Alföldön a klasszicizmus emlékei bukkannak fel a paraszti épületekben. A XIX. század első negyedében épülnek, vagy legalább is újraépülnek az itteni városokban a nagy középületek, kastélyok, pl. itt a közelben Makón a vármegyeháza,⁶⁰ távolabb Szarvason a Bolza-kastély.

Ám minden táji összefüggés ellenére van a komlói háznak sajátos helyi íze, stílusa, aminek alapján rögtön felismerhető — talán nem is egy kiragadott ház, hanem inkább összefüggésében egy egész utcasor —, és megkülönböztethető a környék építkezésétől. Pontos differenciál-megállapításokat azonban jelenleg még nehéz adni, mert az összehasonlítási anyagunk szerfelett sovány. Kimerítő, pontos ház, népi építkezés leírásunk egy környékbeli községről sincsen, a közölt cikkek⁶¹ csak általánosságokat tartalmaznak, és a finomabb részek tanulmányozásába nem mennek bele.

Jelenlegi kutatásunk alkalmával is csak futólag tekintettük meg a környező falvakat, és így csak néhány szóval adhatunk jellemzést.

Komlóshoz a legközelebbi település a magyar *Nagyér* (korábban Nagymajlát). 1843-ban ülték meg a községet, Mágocsról a hagyomány szerint minden család egy kocsi-val, egy kis buga tehénnel költözött ide, az első évben földkunyhóban teleltek ki. Száz forintért vettek egy numerus földet (vagyis húsz kisholdat). A környező falvak közül a nagymajlátiak települtek le a legkésőbb, természetes tehát, hogy ők kapták a legsilányabb (szikes) földet, a javát már korábban letelepedett szlovák falvak foglalták el. Építkezésük egyszerűbb, szerényebb Komlósnál, az egész falu szegényes képet mutat a szomszédhoz képest. Csak egy, a tornácon végighúzódo klasszicizáló oszlopos ház van, azt is egy bevándorolt kereskedő építette, a kéményen levő évszám tanúsága szerint 1864-ben. Kevésbé zsúfolt település, nagyobb udvarok vannak; ezekben még boglyáknak is jut hely. De a szegényes udvarokban sok kezdetleges gazdasági épületet lehetett találni. Kemencetípusban különbözik Komlóstól, amennyiben az itteni kemencék kerek, hasasak (boglya, búbos ke-

mence), sárpadka körülük csak elvéve akad, felettük ruhaszárító rúd sem látható. Festett parasztbútorok nyoma sincsen.

Orosháza mellékutcaiban — eltekintve a polgárosult, városi résztől — egyszerű parasztházak vannak, s szegényesebbek a komlói házaknál. Itt is a kerek boglyakemence tűnik fel. Bútorzata inkább városi proletár jellegű, mint paraszti, festett bútort itt sem lehet ma már látni. A jómódú orosházi ház és berendezése polgárosult, városi jellegű, tele modern bútorokkal, a szegényebb viszont elproletárosodott, és ezért hagyta el a paraszti bútorzatot. Ezzel ellentétben Komlóson mindkét réteg többé-kevésbé megőrizte paraszti holmiját, a gazdagabbja hagyományból, ősei iránti tiszteletből, megbecsülésből, a szegényebbje kényesrűségéből.

További magyar helyen, mint *Hódmezővásárhelyen* már csak egy-két paraszti jellegű ház található, a kemence itt is kerek.

Különbségek vannak az egyes telepés szlovák falvak közt is. Egyszerűbb az építkezés *Albertin*, viszont nagyobbak a belsőségek, nagyobb a gazdasági tér. A konyha itt is *pitvor* (*malí pitvor, prení pitvor*). Egészen speciális építkezése van *Békéscsabának*,⁶² itt a *kecskás* tetők és elsősorban a múlt század villáira, nyaralóira emlékeztető, meglehetősen változatos mellső homlokzati tornácok a divatosak. Hasonló jellegű mellső tornácot Komlóson nem látunk. *Szarvason* már csak néhány régi parasztház van, eléggé jellegtelenek, eltekintve a *kecskás* tetőktől.

Mindent egybevetve megállapítható, hogy a környéken a legszebb, a legváltozatosabb, a leggazdagabb népi építkezés Tótkomlóson volt, és az a háztípus, amely elemeivel, szerkezetével másutt is jelentkezik, a leghatározottabban, a legerőteljesebben Tótkomlóson lép fel. Toldott eresz másutt is van, mégis a legfejlettebb példányok, lezárt, határozott vonalakkal itt jelentkezők, amellet, hogy itt a legváltozatosabbak.

A komlói házra talán a legjellemzőbb a paraszti stílusforma hagyományos megtartása, s ha klasszicizáló oszlopokkal is élénkíti a homlokfalat vagy az udvar felőli hosszanti oldalt, a ház végeredményben megtartja paraszti formáját, ízét, hagyományosnak érzett népi stílusát. Érezhető itt, hogy nem egy múlt századbéli kiváltságos osztály, a nemesség lakta — ahogy például számtalan dunántúli kismemesi faluban érezzük —, hanem bevándorolt telepés, annak ellenére, hogy a komlói telepés már régóta vagyonosabb lehetett a magyar kismemesnél. A vagyon jómódot biztosított, de nem azt, hogy rangban felemelkedjék a nemesi réteghez, és egyúttal így paraszti stílusát elhagyja. Ezért tartották meg a házak paraszti stílusukat, ezért maradhettek meg napjainkig a szobákban a festett bútorok. Mindenünnen a hagyományos paraszti stílusforma árad, a házról, a szobák színesre festett mestergerendáiról, a virágdíszes mennyezetről. a dúsan festett, színpompás bútorokról. Általában a hagyományoszeret, a paraszti stílus konzervativizmusa jellemző minden hazai nemzetiségünkre, a szlovákra, a németre egyaránt.

Ez a hagyománytisztelet etnikai jellegzetességként mutatkozhat, ámbár anyagi kultúrájának javarésze nem szlovák eredetű, s csak kevésről lehetne kimutatni, hogy a bevándorlók hozták magukkal régebbi hazájukból. Birbauer Virgil annak idején úgy találta, hogy a ház hosszanti oldalán futó tornác „magyar,” míg a mellső oldali tornác „szláv.” Feltevése megerősítésére épp *Békéscsabáról* közölnek⁶³ egy állítólag XVIII. század eleji szlovák tanyaépületet, aminek mellső, szélesen előugró, bár kezdetleges formájú tornáca van. Korábban már *Banner*⁶⁴ is hasonló megkülönböztetéseket tesz. De Birbauer tornáchipotézise minden pozitív alapot nélkülöz, legalább is az ő általa felvetett tételben, hisz mellső tornácot számtalan magyarul lakta vidéken (Somogy, Zala, Vas, megyékben) találhatunk.⁶⁵ Ehhez hozzátehetjük még azt a tényt, hogy amíg Tótkomlóson csak néhány előtornácós ház van (ezek is a múlt századbéli oszlopos házak közül valók), addig az összes többi ház mind a hosszanti (az udvar felőli) oldalán tornácos. Ha szláv sajátossága volna a mellső tornác, úgy ennek elsősorban itt, Tótkomlóson kellett volna jelentkeznie.

A bútorzat tárgyalásában fontos probléma volna azok díszítése, festése, ornamentikája, annak eredete, de mindez egy másik fejezethez tartozik. Itt csak annyit említünk meg, hogy feltehetően az áttört támlájú, fonatos ülőkéjű kis nyári székek szlovák eredetűek (hozzátéve, hogy ezek festetlenek), s hagyományos szlovák módon történik a ház lábazatának díszítésmódja, kifestése.⁶⁶

Az etnikum megállapítása nem oly egyszerű feladat. Az kétségtelen, hogy Tótkomlós népének fejlett lakáskultúrája van, szereti a tiszta, csinos, színes, vidám szobákat, a meleg otthont. De ehhez a díszes otthonhoz hozzásegítette őket a múlt század virágzó gabonakapitalizmusa, a telepések kétségtelenül kiváltságos helyzete, s talán az is, hogy töredék népszíngént élve jobban kifejlődhetett náluk a kollektív szellem, az összetartás (s ez a népművészet egyik eredője, fenntartója), egy falu határain belül, de egy udvar, ház szűkebb területén is. Eredeti hazájukban (Hontban, Gömörben, Nógrádban) ennyire fejlett lakáskultúrárt nem találhattunk a múltban, ehhez annak idején ott az anyagi feltételek is hiányoztak.

Az, hogy a tótkomlói ház felismerhető, és a környékbeli építkezéstől finomabb részletekben, ízben megkülönböztethető, még nem jelenti a szlovák etnikai sajátosságot, mert hisz végeredményben minden falu építkezésének megvan a maga egyéni íze, stílusa, pl. tiszta magyarlakta területek községei közt is megvannak a helyi sajátosságok, építészeti különbségek.

JEGYZETEK

¹ Az ásátás eredményeit pontosan nem ismerjük, de ezzel kapcsolatban meg kell említenem a környékbeli Mezőkovácsházán feltárt középkori ház adatait. Eszerint 4,5×13,25 méter alapterületű sövényfonatos ház volt, fadúccokkal, a házban szoba, konyha és fészker következett egymás után. A szobába a konyhából volt a bejárat. A közel négy méter szélességű konyhában 1,5 méter átmérőjű kerek kemence nyomait találták meg (Makói múzeum).

² *Gajdács* adatai.

³ *Gajdács*, 30.

⁴ *Györffy István*, e lap alapján úgy találta, hogy „Komlós nem kertés, esetleg csak az északi és keleti oldala. A határ szélső részei felé 71 szállás van.” — *Györffy István*, Magyar Falu, Magyar Ház. Bpest, 1943. 101.

⁵ *Gajdács*, 106. — A múlt századbeli építkezés szerényebb formájára utal az alábbi adat. Tótkomlós bánáti részében, ahol a szegényebb néposztály lakott és kukoricaszárral fedte házacskáit, az 1864-i inséges évben a már 7—10 éves kukoricaszárfedést takarmánynak leszedték, úgy, hogy a házakon a pusztá szarufák maradtak meg. (*Gajdács*, 109).

⁶ *Gajdács*, 96—97.

⁷ *Gajdács*, 36—38.

⁸ *Jankó*, 22. — Alberti 1844-ben alapul.

⁹ Vermet ástak, de annak csak annyi nyílása volt, hogy egy ember befért rajta. Dudvával teletömtek, azt meggyújtották, így kiégették, majd beszórták a gabonát, végül gyékényből font fedővel befedték és azt földdel behányták, sőt be is mázolták (*Gajdács*, 226).

¹⁰ *Gajdács*, 111—112.

¹¹ *Gajdács*, 90—92.

¹² *Gajdács*, 227. — Tótkomlós talaja igen termékeny diluviális és alluviális réteg, talán itt terem az országban a legjobb gabona. A XIX. század végén 30 000 hl. búza, 15 000 hl. árpa, 16 000 hl. kukorica termett (*Jankó*, 7).

¹³ *Jankó*, 16.

¹⁴ *Gajdács*, 260—261.

¹⁵ *Gajdács*, 36.

¹⁶ *Gajdács*, 36.

¹⁷ *Fényes Elek*: Magyarország ... mostani állapota. IV. kötet. Pest, 1839.

¹⁸ *Gajdács*, 111.

¹⁹ *Gajdács*, 36.

²⁰ *Gajdács*, 53.

²¹ *Fényes*, IV. 27.

²² *Gajdács*, 111.

²³ *Gajdács*, 51. — (De a paplakot már 1763-ban megépítik. *Gajdács*, 51).

- ²⁴ *Gajdács*, 373—374.
- ²⁵ *Gajdács*, 275.
- ²⁶ *Gajdács*, 264.
- ²⁷ *Gajdács*, 352.
- ²⁸ Régebben, vagy hatvan évvel ezelőtt majd minden utcában deszkapallók voltak a járdán, forgalmasabb helyeken kettős pallók.
- ²⁹ Például a Földvári utca egyik szakasza.
- ³⁰ *Jankó* írja a komlósi viseletről, hogy a nők viselete nem tarka (mint a vásárhelyieké), hanem a felföld komorságát, protestáns egyszerűségét árulja el (*Jankó*, 24).
- ³¹ *Jankó*, 20—21.
- ³² *Gajdács*, 319.
- ³³ *Jankó*, 8.
- ³⁴ *Gajdács*, 258.
- ³⁵ *Gajdács*, 13.
- ³⁶ *Gajdács*, 283.
- ³⁷ *Gajdács*, 251.
- ³⁸ *Gajdács*, 322.
- ³⁹ *Gajdács*, 284.
- ⁴⁰ *Gajdács*, 244.
- ⁴¹ *Gajdács*, 377.
- ⁴² *Gajdács* írja, hogy minden háznál van virágos kert. (*Gajdács*, 248).
- ⁴³ Az utcákon is vannak gémeskutak, ezek a községé. Kb. tíz szivattyús kút van a faluban, a vízellátásban azonban a legfontosabbak az artézi kutak, ezek közt első helyen áll a strand melletti artézi kút
- ⁴⁴ *Gajdács*, 111.
- ⁴⁵ *Gajdács*, 253.
- ⁴⁶ *Jankó*, 20.
- ⁴⁷ *Gajdács*, 57.
- ⁴⁸ *Gajdács*, 58.
- ⁴⁹ *Gajdács*, 282—283.
- ⁵⁰ *Gajdács*, 319.
- ⁵¹ *Gajdács*, 297—298.
- ⁵² *Gajdács*, 321—322.
- ⁵³ A rendezett WC-re több példát találhatunk a faluban pl. egy kétfülkés deszskabódé, aminek felső szellőzőnyílását művészi S betűformára fűrészelték deszkaból (Lenin utca 13. szám).
- ⁵⁴ *Györffy*, Magyar Falu, Magyar Ház. 101.
- ⁵⁵ *Gajdács*, 111.
- ⁵⁶ *Gajdács*, 233—234.
- ⁵⁷ *Miskolczy—Vargha L.*, A Nagykunság vidék népének építészete. Bpest. 1943.
- ⁵⁸ *Imrényi Szabó I.*, Óreg udvarházak, régi kúriák és paraszt házak Pest—Pilis—Solt—Kiskun vármegyében. Bpest. 1944.
- ⁵⁹ *Nyarády M.*, A Nyírség nemesházai. Népr. Ért. 1935. 46—58.
- ⁶⁰ *Kovács Gy.*, Makó város építészete a XVIII-ik század közepétől a XIX-ik század közepéig. Csanádvármegyei Könyvtár, 17. Makó, 1929.
- ⁶¹ *Achim K.*, Ősi tornácok ház Békéscsabán. Tér és Forma. 1941, 29. — *Banner J.*, A békési magyarság népi építkezése. Népr. Ért. 1911. 129—143. — *Barabás J.*, Népi építkezés Hódmezővásárhelyen a XVIII. században. Ethnographia, 1954. 466—484. — *Bartucz L.*, Adatok a Nagy Magyar Alföld népi építkezéséhez. Népr. Ért. 1910. 32—55. — *Bátly Zs.*, Boglyakemencealakú gabonások és egyéb építmények a Nagyalföldről. Népr. Ért. 1903. 311—317. — *Ébner S.*, Kaminkéményes konyhák Bugyi, Sári, Dabas, és Gyón pestmegyei községekben. Népr. Ért. 1927 155—160. — *Erdei F.*, A makói városi és tanyai parasztház. Tér és Forma, 1937. 174—176. — *Cs. Sebestyén K.*, Szegedi napsugárdíszes házvégék. Népr. Ért. 1904. 268—276. — *Cs. Sebestyén K.*, A Szeged-vidéki parasztház és az alföldi magyar háztípus. Népünk és Nyelvünk (Szeged). 1933. 59—69. — *Cs. Sebestyén K.*, Új háztípus a magyar Alföldön. Népünk és Nyelvünk. 1939. 121—126. — *Vargha L.*, Boglyakemencealakú baromfiólak az Alföldön. Népr. Ért. 1940. 345—360.
- ⁶² Már *Fényes Elek* megdicséri a múlt század derekán Csaba építkezését: — „1923 ház, melyek nagyrészt csinos izléssel, kőkéménnyel épültek.” — Ugyanakkor Békésszentandrásról így írt: — „A helység rendetlenül van épülve, utcái szűkek, házai szerteszerűek és szegény készülletűek” — (*Fényes E.*, Magyarország geographiai szótára... Pest, 1851).
- ⁶³ Tér és Forma, 1941. 29.
- ⁶⁴ *Banner* szerint a Csabáról kiköltözött szlovákok Békésen is megtartották a maguk sajátos építkezésmódjukat, a padlásfalat kihozták három oszloppal az utcára és ott és egy kis előteret hagytak, amelyet hol alacsonyabb, hol magasabb léckerítéssel választottak el az utcától. Ezt a békésiek

is kezdtek utánaizni, de megtartották régi sajátságukat, hogy különálló kis kapun jártak be, az eresz alá nem tettek kis kaput. (Népr. Ért. 1911. 140).

⁶⁵ Pest megyében pl. Gyón (*Imrényi, Öreg udvarházak*, 32). — Somogyban: Mezőcsokonya (*Kogutowicz K.*, Dunántúl és Kisalföld. Szeged, 1930. I. k. XXXII. t.), Csököly (u. o. XXXV. 6.), Kiskorpad (u. o.), Szenna (Malonyay D., *A magyar nép művészete*. IV. k. 253), Csököly (u. o. 253, XXXIV. t.), Zalában: Komárváros (u. o. 254), Bókaháza (u. o. 255), Esztergály (u. o. 264), Milejegyháza (*Művészet*, 1915, 256), Göcsejben *Gönczi Ferenc*: Göcsej. Kaposvár, 1914. 448), Vas megyében: Gutaháza (*Kogutowicz*, XX. t.), Csehi (Vasi Szemle, 1938. 90), Vasboldogasszony (u. o. 204. 1939, 53., 56).

⁶⁶ V. ö. *Frantisek Kalesny*, Ludové umenie na Slovensku. Osveta Martin. 199.

IRODALOM

Békésvármegye Rég. és Műv. tört. Társulat Évkönyve. 1881/82.

Békésvármegye Rég. és Műv. tört. Társulat Évkönyve. 1882/83. Békésgyula. 1883. — Az Évkönyvben: *Tatay János*, Tót-komlós közelmúltjából. — *Valaszky Pál*, Tót Komlós monografiája. 1779. — *Zsilinszky Mihály*, Tót komlós rövid története. — Térkép 1788-ból.

Fényes Elek, Magyarország... mostani állapota. Pest. 1839. IV. köt.

Gajdác Pál, Tót-Komlós története. Gyoma. 1896.

Haán Lajos, Békésvármegye hajdana.

Horváth Sámuel, Kalászok Tót-Komlós múltjából és jelenéből. Emléklül összeszedte 1880-ban Horváth Sámuel. Békéscsabán 1880.

ifj Jankó János, Tót-komlós. Békésgyula. 1887.

A népi építkezésről szóló tanulmányomban természetesen szerepelni kellene a házalaprajzok, házkeresztmetszetek, az építő elemek, szerkezetek rajzos bemutatásának is. Ezen a téren igen sok épület felmérési rajzát készítettem el. Mindezt részletesen feldolgoztam. Sajnos az azóta elmúlt közel két évtized alatt képmellékleteim eltűntek, s nem állt módomban azokat pótolni, így most kénytelen vagyok az építkezéssel foglalkozó tanulmányomat e nélkül közreadni. (A szerző)

Ľudové staviteľ'stvo v Slovenskom Komlôši

AURÉL VAJKAI

Úvodné riadky sú venované otázkam osídlenia a populácie. Podľa svedectiev starých máp slovenskí osídlenci, ktorí prišli do Komlôša v r. 1746, pretvorili svoje nové sídlisko na typickú, záhradkami posiatu dolnozemsú osadu, okolo ktorej bolo 226 ohradených miest („akovov“) pre zvieratá. Slovenský Komlós je pomerne husto zastavaný, k domom patria úzke dvorčeky, chýbajú veľké stajne a stodoly, pretože sa hospodárilo vlastne na okolitých sálašoch. Podkladom zbohatnutia gazdov boli hojné obilné úrody, poniektorí si postavili až 30—35 metrov dlhé domy so stlpovým trnácrom („gangom“), veľký hambár a sypáreň.

Komlôške ulice sú tienisté, všetky sú vydláždzené až do konca. Domy sú udržiavané v poriadku a čistote, niektoré sú aj farebne vymaľované. Ľahko sa dá zistiť, že vnútorné priestory slúžili výlučne cieľom bývania a uskladňovania plodín, poľnohospodárske práce sa okolo domu nekonali, len na sálašoch.

Po celkovom pohľade na dedinu nasleduje podrobný opis stavebnej techniky. Čítame o stavaní domu všeobecne, potom o murovaní, o podkroví, opisuje sa maľovanie domu, strechová konštrukcia, štít, odvádzanie dymu, kuchyňa, komín, pec, dvere, brána, plot, hospodárske staviská, dvor a remeselnícka dielňa. Po opisovaní stavby nasleduje výklad o údržbe a ochrane domu.

Podrobne sú opísané aj druhy nábytku (stolička, stôl, posteľ, lavica, kanapa, truhla, skriňa atď.). Potom sa hovorí o bytovej kultúre. Vnútro domu je veľmi poriadne, zariadenie zachovalo veľa tradičných prvkov. Častý je starý maľovaný nábytok, nájdu sa aj bohato

ozdobené pece, múry boli často vymaľované pestrými kvetovými motívmi. Toto všetko svedčí o vyspelej bytovej kultúre.

V dôkladnom opise obytných domov sa oboznámime so 7 jednoduchými, 2 veľkogazdovskými a 9 stĺpovými domami. Po tejto časti nasleduje kapitola o sálašoch.

Komlôšsky dom svojim celkovým vzhľadom organicky zapadá do ľudového staviteľstva regiónu, ba v širšej súvislosti celej Dolnej zeme. Kým ľudové staviteľstvo v Zadunajsku vykazuje sem-tam prvky baroka, zatiaľ na Dolnej zemi sa vyskytujú stopy klasicizmu. No napriek všetkým regionálnym unifikačným znakom komlôšsky sedliacky dom má svoj miestny kolorit, štýl, podľa ktorého sa dá hneď rozoznať a odlišiť od ostatných štýlov regiónu. No podať presne definované a diferencované poznávacie znaky tohto staveleckého štýlu je ešte ťažké, lebo máme k dispozícii len veľmi chudobný porovnávací materiál. Toľko sa však ľahko dá zistiť, že najpestrejšie, najkrajšie a najbohatšie ľudové staviteľstvo kraja žije práve v Slovenskom Komlôši a tu sa prejavuje v najplnšej, najvyhranenejšej forme aj typ domu, ktorý sa so svojou konštrukciou i inými prvkami vyskytuje aj inde v tejto oblasti. Vysunutý prístrešok je známy aj inde, no tu vidieť najkrajšie exempláre s uzavretými, výraznými obrysami a v mnohých variantoch.

Komlôšsky dom sa najnápadnejšie vyznačuje zachovalým roľníckym štýlom, a keď na čelnej alebo na bočnej, nádvornej strane je aj ozdobený klasicizujúcimi stĺpmi, predsa si zachováva svoju celkovú roľnícku formu, svojrázny kolorit, tradičný ľudový štýl. Vypukle sa tu prejavuje, že tieto domy obývali nie privilegizovaní šľachtici z minulého storočia, ale prisťahovaľci, napriek tomu, že komlôšsky osídlenec skoro prevýšil majetkom maďarského zemana. Majetok dával roľníkom blahobyt, no nebol dôvodom k tomu, aby konkurovali so zemianstvom aj v stavovskej pýche a zanechali svoj tradičný roľnícky štýl. Preto sú domy podnes poznačené roľníckym stavebným štýlom a sú zariadené starým maľovaným nábytkom. Zovšadiaľ veje ľudová štýlová forma: z domu, z ozdobených hrád, z kvietkovanej povaly a bohato a pestro namaľovaného nábytku. Príklon k tradíciám a konzervatívny roľnícky štýl sú príznačné pre všetky výtvarné prejavy našich národností vôbec.

Tento príklon k tradíciám môže sa javiť ako etnický svojráz, hoci hmotná kultúra Slovenského Komlôša z väčšej časti nie je slovenského pôvodu, len o málokterých prvkoch možno s istotou tvrdiť, že boli prinesené zo starej vlasti. Pravdepodobne slovenský pôvod majú malé letné stoličky s prerezaným operadlom a pleteným sedadlom, taktiež za slovenský treba považovať spôsob, akým vymaľujú a ozdobujú podnožie domu.

Zistiť etnické zaradenie daného javu nie je ľahkou úlohou. Niet pochýb o tom, že obyvatelia Slovenského Komlôša majú vyspelú bytovú kultúru, majú radi čisté, úhľadné, pestro ozdobené, veselé izby, prítulný príbytok. No k takému ozdobenému príbytku dopomohla im obilná konjunktúra v minulom storočí, výsadné postavenie osídlencov a možno i fakt, že uzavretý život v enkláve dával lepšie podmienky ku kolektívnemu duchu a súdržnosti (— čo je jedným z hlavných podnecovateľov a živiteľov ľudového umenia —) v rámci jednej dediny, ale i jedného dvora a domu. V pôvodných sídliskách Komlôšanov (v Honte, Gemeri a Novohrade) takúto vysokú bytovú kultúru v minulosti nenachádzame, veď k tomu chýbali toho času aj materiálne podmienky.

Die Volksbauweise in Tótkomlós

AURÉL VAJKAI

Die einleitenden Zeilen befassen sich mit der Ansiedlung der Bevölkerung. Laut alten Karten entwickelte sich durch die 1746 in Tótkomlós angesiedelten Slowaken zu einer typischen Alföld-Gartensiedlung, umgeben von 226 Hürden. Tótkomlós ist ziemlich dicht

nebeneinander besiedelt, zu den Wohnhäusern gehören lediglich kleine Höfe, es fehlen große Stallungen. Scheunen, da sich die eigentliche Wirtschaft in den das Dorf umgebenden Vorwerken abwickelte. Durch die guten Getreideernten wurden die Bauern reich, manche hatten 30—35 m lange Häuser, davor die ebenso lange säulengetragene Laube, große Kornspeicher, Maisscheunen.

Die Straßen von Tótkomlós sind schattig, alle gepflastert. Die Häuser sind instand gehalten, rein, manche bunt gestrichen. Man kann feststellen, daß das ganze Gewann nur zum Wohnen und zum Lagern diente, ein landwirtschaftlicher Betrieb hier nicht ausgeübt wurde, sondern nur draußen auf den Vorwerken.

Nach der Schilderung des Dorfbilds folgt die eingehende Beschreibung der Technik in der Bauweise. Es werden der Hausbau im allgemeinen, das Mauerwerk, die Decke, der Wohnungsanstrich, die Dachkonstruktion, der Dachgiebel, der Rauchabzug, die Küche, der Rauchfang, der Ofen, das Tor, der Zaun, die Wirtschaftsgebäude, das Gewann, die Handwerker-Werkstatt beschrieben. Der Beschreibung der Bauweise folgt die Behandlung der Pflege, der Bewachung des Hauses.

Engelnd werden die Möbel erläutert (Stühle, Tische, Betten, Bänke, das Kanapee, die Truhe, die Anrichte usw.). Letztlich is von der Wohnkultur die Rede. Das Hausinnere ist sehr ordentlich, rein traditionswährend. Es gibt sehr viele alte bemalte Möbel, es kommen auch vielfarbige Öfen vor, und manchmal sind auch die Zimmerwände reich mit bunten Blumenmustern bemalt. All dies weist auf eine entwickelte Wohnkultur.

Unter den Wohnhäusern sind 7 einfache, 2 von Großbauern und 9 mit Säulenlauben im einzelnen dargelegt. Nach diesem Teil werden die Vorwerke besprochen.

Das Tótkomlóser Haus fügt sich organisch in die Gegend und im weiteren Sinn in die Volksbauweise des Alföld ein. Während bei den Bauernhäusern Transdanubiens eher Bauelemente des Barock auftauchen, sind es am Alföld die des Klassizismus. Zwar hat trotz aller Landschaftszugehörigkeit das Tótkomlóser Haus seinen eigenen lokalen Geschmack, Stil, dennoch ist es auf Grund dessen sofort erkennbar und von der Bauweise der Umgebung unterscheidbar. Genaue Differenzen kann man indessen momentan nur schwer feststellen, da unser Vergleichsmaterial äußerst spärlich is. Soviel kann jedenfalls konstatiert werden, daß in Tótkomlós die Volksbauweise die abwechslungsreichste, die schönste, die reichste der Gegend ist, und der Häusertypus, der sich mit seinen Elementen, mit seiner Konstruktion auch anderorts zeigt, am entschiedensten, amkräftigsten in Tótkomlós in Erscheinung tritt. Schirmdächer gibt es auch sonstwo, dennoch sind die entwickeltesten Exemplare mit abschließenden, entschlossenen Zügen hier zu finden, wobei sie hier am abwechslungsreichsten sind.

Vielleicht das charakteristischeste am Tótkomlóser Haus ist die traditionelle Beibehaltung des bäuerlichen Stils, und wenn auch die Stirnwall oder der zum Hof gelegene Laubengang von klassizistischen Säulen belebt wird, bewahrt das Haus im Grunde genommen die bäuerliche Form, einen traditionell empfundenen Volksstil. Man kann fühlen, daß hier nicht eine privilegierte Klasse des vergangenen Jahrhunderts, der Landadel lebte, sondern eingewanderte Siedler, dessenungeachtet, daß die Tótkomlóser Ansiedler schon lange früher reicher gewesen sein dürften, als der ungarische Landadel. Das Vermögen gewährte Wohlstand, doch nicht um dadurch in die Adelschicht vorzudringen und damit den Bauernstil untreu zu werden. Darum konnten die Häuser ihren Bauernstil bewahren, und deshalb blieben die bemalten Möbel in den Zimmern bis zu unseren Tagen erhalten. Allem entstrahlt die traditionelle bäuerliche Stilform, dem Haus, den buntbemalten Hauptbalken der Räume, der blumengeschmückten Zimmerdecke, den reich bemalten farbenprächtigen Möbeln. Die Traditionsliebe, der Konservatismus zum bäuerlichen Stil ist im allgemeinen für unsere heimischen Nationalitäten, gleicherweise bei Slowaken wie bei Deutschen, charakteristisch.

Diese Traditionsverehrung kann Ausdruck des ethnischen Charakteristikums sein, obzwar der Großteil der materiellen Kultur von Tótkomlós nicht slowakischen Ursprungs ist, und man nur über Weniges nachweisen kann, daß die Einwanderer dieses aus der alten Heimat mitbrachten. Anzunehmen ist, daß die kleinen Sommerstühle mit durchbrochener Lehne und geflochtener Sitzfläche slowakischer Herkunft sind, und nach traditioneller slowakischer Art erfolgt auch die Verzierung, Bemalung des Haussockels.

Die Feststellung des Ethnikums ist keine so einfache Aufgabe. Zweifellos hat die Bevölkerung von Tótkomlós eine entwickelte Wohnkultur, liebt die reinen, netten, bunten, freundlichen Zimmer, das gemütliche Heim. Aber zu diesem schmucken Heim verhalf ihnen der blühende Getreidekapitalismus des vergangenen Jahrhunderts, die privilegierte Lage der Siedler, und vielleicht auch, daß sich bei ihnen, die als versprengte kleine Nationalitätengruppe lebte, der kollektive Geist, der Zusammenhalt (— und dies ist eine der Resultanten, einer der Erhalter der Volkskunst —), innerhalb einer Dorfgemarkung, doch auch auf engerem Gebiet, auf einem Hof, einem Haus besser entwickeln konnte. In ihrer vormaligen Heimat (in den Komitaten Hont, Gömör, Nógrád) konnten wir in der Vergangenheit keine so entwickelte Wohnkultur vorfinden, dazu fehlten damals dort die Vorbedingungen.